

Stageproduct en Analyse

- Kroniek van een Bazenbondje
- Duurzaam Verzekerd

Naam: Joost Vinke
Studentnummer: 3411192
Contact: j.g.vinke@students.uu.nl
Datum: 20 juni 2016
Begeleider: dr. A.H. Boele

Inhoud

Deel 1:	Stageproduct.....	2
Deel 2:	Analyse	36

Deel 1: Stageproduct

Stichting Reis van de Razzia
Kroniek van een Bazenbondje

Inhoud

Inleiding	4
1. De ontwikkeling van vereniging 'Ons Belang' van 1905 tot 1940	7
1.1. Ontwikkeling van het formele instituut	8
1.2. Ontwikkeling van het informele instituut	11
1.3. Besef van Erfgoed	13
1.4. Het equilibrium binnen het Bazenbondje.....	14
1.5. Concluderend	17
2. De ontwikkeling van vereniging 'Ons Belang' van 1966 tot 1984	18
2.1. Ontwikkeling van het formele instituut	20
2.2. Ontwikkeling van het informele instituut	24
2.3. Besef van Erfgoed	26
2.4. Het equilibrium binnen het Bazenbondje.....	29
2.5. Concluderend	33
3. De ontwikkeling van vereniging 'Ons Belang' van 2005 tot het heden.....	34

Inleiding

Vereniging 'Ons Belang', ook wel bekend als het *Bazenbondje*, werd opgericht in 1905 in Nieuwendam met de doelstelling om 'haar leden bij eventuele ziekten, of bij geheele of gedeeltelijke verminking, waardoor zij ongeschikt zijn om hun werkzaamheden te verrichten, een geldelijke uitkering te geven.'¹ Hoewel er in hetzelfde jaar al geluiden op gingen in de Tweede Kamer om werknemers en kleine ondernemers tegen invaliditeit en ouderdom te verzekeren², waren de Nieuwendamse ondernemers niet tevreden met de oplossingen die vanuit de rijksoverheid werd geboden:

[G]evoeld dat wij veel achter stonden bij hun die wekelijks hun verdiende loon ontvangen, wij die in geen Rijksverzekering bank zijn opgenomen, wij die bij een ongeval van niet als te erge aard geen vergoeding kunnen krijgen, wij die niet aan zoo'n zware controle bloot gesteld kunnen worden, als Doctersbewijs, ziekenbriefje van loopuren en zoo voort, gevoelde behoefte in 't oprichten van een vereeniging in "ons belang", Zoo als dan ook bij de oprichten de vereeniging werd genoemd.³

Terwijl de oprichting van het Bazenbondje vanuit de deelnemende ondernemers werd gezien als een noodzaak, verliep de oprichting niet gemakkelijk. Er waren 'personen die beangst waren dat zij wanneer ze zich als lid aansloten benadeeld zoude worden in het uitoefenen van hun bedrijf.'⁴ Ook blijkt de weerstand vanuit de Nieuwendamse gemeenschap, waar de vereniging als scheldnaam de naam '*het kleine bazen vonds*' kreeg.⁵ Ondanks de weerstand wisten de initiatiefnemers toch al snel een vereniging op te bouwen, met een zeskoppig bestuur, een bode die wekelijks de contributie incasseerde en vier ledenvergadering per jaar waar de belangrijkste zaken aan de orde kwamen.

De manier waarop het Bazenbondje zich organiseert komt overeen met het principe van instituties voor collectieve actie, ook wel bekend als burgercollectieven, waarbij samenwerking en zelfregulering het uitgangspunt zijn voor de dagelijkse praktijk en burgers heft in eigen handen nemen om lokale problemen aan te pakken.⁶ Dergelijke instituties zijn op diverse plekken in Nederland te vinden, maar ook op andere plekken in Europa. De motivatie tot het oprichten van een samenwerkingsverband in een coöperatieve vorm kan verschillende redenen hebben, zo zijn er instituties voor collectieve actie bekend op het gebied van energie, zorg, voeding, verzekering en infrastructuur.⁷ Het uitgangspunt is echter dat er een samenwerkingsverband wordt gecreëerd met een specifiek economisch, ecologisch of maatschappelijk doel voor ogen. De reden tot het oprichten van het Bazenbondje was 'het oprichten van een ziekenvereniging in hoofdzaak voor eigenwerkers en kleine bazen, met het doel om voor een lage contributie een vlinke uitkeering te doen plaats hebben bij voorkomende ziektes of ongelukken.'⁸ Het Bazenbondje past dan ook precies binnen de theorie over burgercollectieven.

Een lijn in de ontwikkelingen van de vereniging kan worden afgeleid vanuit de notulen, die vanaf het jaar 1908 door de secretaris van de vereniging staat beschreven en nog steeds in het bezit is van vereniging 'Ons Belang'. Het is nagenoeg onmogelijk om steekproefsgewijs onderzoek te doen naar de notulen aangezien er veel verschil zit in de manier waarop de vergaderingen zijn opgetekend. Dit verschil zit hem niet alleen in het feit dat er gedurende de 111-jarige geschiedenis meerdere secretarissen zijn geweest die allen een eigen stijl hebben, maar het verschil zit hem ook in het feit dat informatie niet op een consequente manier herhaald wordt op de vergaderingen. Het beste voorbeeld hiervoor is de stand van het kasgeld. In de eerste jaren worden alle inkomende en uitgaande bedragen genoemd, maar dit gebruik verdwijnt gedurende

¹ Art. 2, *Reglement Vereniging "Ons Belang"*, (Herdruk 1998)

² Breskens Courant, *Invaliditeits- en Ouderdomsverzekering*, 14^e jaargang, No. 994 (22 april 1905) p.1 via: <https://krantenbankzeeland.nl/issue/bco/1905-04-22/edition/0/page/1> (21 maart 2016)

³ A. van Nek, 'Vijfjarig verslag', *Notulen Vereniging "Ons Belang" 1908 – 1915*

⁴ Van Nek, *Vijfjarig verslag*

⁵ Ibidem

⁶ Tine de Moor, *Homo Cooperans: Instituties voor collectieve actie en de solidaire samenleving* (Utrecht, 2013) 6

⁷ De Moor, *Homo Cooperans* 6

⁸ A. van Nek, *Vijftienjarig verslag, Notulen Vereniging "Ons Belang" 1915 – 1927*

de jaren '20. Hetzelfde geldt voor de opkomst op vergaderingen en de hoeveelheid leden die de vereniging telt. Een ander voorbeeld is het beschrijven van discussies op de vergaderingen. Hoewel het voor dit onderzoek belangrijk is om te achterhalen hoe om werd gegaan met uitkeringen naar leden en gevallen van fraude, worden beslissingen en discussies niet altijd toegelicht. Discussies worden soms benoemd, maar de afloop of de inhoud blijft vaak achterwege. Het is dan ook belangrijk om te realiseren dat de notulen een interpretatie van de vergaderingen zijn, maar niet altijd een perfecte weergave. Vanzelfsprekendheden, zoals manieren van doen, maar ook de sfeer van de vergadering, zullen niet terug te vinden zijn. Om te voorkomen dat door onregelmatigheden in de notulen data gemist wordt, zijn alle notulen doorgenomen die van toepassing zijn op de gekozen periodes van onderzoek en bewust niet gekozen voor methoden met steekproeven.

In dit onderzoek zal onderscheid worden gemaakt tussen formele en informele instituties binnen het Bazenbondje. Douglas North beschrijft instituties als 'humanly devised constraints that shape human interaction, whether political, social, or economic'.⁹ Alle vormen van menselijke interactie worden dan ook gezien als instituten. Het verschil tussen formele en informele instituties zit in de manier waarop ze zijn opgebouwd; terwijl informele instituties afhankelijk zijn van sociale conventies en gedrag in relaties en gemeenschappen zijn formele instituties gevestigde constructen. Instituties zijn dan ook het kader waar binnen menselijke interactie plaats vindt. Dit onderzoek gebruikt het idee van instituties als een kader om de vereniging te onderzoeken. Het reglement, de werkzaamheden van het bestuur en de ziektekas vallen onder de gevestigde constructen en zijn binnen het Bazenbondje het formele instituut. Het informele instituut is abstracter en moeilijker te meten. Het informele instituut van het Bazenbondje zal geanalyseerd worden aan de hand van het belang van gezelligheid binnen de vereniging, denk hierbij aan feesten, uitjes en borrels. Een buitencategorie is het belang van erfgoed binnen de vereniging, aangezien dit op zowel het formele als informele instituut een uitwerking heeft. Formeel op het gebied van de doelstelling. Informeel speelt het een belangrijke rol in de gemeenschapszin en de identiteit van de leden. Reflecteren op het verleden laat de afkomst van de gemeenschap zien. Het behandelen van het equilibrium¹⁰ probeert aan te tonen hoe de balans in alle onderdelen tot stand komt.

Het verzamelen van data uit de notulen gebeurt aan de hand van een onderverdeling in de voorgenoemde onderdelen: het formele en informele instituut, erfgoed en het equilibrium. Verder wordt de stand van de ziektekas en de hoeveelheid leden bijgehouden. In eerste instantie worden belangrijke punten uit de vergaderingen verzameld, om ze pas daarna te categoriseren. Hierdoor is het mogelijk om de notulen sneller door te nemen en nieuwe informatie te vinden. Nadeel is dat het categoriseren op deze wijze ruw van aard is en het verfijnen en onderverdeling pas aan het einde van de fasen plaats vindt en op dat moment meer werk kost.

Het doel van het eerste deel in is om de ontwikkeling van de vereniging te beschrijven tot aan de Tweede Wereldoorlog en te begrijpen hoe de vereniging functioneert. In de eerste plaats wordt dit gedaan omdat deze periode de formatieve periode is, waarin de vereniging het reglement ontwikkelt en opbloeit tot een vol functionerende vereniging. In de tweede plaats wordt dit gedaan vanwege de hypothese dat de Tweede Wereldoorlog een breukpunt is in het bestaan van het Bazenbondje. Na de oorlog kwam met de ontwikkeling van de verzorgingsstaat en het bijbehorende verzekeringsstelsel de oorspronkelijke doelstelling als ziektekas in gevaar. Een beschrijving van de vooroorlogse periode moet dan ook een beeld geven van een vereniging die vol in bedrijf is.

Nadat het duidelijk is geworden hoe de vereniging functioneert in tijden waar de doelstelling een maatschappelijke noodzaak is, zal in het tweede deel een sprong worden gemaakt

⁹ Douglass C. North, *Institutions, Institutional Change and Economic Performance* (Cambridge 1990) p. 3

¹⁰ Het begrip equilibrium is ontleend aan de organisatiewetenschappen. Fayol gaat uit van een balans tussen krachten (belangen), stromen (van personeel) en fasen (leertijd en productieve tijd). Belangrijk hierbij is dat het equilibrium dynamisch is en dat de krachten, stromen en fasen continue gemanaged moeten worden om equilibrium te behouden. Hoewel een letterlijke toepassing van Fayol's equilibrium niet aan de orde zal zijn, is het uitgangspunt van een dynamische equilibrium tussen de verschillende elementen binnen het Bazenbondje wel van toepassing.

naar het jaar 1966. De reden hiervoor is dat er in de oorlogsjaren nauwelijks vergaderingen zijn door de Duitse bezetting en er in de eerste jaren na de oorlog weinig verandert in de formele uitvoering van de vereniging. Het jaar 1966 is echter niet geheel willekeurig, aangezien de notulen die gemaakt zijn tussen 1950 en 1966 ontbreken. In deze periode, waar de welvaartsstaat al een duidelijke rol speelt binnen de maatschappij, probeert het Bazenbondje mee te gaan met de veranderende tijden en lijkt de oorspronkelijke doelstelling een minder grote rol te spelen. Toch wordt er aan de reglementen niet getornd en het Bazenbondje probeert een rol in de Nieuwendamse ondernemersgemeenschap te blijven vervullen. Hoe wist het Bazenbondje deze periode te overleven? Wat is de rol van het erfgoed en de cultuur van het Bazenbondje? Deze tweede periode eindigt in 1984, waarbij de opheffing van het Bazenbondje wordt besproken en er gesproken wordt over de functie van het Bazenbondje in de toekomst.

Het derde deel van het onderzoek naar het Bazenbondje zal een andere vorm aannemen dan de eerste twee delen. Dit heeft te maken met het feit dat de informatie van de eerste twee periodes uit de notulen gehaald moest worden en leden die de tweede periode (deels) hebben meegemaakt te weinig kunnen herinneren om hier een onderzoek op te baseren. Het derde gedeelte zal zich echter richten op het Bazenbondje vanaf 2005 tot aan heden. Het feit dat de leden rechtstreeks betrokken worden bij dit deel van het onderzoek, zorgt er voor dat er ook een andere methodiek gebruikt zal worden. De interviews die zijn opgenomen voor het project *Kroniek van een Bazenbondje* zullen worden bestudeerd om te kijken hoe de leden van het Bazenbondje om gaan met de maatschappelijke verandering. Uitgangspunt van *Kroniek van een Bazenbondje* is het Challenge for Change principe, en dan met name het Fogo Process, waarbij interactie tussen het (film)project en het Bazenbondje centraal staat en de resultaten van de interactie ook een rol spelen in het verdere verloop van het project. Naast de notulen worden in deze fase dan ook interviews en een enquête gebruikt om het Bazenbondje te bestuderen.

1. De ontwikkeling van vereniging 'Ons Belang' van 1905 tot 1940

De oprichting van vereniging 'Ons Belang' in 1905, was een oprichting met noodzaak. Armen konden terugvallen op lokale initiatieven van kerken en andere verenigingen met filantropische insteek en de landelijke politiek was in deze periode bezig met het ontwikkelen van ziektewetgeving voor de arbeiders.¹¹ De kleine ondernemers waren echter op zichzelf aangewezen. De Nieuwendammerdijk kende veel van deze kleine ondernemers die zich gezamenlijk voor dit gebrek wilden inzetten.

Het eerste hoofdstuk van dit deel zal de ontwikkeling van het formele instituut binnen de vereniging 'Ons Belang' bekijken, waarbij in het bijzonder de ontwikkeling van het reglement onder de loep wordt genomen. Hierna zal de ontwikkeling van het informele instituut worden beschreven en in welk opzicht de cultuur zich ontwikkelt, met name het gezelligheidsaspect van de vereniging speelt hierbij een grote rol. In het derde hoofdstuk zal uiteen worden gezet hoe de formele en informele instituten op een dynamische manier tot een equilibrium komt. In het laatste hoofdstuk zal de ontwikkeling en het besef van erfgoed binnen de vereniging aan de orde komen. De reden voor deze volgorde van onderzoek is niet toevallig, de ontwikkeling binnen het Bazenbondje heeft zich in deze volgorde voltrokken. Er werd pas een feest georganiseerd toen de vereniging volledig functioneerde en ook de waardering voor het erfgoed van het Bazenbondje ontstond gradueel.

¹¹ Vanaf 1897 werden er in de landelijke politiek meerdere voorstellen gedaan om werknemers te verzekeren tegen arbeidsongeschiktheid. In 1897 werd het voorstel gedaan tot de Ongevallenwet, waarbij werknemers in gevaarlijk beschouwde bedrijven verplicht waren verzekerd. Door het vallen van kabinet Roëll wist het echter niet ver behandeld in de Tweede Kamer. In 1901 lukte het, na vele wijzingen, om een ongevallenwet door de kamer te krijgen. Aangezien de ongevallenwet nog niet was vergezeld van een ziekte- invaliditeits- en ouderdomsverzekering waren diverse partijen nog ontevreden. Dit leidde tot een voorstel tot een ziekteverzekeringwet in 1904 waar vaste werknemers onder een vaste loongrens verzekerd zouden worden op een arbeidsovereenkomst van zes dagen. Het voorstel van 1905 betrof een invaliditeitswet als verzekering tegen invaliditeit en ouderdom. Beide voorstellen werden echter niet op tijd behandeld door verkiezingen in 1905. Alle wetsvoorstellen in deze tijd waren vooral gericht op de werknemers en niet op de werkgevers. Zie ook: Anton Rommelse, *Een geschiedenis van het arbeidsongeschiktheidsbeleid in Nederland* (Leiden 2011)

1.1. Ontwikkeling van het formele instituut

Uitvoer vergaderingen

De ontwikkeling van het Bazenbondje is niet alleen terug te lezen, maar is ook te zien in de manier waarop de notulen zijn opgesteld. De notulen treden in deze periode weinig in detail en alleen de noodzakelijke punten worden opgeschreven. Meermaals worden alleen uitkomsten van de discussies beschreven, zonder uiteenzetting van de verschillende standpunten. Er zijn altijd vaste elementen in vergaderingen, zoals de bespreking van voorgaande notulen, de hoeveelheid mensen die een boete hebben gekregen voor afwezigheid op de vergadering, de staat van de ziektekas en stemming over eventuele nieuwe leden, maar dit alles staat in weinig detail omschreven. Beschrijvingen van de vergaderingen volgen een vast patroon, maar zijn vaak summier in het beschrijven van discussies. Waarschijnlijk is niet alles terug te vinden in de notulen van de *Algemeene Vergaderingen* vanwege de gevoelige informatie die gedeeld kan worden. Dat dit een oorzaak kan zijn blijkt uit de notulen van 11 mei 1915:

‘bespreking [van het] ziekengeld [aan] den Heer H. Wirsing, daar hier nog al door eenige het woordt wordt gevoerd. deedt den Heer Jupijn 't voorstel dat dergelijke voorkomende gevallen uitgemaakt moesten worden op de Bestuursvergadering en niet op de algemeene. Dit vond algemeen bijval.’

De meeste details zullen dan ook op de bestuursvergaderingen zijn besproken gedurende de tijd dat de ziektekas functioneerde. Persoonlijke verhalen zijn bijna niet te vinden in de notulen, waaruit opgemaakt kan worden dat het melden van ziekte en uitbetalen van ziektegeld niet als iets vanzelfsprekend werd gezien, maar als een serieuze aangelegenheid. De grootste ontwikkeling en discussie is in de beginjaren te zien in besprekingen van het reglement. Tegenwoordig wordt nog steeds het reglement gehandhaafd dat in 14 mei 1911 is opgesteld. Er zijn aanwijzingen dat voor dit moment ook al een reglement was opgesteld, maar het is onbekend wanneer dit is gebeurd. Wijzigingen binnen het reglement vinden doorgaans plaats nadat er gemerkt wordt dat het reglement niet in een bepaalde handelswijze voorziet.

Ontwikkeling reglement

Het eerste duidelijk geval van een ontwikkeling binnen het reglement is op de vergadering van 16 augustus in 1909, waarbij A. Kroes drie dagen ziek is geweest, zich niet had ziek gemeld, maar toch halfziekengeld wenste te ontvangen.¹² Tegelijkertijd merkte een lid op dat het melden van beterschap ook nog niet reglementair verplicht was. Het bestuur concludeerde hierna dat Kroes niet goed op de hoogte was van het reglement dus toch compensatie kon ontvangen. Om het beleid van de vereniging duidelijker te communiceren en om dergelijke misverstanden te voorkomen besloot de vergadering om het reglement af te laten drukken.

Het reglement blijft een actief onderwerp gedurende de jaren '10. Dat de inhoud van het reglement duidelijker is geworden na het afdrukken van het document blijkt enige tijd later, op de vergadering van 17 mei 1910, waar tijdens de rondvraag ‘nog al enkele artikelen van reglement [werden] besproken’.¹³ Helaas staat niet beschreven wat de problemen met het reglement waren, maar dat er een probleem was is duidelijk: ‘daar volgens oordeel van enkele leden nog al leemte in het reglement bestonden’.¹⁴ Commissaris van de vereniging, A. Prins, is bereid om een concept reglement te ontwerpen, welke op 15 mei 1911 werd aangenomen als reglement. Hiermee komt de vorming van het reglement echter niet tot een einde. Nadat C. de Vries op de vergadering van 12 augustus 1911 kenbaar heeft gemaakt dat hij lid wil blijven na verhuizing uit Nieuwendam blijkt dat het reglement hier niet duidelijk in voorziet. Het reglement wordt dan ook op de vergadering van 11 november 1911 aangepast zodat alleen ‘ingezetene van oud-Nieuwendam’ lid kunnen worden van het Bazenbondje. In de jaren na deze

¹² A. van Nek, Algemeene Vergadering 16 augustus 1909 *Notulen Vereniging "Ons Belang" 1908 – 1915*

¹³ A. van Nek, Algemeene Vergadering 17 mei 1910 *Notulen Vereniging "Ons Belang" 1908 – 1915*

¹⁴ A. van Nek, Algemeene Vergadering 17 mei 1910 *Notulen Vereniging "Ons Belang" 1908 – 1915*

vergadering worden er weinig aanpassingen meer gemaakt, de enige verwijzing naar een kleine wijziging in het reglement is op de vergadering van 11 mei 1926. Het reglement moet herdrukt worden en daar worden enkele kleine wijzigingen voor doorgevoerd, hierbij wordt echter niet in detail getreden.

Toch wordt er nog met regelmaat gediscussieerd over het reglement, zoals ook in de vergadering van 11 mei 1914: 'Hier na kwam men met bespreking van Art. 8 van Reglement¹⁵ daar dit nog al heftig wordt besproken wordt het besluit genomen om zonder verandering het te handhaven zoo als 't op de vorige vergadering is aangenomen.' De handhaving van dit artikel blijkt gedurende de vooroorlogse jaren streng te zijn en misschien is dit ook wel de oorzaak voor de heftige bespreking van het artikel. Een voorbeeld van handhaving is te vinden in de vergadering van 10 februari 1925: J. Prins wilde een uitkering terwijl hij te laat was met het melden van het ziekte. Dit werd tot woede van Prins dan ook geweigerd: 'Dan wil ik er niets van hebben', was zijn reactie voor hij zijn lidmaatschap opzegde. Ook in de jaren '30 is Artikel 8 nog problematisch: 'L. Rinkes had mondeling het verzoek gericht aan de voorzitter aangaande te kort uitkeering ziekengeld. Daar Rinkes een week te laat was door zich aan te melden als ziek zijnde wordt besloten hem daarvoor geen uitkeering te geven.'¹⁶

Het reglement is niet het enige dat wordt aangepast in de vooroorlogse jaren. Ook werkwijzen en procedures van de vereniging die buiten het reglement vallen worden besproken en verder ontwikkeld. Eén van de eerste zaken die werd besproken is het laten vervallen van de uitkering bij halve ongesteldheid aangezien dit te veel onduidelijkheid gaf.¹⁷ Ook zijn er meerdere geschillen te vinden tussen de bode en de leden waarbij hij contributie moet innen. Dit kan variëren van achterstallige contributie tot het kwijtraken van een stempelkaart, die dienst doet als bewijs van betaling. Op 9 November 1914 wordt dan ook bepaald dat bij het kwijtraken van een stempelkaart de Bode bij verschil in gelijk gesteld wordt. Een andere procedure die verder wordt uitgewerkt is het ziekmelden, aangezien dit nog wel eens willekeurig verloopt. Op 14 mei 1935 bepaald de vergadering dan ook dat leden zich alleen nog maar bij de bode en de penningmeester ziek kunnen melden.

Het formele instituut zag toe op de bewaking en veiligstelling van de ziektekas die de leden in de jaren sinds de oprichting hadden opgebouwd. Na het vertrekken van J. Prins uit de vereniging melde de voorzitter Ph. Zant dan ook dat 'Vereeniging Ons Belang geen liefdadige instelling' is. Om de ziektekas veilig te stellen moest er streng om worden gegaan met uitbetalingen. Het Bazenbondje was dan misschien geen liefdadige instelling, maar uitzonderingen op het reglement en de procedures werden ook besproken:

De uitkering ziekengeld en de jaarlijksche uitkeering wordt niet geoordeelt hierin verandering te brengen maar wordt nog al druk besproken, om geen ziek lid welke boven de uitkeering komt, maar zorgeloos te laten liggen, om dan wanneer zulks noodig wordt geoordeelt een bespreking te houden hoe met zoo 'n ziek lid te handelen.¹⁸

In uitzonderlijke tijden werd het officiële reglement ook opzij gezet. Zoals tijdens de Nederlandse mobilisatie ten tijde van de Eerste Wereldoorlog:

J. Wirsing [wordt besproken] aangaande hij als landweerman onder de milietare dienst was en met verlof zijnde een ziektegeval kreeg van 11 dagen, wordt ter vergadering besproken hoe te handele. Daar op de vorige vergadering was aangenomen om hen die onder de wapene geroepen waren vrij van contributie te stellen, en hierin niet was voorzien aangaande het voorgevallen met Wirsing wordt besloten hem de uitkeering te geven, maar wordt met een besluit genomen om hen die onder de wapene zijn en bij ziekte geval in 't militaire hospitaal worden verpleegt geen uitkeering te doen doch wel hun die ziek zijnde en 't huis worden verpleecht.¹⁹

¹⁵ Art 8: Geen uitkeering zal plaats hebben dan na aanmelding. Alvorens recht te hebben op uitkeering moet men minstens een half jaar lid zijn en geen achterstallige contributie schuldig zijn.

¹⁶ A. van Nek, Algemeene Vergadering 14 november 1933, *Notulen Vereniging "Ons Belang" 1927 - 1950*

¹⁷ A. van Nek, Algemeene Vergadering 12 november 1911, *Notulen Vereniging "Ons Belang" 1908 - 1915*

¹⁸ A. van Nek, Algemeene Vergadering 14 November 1910, *Notulen Vereniging "Ons Belang" 1908 - 1915*

¹⁹ A. van Nek, Algemeene Vergadering 9 november 1914, *Notulen Vereniging "Ons Belang" 1908 - 1915*

Vier jaar later blijkt de kracht van het formele instituut toch nog aanwezig, maar blijken eerder genomen bepalingen, hoewel het niet statutair is opgenomen, toch nog overeind te staan:

Door de [bode] J. van Nek [werd] een opmerking gedaan over een lid wat thans niet geacht kon worden als iemand die voor eige rekening werkte, (...) [aangezien] in deze tijd van mobilisatie [sic] voor enkele leden moeilijk zich strikt daar aan te houden, wordt het bepaalt wanneer zulke persooene welke door een ongeluk getroffen en wanneer blijkt dat zij vergoeding krijgen van de ongevallenwet geen uitkeering te geven.²⁰

De uitvoering van het reglement door middel van uitkeringen is de belangrijkste doelstelling van het Bazenbondje. Hierbij is ook de hoogte van de ziektekas een belangrijke rol in de beslissingen die worden genomen. Bovenstaande fragmenten uit de periode van mobilisatie ten tijde van de Eerste Wereldoorlog laten echter ook zien dat het gevoel van gemeenschap en het zorgen voor elkaar in moeilijke tijden belangrijke eigenschappen zijn van het Bazenbondje. Dit gevoel voor gemeenschap kan niet worden verklaard door de vorming van een formeel instituut alleen. De ontwikkeling van het informele instituut hoort ook geanalyseerd te worden.

Ledenwerving

Hoewel het niet altijd even duidelijk is aangegeven hoe de procedure rondom het accepteren van leden verliep en waarom enkele potentiële leden niet werden toegelaten, wordt wel met enige regelmaat de hoeveelheid leden vermeld. Hoewel er op de eerste (oprichtings)vergadering 22 mensen waren, waren er op de tweede vergadering 37 aanwezigen. In de jaren na de oprichting wist dit uit te groeien tot 43 leden.²¹ Dit wist gedurende tien jaar relatief stabiel te blijven en pas in de jaren '20 groeide de vereniging hard verder, tussen 1921 en 1924 groeide het ledental van 47 naar 63 leden. Een reden om het bodeloon te verhogen van 10 naar 20 gulden.²² Tot de oorlog weten ze dit formaat vast te houden. In 1936 wordt bijvoorbeeld bekend gemaakt dat er 64 leden zijn.²³ Vooral de jaarverslagen die in de beginperiode nog werden gemaakt zijn handig voor het naslaan van dergelijke stijgingen in ledental, maar die zijn helaas niet voor alle jaren gemaakt.

²⁰ A. van Nek, Algemeene Vergadering 12 augustus 1918, , *Notulen Vereniging "Ons Belang" 1915-1927*

²¹ A. van Nek, Vijfjarig Verslag *Notulen Vereniging "Ons Belang" 1908 – 1915*

²² A. van Nek, Algemeene Vergadering 11 november 1924 *Notulen Vereniging "Ons Belang" 1915 – 1927*

²³ A. van Nek, Algemeene Vergadering 18 augustus 1936 *Notulen Vereniging "Ons Belang" 1927 – 1950*

1.2. Ontwikkeling van het informele instituut

Als de zomer weder is in 't land
Gaat iedereen graag uit,
En zet dan de zorgen aan den kant,
Reist dan naar Noord of Zuid.
Ook de bazen gaan nu eens per jaar
Gezellig fuiven met elkaar
Ze gaan een dag op stap
Want ze houden van een grap.²⁴

Het eerste couplet van het Bazenlied geeft een beeld van een vereniging dat groter is dan de oorspronkelijke doelstelling. Naast het feit dat het Bazenbondje een duidelijke functie heeft, ontstaat gedurende het bestaan van de vereniging een belangrijk gezelligheidsaspect die niet alleen terug is te zien in de activiteiten en de uitgaven van de vereniging, maar ook in de sfeer van de notulen. Het begint allemaal met een bepaling op 15 augustus 1910:

Er wordt besloten om op de volgende vergadering van november het 5 jarige bestaan te herdenken, om dan de leden die deze vergadering bezoeken een halve flesch portwijn te geven, of leden die juist niet van Portwijn gediend zijn, iets anders te geven, wat niet de waarde mag overschreiden en zulks ten kosten van de kas.

Toenemend belang informeel aspect op de vergaderingen

Op de vergadering van 14 November 1910 wordt voor het eerst verwezen naar het informele karakter van de vergaderingen: 'aan een sigaar is ook gedacht, zoo dat deze avond een feestelijk aanzien had.' Met deze vergadering, vijf jaar na oprichting ontstond de jaarlijkse traditie om vanuit de opgespaarde kas een drankje - meestal omschreven als 'een half fleschje portwijn - aan te bieden aan de aanwezige leden ter ere van een dies van de vereniging.

Bij het naderen van het tienjarig bestaan van de vereniging hebben de leden de opvatting dat dit meer uitgebreid gevierd moet worden dan het gebruikelijke 'half fleschje portwijn' op de jaarvergadering. Op de vergadering van 9 augustus 1915 werd het besluit genomen dat het bestuur het tienjarig feest moet regelen en dat ze op die avond 'vrije verteering en een tombola [moeten] houden'. In vergelijking met latere feesten is het nog bescheiden: 'Daar de rondvraag niets van belang opbracht, ging men over tot het prijsbiljarten op de vlotbrug.²⁵ [E]n elk kon hiermede een prijsje winnen. [Z]oo bleef men nog lange tijd gezellig met elkander bijeen. Het was een recht prettige avond.' Met deze avond krijgt de vereniging de smaak te pakken en word op 18 oktober 1920 door tien leden een 'Buiten gewoone vergadering' aangevraagd 'met 't oog op 't vijftien jarig bestaan van de Vereeniging op feestelijke wijze te herdenken. (...) Er was door 't bestuur besloten hier voor een som te bepalen op 2 a 250 gulden. Het feest zou bestaan met vlotbrug biljart, waarop elk lid mee kan doen en elk lid een prijs kan winnen.

Het feest van het vijftienjarig bestaan is ook het eerste evenement van de vereniging waarbij zij ook buitenstaanders uitnodigen: hun vrouwen. Hier wisten de mannen echter nog niet helemaal mee om te gaan:

[D]oor den lid Scheffer [wordt] een voorstel gedaan (...) om 't feest te doen vieren met 't bijzijn van de vrouwen. (...) En de dames ook mede te laten doen met 't spel op de vlotbrug (...) Daar dit met het koopen van prijzen nog al moeilijkheden mede brengt, worde besloten aan de dames van de bestuursleden uit te noodigen om behulpzaam te zijn bij 't koopen van de prijzen. ²⁶

²⁴ 'Vrouw van B. de Ruijter', Bazenlied (1936) *Notulen Vereniging "Ons Belang" 1927 – 1950*

²⁵ Vlotbrug biljart werkt met een houten plank met gaten, waarbij elk gat een puntenaantal heeft. Het idee is dat er een zo hoog mogelijk aantal punten bereikt wordt.

²⁶ A. van Nek, Algemeene Vergadering 25 oktober 1920, *Notulen Vereniging "Ons Belang" 1915 – 1927*

Belang van feesten en druk op de ziektekas

Het feesten binnen het Bazenbondje valt goed in de smaak en na één jaar zonder feest wordt al gelijk de suggestie gemaakt voor een jaarfeest. Dit is tevens ook het enige grote jaarfeest in de vooroorlogse periode:

Nu wordt het voorstel behandeld van S. Schekkerman tot het fieren van 't jaarfeest. [A]ls voorends hiertoe wordt overgegaan doet de Penningmeester inlichting aangaande de kosten welke gemaakt zijn bij 't fieren van 't 15 jarig bestaan, en kwam na dat 't besluit was genomen met algemene om een jaarfeest te vieren. [E]en voorstel van 't Bestuur daarvoor f. 1000 uit de kas te trekken. Daar dit door de vergadering nog al wordt besproken, ook aangaande de voordeelige kas, wordt met algemeene stemmen besloten het bedrag op f. 200,- te stellen, en wordt te gelijktijd een feestcommissie benoemd. [O]p Voorstel van de vergadering wordt besloten dat het zelfde Commitee 't maar moest uitvoeren, als met 't 15 jarig bestaan en wordt thans besloten dat de te maken verteering door de leden zelf moest worden betaald en de kosten voor de te maken prijzen en 't gezelschap duo [V]an Laar door de vereeniging wordt betaald.²⁷

Bijzonder hierbij is het voorstel van het bestuur om f. 1000 ,- uit te geven aan het feest, terwijl er 'slechts' f. 1670,08 in kas zit. Het feit dat enige discussie veroorzaakt en wordt verminderd naar f. 200,- zegt genoeg over de werkwijze van de vereniging. Het is geen vereniging waarbij top-down wordt gehandeld, maar een vereniging waarbij gezamenlijk overleg de boventoon voert. De ziektekas wordt niet alleen beschermd door het bestuur en het reglement, maar ook door de leden. De sfeer binnen de vereniging lijkt na deze 'jaren van feest' wel om te zijn geslagen. In elk geval zijn de beschrijvingen van de vergaderingen een stuk luchtiger en minder formeel geworden. Op de vergadering van 12 mei 1925 wordt een rondje beschreven die werd gegeven door de penningmeester ter ere van 12,5 jarig huwelijk. Ook op de jaarvergadering in november 1931 blijkt de speelse manier van notuleren die de sfeer van de vergadering beschrijft:

Volgens bestaande gebruik op de jaarvergadering een consumptie mogt gebruiken te kosten van de vereeniging: Cafehouder de wit [deed] de mededeling dat hij vorige week 12,5 jaar getrouwd was en noodigde alle op zijn huwelijk een glaasje te gebruiken. Den Heer C. Dierdorp deed de mededeeling als dat hij nu 25 jaar lid was van de vereeniging hij noodigde ook alle op zijn 25 jarige lidmaatschap een glaasje te nemen, wat door alle aanwezige met graagte wordt aangenomen.

Hoewel de jaren '30 voor de ziektekas een tijd van stagnatie blijkt te zijn en er minder geld is voor feesten en partijen, blijkt de sfeer nog steeds zeer goed. Op 18 augustus 1936 komt het voorstel om met de 'ToeringCar' van B. de Ruiter op pad te gaan. Op de vergadering van 9 november 1937 blijkt dit uitstapje een groot succes te zijn geweest met als hoogtepunt het lied dat werd geschreven 'door de vrouw van 't lid B. de Ruiter.' Het uitje is voor herhaling vatbaar en 'er wordt besloten om nog [een] uitgaansdag te bespreken op de volgende vergadering om in 't midden van de zomer met de leden en hun vrouwen of meisjes een uitgaansdag te organiseren.' Dat een avond vergaderen bij het Bazenbondje niet alleen meer over de ziektekas gaat blijkt uit het besluit van de vergadering: 'Hierna ging men over tot het kegele en kaarten.'

De vereniging heeft een grote mate van ontwikkeling doorgemaakt sinds de oprichting van 'Ons Belang'. De doelstelling staat nog fier overeind en de ziektekas werd nauwlettend in de gaten gehouden. Gezelligheid werd niet alleen maar als een leuke toevoeging gezien, het werd zelfs gevraagd. Belangrijk is om te beseffen wat de functie is van de cultuur van gezelligheid. Het is niet alleen van belang om met elkaar in contact te komen, maar was vooral van belang om de nodige ontspanning te geven die het bespreken van zware onderwerpen met zich mee bracht. . De verhouding tussen de reglementaire uitvoering blijkt dan ook vaak onderwerp van discussie te zijn.

²⁷ A. van Nek, Algemeene Vergadering 13 November 1922, *Notulen Vereniging "Ons Belang" 1908 – 1915*

1.3. Besef van Erfgoed

Het besef dat vereniging 'Ons Belang' een bijzondere vereniging is ontstaat al vroeg. In het 'Vijfjarig verslag' wordt uitgebreid terug gekeken naar de oprichting van de vereniging:

In 't jaar 1905 6 November werdt de eerste bijeenkomst gehouden tot het oprichten van een vereeniging van eigenwerkers wat op 13 november 1905 tot stand kwam. De voorzitter den heer Ph. Zant is de steenlegger geweest van deze vereeniging. Op huisbezoek uitgaande krijg hij van verschillende personen medewerking, al hoe wel niet van iedereen, wij kregen ook nog al tegenwerking en wel van personen die beangst waren dat zij wanneer ze zich als lid aansloten benadeeld zoude worden in het uitoefenen van hun bedrijf. Juist dat deed ons gevoelen dat zoo' n vereeniging levensvatbaarheid bezat wat in 't vijfjarig bestaan wel is gebleken.

Het vijfjarig bestaan werd gememoreerd als een triomf op de twijfelaars bij de oprichting. De oprichting en de voorzitter Ph. Zant worden op meerdere momenten gememoreerd. Na het overlijden van Ph. Zant, die sinds de oprichting voorzitter was, werd op de vergadering van 8 mei 1928 de moeilijke tijd herdacht:

[Ph. Zant heeft] bij 't oprichten der Vereeniging nog al strijd [...] moeten voeren, daar hij door verschillende inwoners van deze plaats nog al tegenwerking had dat zelfs zijn zaak er door leed maar met onvermoeide kracht de Vereeniging ons Belang wist op te richten en daarvoor altijd zijn beste krachten heeft gegeven.

Wat de moeilijke tijd precies inhoudt is niet bekend. Dit kan vanuit minachtig zijn van de grote werkgevers in Nieuwendam, maar ook vanuit de arbeiders die niet wilden dat de lokale ondernemers zich zouden verenigen. Niet alleen bij het overlijden van Zant werd de oprichting en de eerste voorzitter van de vereniging gememoreerd. Op 15 februari 1938 treed A. van Nek na ruim 32 jaar af als secretaris van de vereniging en herinnert aan de oprichtingsperiode van de vereniging:

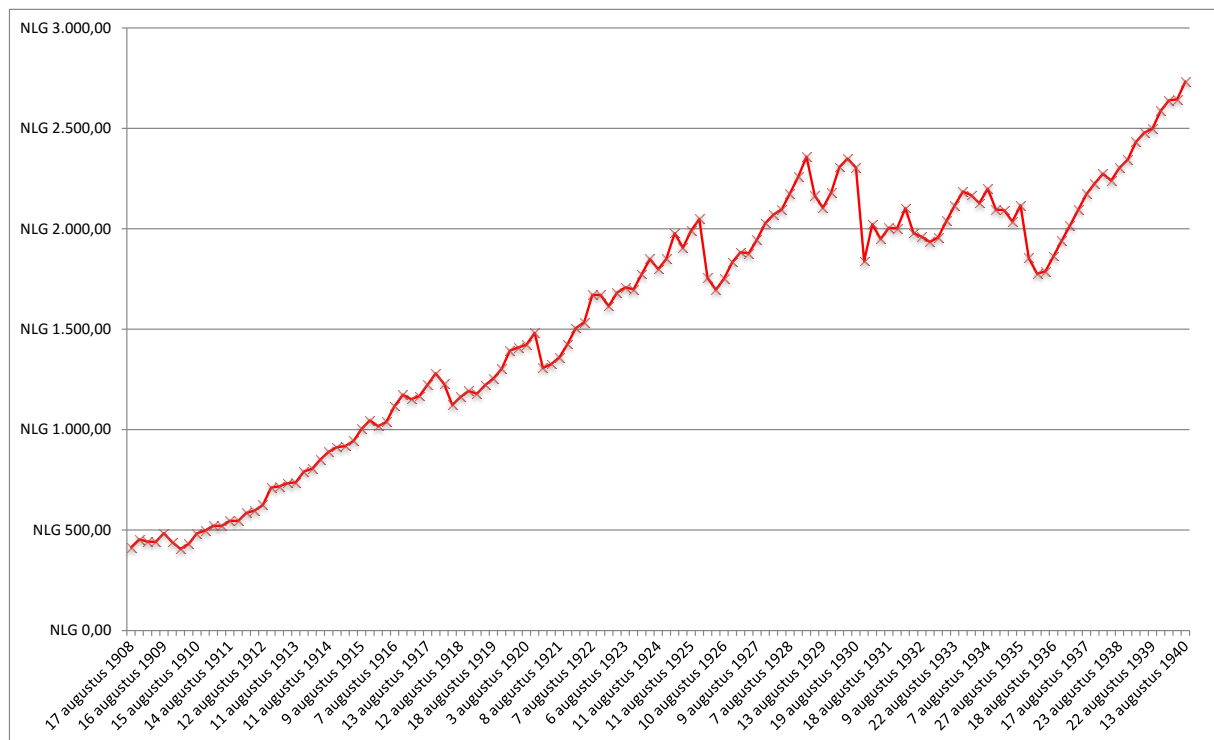
Na dankzeggingen voorzitter 'Brengt nog in't midden de moejelijke [sic] tijd met de oprichting welke hij toen mee maakte en bracht nog in herinnering het overleden lid en voorzitter Ph. Zant en dankte het bestuur voor de goede en prettige werkring welke hij al dien tijd heeft gehad.

De waardering voor de eerste voorzitter is opvallend, maar staat niet op zichzelf in de waardering voor de oprichting en opbouw van de vereniging. In de vergadering van 6 februari 1922 komen de leden ter sprake die vanwege ouderdom geen eigen werkring meer hebben en rentenieren. Besloten werd dat deze leden niet worden geroyeerd maar lid blijven met dezelfde rechten 'aangezien juist zulke leden de vereniging hebben helpen opbouwen en ondersteunen'. Bijzonder is dat de leden hiermee laten zien trots te zijn op de vereniging die in relatief korte tijd is opgebouwd. Er wordt bij meerdere feesten, jaarverslagen en bij het overlijden van leden terugverwezen naar de moeilijke periode waarin de oprichting van de vereniging plaats vond, waarbij wordt herdacht hoeveel goeds de vereniging de leden heeft gebracht.

1.4. Het equilibrium binnen het Bazenbondje

In dit hoofdstuk komt het equilibrium aan de orde dat aanwezig is tussen de verschillende elementen binnen het Bazenbondje. Hierbij moet worden gedacht aan de bescherming van de ziektetas en de reglementaire uitvoering enerzijds als formeel instituut, en de cultuur van feest en gezelligheid anderzijds. Het idee is dat dit een dynamisch geheel vormt dat bij een wordt gehouden door stabiliteit, initiatief en eenheid van het collectief. Gezelligheid is een noodzaak, maar de hoogte van de ziektetas moet niet in gevaar komen. De ziektetas blijkt het middelpunt te zijn van de vereniging. Het zoeken van het equilibrium gebeurt niet alleen vanuit het bestuur, maar is een collectieve samenwerking tussen het bestuur en de leden.

Om de verhouding tussen de ziektetas en het gezelligheidsaspect te begrijpen moet eerst in kaart worden gebracht hoe de ziektetas groeit in de periode sinds de oprichting. In Figuur 1 is dit te zien:



Figuur 1. Groei van het totale vermogen van vereniging 'Ons Belang' 1908-1940.²⁸

Kosten feesten:

1920: ~f. 200 a 250 **1925:** ~f. 350 **1935:** f. 248,47

1922: ~f. 200 **1930:** f. 445,60

In de eerste jaren zijn er geen extreem grote dalingen te zien in de hoeveelheid geld in kas. De eerste dip die is te zien is in 1918 waarin 'extreem veel ziektegevallen' binnen de vereniging waren. Een ander moment dat er een grote dip te zien is in 1929. De vergadering van 7 mei van dit jaar werd dan ook geopend met de mededeling 'dat er in 't afgelopen kwartaal een groot bedrag aan ziekengeld is uitbetaald terwijl zoo iets gedurende het bestaan der vereeniging nog niet is voor gekomen hij hoopte dan ook dat het nieuw ingaande kwartaal voor deeliger voor de kas mogt in gaan en de zieke weer spoedig hersteld mogen zijn.'²⁹ Andere grote dips zijn niet aan ziekte te wijden en zijn veroorzaakt door de feesten die werden gegeven en vallen doorgaans samen met een nieuw lustrum van de vereniging.

²⁸Op elke vergadering werd de hoeveelheid geld dat in kas was in de notulen vermeld, behalve in de periode 13 februari 1911 t/m 12 augustus 1912. In deze periode is een schatting gemaakt op basis van de stand van de kas op 14 november 1910 en de bekende inkomsten en bijboekingen op de spaarbank. De feestkosten van 1920, 1922, 1925 zijn alleen maar bekend via vooraf bepaalde reserveringen. De bedragen van de feesten in 1930 en 1935 staan exact vermeld in de notulen.

²⁹ A. van Nek, Algemeene Vergadering 7 mei 1929, *Notulen Vereniging "Ons Belang" 1927 – 1950*

Omgang met stagnatie en krimp van de ziektekas

Ondanks de doorgaans groeiende trend van de ziektekas, werd er in periode van stagnatie of krimp actief met de kas bemoeid. Op de vergadering van 19 mei 1919 levert Wiedemeijer een fanatieke discussie voor een contributieverhoging naar 20 cent per week en een uitkeering van f. 12,50 per week. Nadat veel leden deze verhogingen pas vernamen wanneer de bode langs kwam om de contributie te innen, was de vergadering van 18 augustus 1919 druk bezocht om de verhoging terug te draaien. Tegelijkertijd werd Wiedemeijer op de vingers getikt om niet weer een dergelijke toon aan te slaan.

Hoewel het verzoek van Wiedemeijer vermoedelijk te maken heeft met de ziektegevallen van 1918, is dit niet het enige moment dat er werd gevraagd om een verhoging van de contributie om de kas te beschermen. Na bekendmaking van de kosten van het feest in de vergadering van 11 november 1930 stelde bij de rondvraag 'den Heer van der Staal voor om bij de verdere te houden feestvieringen de contributie te verdubbelen en dan van die verhoging over vijfjaar een feest te vieren: grootste meerderheid tegen het voorstel.' De jaren '30 blijken, zoals in Figuur 1 te zien is, een periode dat er weinig groei van de ziektekas is door verschillende tegenslagen met ziektes. Op de vergadering van 13 februari 1934 '[Doet de voorzitter] de mededeeling dat het afgelopen kwartaal niet financieel gunstig is geweest voor de kas om reden er nog al uitkeeringen hadden plaats gehad aan zieke leden. Hij spreek dan ook de wensch uit en hoopte dat de ziekte niet van lange duur mag zijn en spoedig mogen herstellen. Dit valt ook de leden op in deze jaren: 'J. v Nek doet het voorstel 't zijn de uitkeering te verlagen of de contributie te verhogen wegens achteruitgang der kas. Door Bestuur wordt medegedeelt als dat de achteruitgang nog niet van dien aard is daarvoor maatregel te nemen.'³⁰ Het bestuur ziet nog geen reden tot ingrijpen, maar is wel voorzichtig met het voorbereiden van nieuwe feesten. Bij de vraag hoe het zal gaan bij het 30 jarig bestaan volgt het antwoord 'Dat er eerst rekening met de kas gehouden al worden en dat op de volgende vergadering op 't conficatie biljet de leden er mede in kennis zal worden gestelt' In 1936 zijn de eerste tekenen van herstel van de ziektekas zichtbaar en na 'Kort ruggespraak met penningmeester [krijgen de leden] zoals goed gewoonte ieder twee consumpties namens de vereniging'

De ziektekas blijkt in deze jaren nog steeds het belangrijke middelpunt te zijn van de vereniging waar het equilibrium om draait. Zonder de ziektekas geen vereniging en zonder de collectieve bewaking door bestuur en leden is er geen ziektekas. Toch blijkt extra toezicht op de uitkering van de ziektekas wel nodig te zijn.

Bescherming ziektekas en handhaving reglement

In 1911 is er al een voorbeeld dat er 'eenig aanmerking [werd] gemaakt over een plaats gehad hebben trekkend lid maar daar er geen zekerheid van overtreding geven kon worden, wordt daar niet meer over gehandeld.' In 1911 waren er verder geen consequenties aan de opmerking bevonden. Op de vergadering van 9 februari 1937 opperde bode J. v Nek dat hij meer controle wil op zieke leden 'Daar 't hem bij ondervinding gebleken was wanneer een lid zig heeft aangemeld als ziek zijnde en enkele dagen daar na weer gezond is zig zelfs vergetend zou zich afgemeld'. Een oplossing werd snel geboden: zieke leden zouden om de twee a drie dagen worden bezocht. '[Commissaris] Wising nam zig op als zieken bezoeker zoo dat bovengenoemde met twee functies is belast'. Dat dit nodig was blijkt uit een voorval anderhalf jaar later:

Volgens een rapport dat ingekomen was bij het bestuur van onze ziekte commissaris J. Wissing. Waarin deze vermeldde dat bedoeld lid zich ziek gemeld had en reeds uitkering gemaakt had, bij een bezoek aan huis bleek aan het werk te zijn, wat in strijd is met ons reglement, rede waarom de Penningmeester geen uitkeering meer mocht doen. Op een bestuursvergadering was deze zaak van alle kanten rijpelijk bekeken en besproken en wasch het bestuur eensgezind van meening om bedoeld lid op de vergadering voor te dragen voor royement. Voorzitter geeft de Heer wissing gelegenheid de vergadering uiteen te zetten hoe de zaak zich heeft toegedragen, wat door deze uitvoerig gedaan word. De heer Verkuil op de vergadering aanwezig verdedigt zoo goed en kwaad mogelijk zijn handelwijze, maar zijn verdediging kan toch bij het bestuur geen ingang vinden om haar voorstel terug te nemen, zoodat het voorstel

³⁰ A. van Nek, Algemeene Vergadering 11 februari 1936, *Notulen Vereniging "Ons Belang" 1927 – 1950*

bestuur, dat roeyement van het lid Verkuil in stemming word gebracht, het wel met 17 stemmen voor en 8 stemmen tegen word aangenomen zodat het lid Verkuil is afgevoerd van ons ledenbiljet. Den heer Verkuil verlaat hierna onder protest de vergadering ³¹

Het is niet alleen interessant dat een overtreding van het reglement ook zonder aarzeling wordt bestraft met roeyement, maar ook dat dit niet gebeurt met een absolute meerderheid aan stemmen. Helaas valt niet te controleren in hoeverre de tegenstemmers banden hadden met de heer Verkuil, of dat zij simpelweg zijn verhaal geloofden. Dat het bestuur adviseert en niet op eigen initiatief heeft gehandeld is ook een interessante indicatie voor de dynamiek in deze periode voor de oorlog. De beslissingen die werden genomen binnen de vereniging kwamen niet alleen van bovenaf, maar vanuit het collectief: een samenwerkend geheel dat functioneert als een coöperatieve organisatie. Ook staat hierbij vast wat het belang van de ziektekas is. Leden moeten lange tijd een contributieachterstand hebben voor zij van de ledenlijst worden verwijderd, maar kunnen geroyeerd worden na één keer misbruik van de kas.

³¹ V.J. Scheffer, Algemeene Vergadering 23 augustus 1938, *Notulen Vereniging "Ons Belang" 1927 – 1950*

1.5. Concluderend

In de eerste jaren na de oprichting was 'Ons Belang' er vooral op uit om een vereniging op te zetten die zo soepel mogelijk georganiseerd was. Het reglement moest stand houden in de moeilijkste situaties. De nadruk van de notulen ligt dan ook op het formeren van het reglement gedurende de jaren '10. Bijzonder is dat het belang van gezelligheid ook niet lang op zich laat wachten. Terwijl de verjaardag van het Bazenbondje eerst nog voorzichtig wordt gevierd met een drankje op de jaarvergadering, willen de leden het vanaf 1920, na de grootste aanpassingen van het reglement, meer uitgebreid vieren. Ook het belang van erfgoed begint belangrijker te worden. Enkele leden van het eerste uur zijn pensioengerechtigd en worden als een fundamenteel onderdeel gezien van de vereniging. Zij hebben de vereniging immers op helpen bouwen tot de huidige vorm. Met name voorzitter Ph. Zant wordt herinnert voor zijn toewijding aan de vereniging.

De belangrijkste conclusie die getrokken kan worden uit de eerste fase van dit onderzoek is dat de onderdelen niet los van elkaar kunnen functioneren, maar dat dit niet een vooropgezet plan was. De onderdelen, van reglement tot feest, ontwikkelden zich evolutionair. De doelstelling zorgt voor een behoudende omgang met de ziektekas en de gezelligheid zorgt voor de nodige afwisseling na een pittige vergadering. Het equilibrium omvat de gehele vereniging waarin alle elementen elkaar in stand willen houden, maar continue in beweging zijn. Dit varieert van vragen op een eventuele onterechte uitkering, tot het houden van een te duur feest en bezuinigingen die hierop volgen. Hoewel erfgoed hier nog geen cruciale rol lijkt te spelen, is het wel belangrijk dat het idee van erfgoed begint te leven. De leden zijn trots op wat er al tot stand is gebracht. Met de verwijzingen naar de moeilijke oprichting en de gepensioneerden die de vereniging hebben helpen opbouwen wordt terug gegrepen naar de oorspronkelijke doelstelling waarmee de vereniging werd opgericht. In de volgende hoofdstukken is het zoeken naar de balans tussen de onderdelen van de vereniging een focus die zal blijven terugkeren,

2. De ontwikkeling van vereniging 'Ons Belang' van 1966 tot 1984

De vereniging voerde voor de Tweede Wereldoorlog nog duidelijk haar doelstelling uit en ook de reglementen werden streng gehandhaafd. Dit is duidelijk geworden in de eerste fase van dit onderzoek. In de vooroorlogse periode was er echter een noodzaak voor de ondernemers om hun arbeidsongeschiktheid collectief te organiseren. Met de komst van de welvaartsstaat na de Tweede Wereldoorlog is het de verwachting dat deze noodzaak minder aanwezig is. De notulen in de fase van maatschappelijke transitie zijn grotendeels afwezig en beginnen bij het jaar 1966. Hoewel dit jammer is voor een graduele beschrijving van de naoorlogse periode en de reactie op sociale wetgeving, is het nog wel mogelijk om de situatie te schetsen van een vereniging die veranderd is.

Bij de bestudering van de notulen in deze periode is al duidelijk dat er iets veranderd is. Het ledental is teruggelopen tot 33, de stijl van notuleren is iets vrijer dan in de vooroorlogse periode gewoon was en de grappen die tijdens de vergadering worden gemaakt voeren steeds vaker de boventoon. Na enkele vergaderingen te hebben doorgenomen is duidelijk dat het niet alleen de beschrijving van de vergaderingen zijn die een iets andere vorm hebben gekregen: er wordt minder vaak gesproken over uitkeringen die zijn gedaan, maar ze zijn nog niet verdwenen.

Maatschappelijke en lokale ontwikkelingen

Het is de vraag in hoeverre de Nederlandse overheid de sociale zekerheid van zelfstandigen heeft geregeld na de Tweede Wereldoorlog. Het rapport *Sociale Zekerheid en Zelfstandig Ondernemerschap*, opgesteld door de Raad voor het Midden- en Kleinbedrijf in 1985 om de sociale risico's van zelfstandigen te bekijken, schetst een geschiedenis van de ontwikkelingen van de sociale zekerheid voor zelfstandigen. Al in 1943 werd het vraagstuk door de Nederlandse regering in ballingschap opgebracht. Hoewel in 1948 een rapport werd uitgebracht die voor uitbreiding was van de verplichte sociale zekerheid tot zelfstandigen, is het er in de eerste jaren nooit echt van gekomen.³² Bij de ontwikkeling van het sociale zekerheidsstelsel richtte de overheid zich vooral op de economisch zwakkeren en de werknemers.

Pas 20 jaar later kwam het probleem van sociale zekerheid voor zelfstandigen weer in de Tweede Kamer aan de orde. Hierbij kwam naar voren dat de sociale verzekering het recht op zelfontplooiing voor ieder mens en het daaruit voortvloeiende recht van gelijkheid van kansen hoort te bewerkstelligen.³³ Hoewel dit een duidelijk manifest is om zelfstandig ondernemers ook sociale zekerheid te bieden bleek dit niet een makkelijke opgave. Zelfstandigen bepalen namelijk zelf de hoogte van hun inkomen, hierbij was het de vraag of zelfstandig ondernemerschap wel strookt met de zekerheden van de verzorgingsstaat.³⁴ Zelfstandigen konden zich wel verzekeren, maar dit gebeurde op vrijwillige basis. Dit terwijl werknemers gebruik konden maken van de Ziektewet, WAO, de Ziekenfondswet en de Werkloosheidswet. De situatie in 1966 lijkt dus nog geen ideale situatie voor de zelfstandig ondernemer. Toch werd dit niet op deze manier ervaren door de leden van het Bazenbondje: 'Het punt uitkeringen wordt door de voorzitter ter [tafel] gebracht omdat het bedrag a f 4,- per dag derhalve 6 dagen per week totaal 24 ,- in deze tijd eigenlijk uit de tijd is'³⁵ Ondanks het feit dat er weinig sociale zekerheid vanuit de overheid is geregeld is de hoogte van de uitkering binnen het Bazenbondje niet met de tijd mee gegaan. De sociale voorzieningen waren echter wel weer goed genoeg geregeld dat de noodzaak tot verhoging niet werd gezien: 'Freek Dierdorp merkt hierbij op dat de meeste leden toch wel elders een aanvullende regeling getroffen hebben zodat hij voorstelt alles maar bij het oude te laten.'³⁶ Er was echter wel een manier voor zelfstandige ondernemers om aanspraak te maken op werknemersverzekeringen. Directeuren van rechtspersonen, zoals NV's en BV's hebben qua sociale voorzieningen dezelfde rechten als andere werknemers. Besloten Vennootschappen

³² Raad voor het Midden- en Kleinbedrijf, *Sociale Zekerheid en Zelfstandig Ondernemerschap* (Den Haag, 1985) 3-5

³³ RMK, *Sociale Zekerheid* 3-5

³⁴ Ibidem

³⁵ J. Waal, Vergadering, 20 februari 1969 *Notulen Vereniging "Ons Belang" 1966 – 2010*

³⁶ Ibidem

bestaan voor de Nederlandse wetgeving echter pas sinds 1971 en gezien het klein ondernemerschap dat op de Nieuwendammerdijk plaats vindt is het oprichten van een Naamloze Vennootschap niet voor de hand liggend. Potentiële leden met een dergelijke bedrijfsconstructie mochten tot 16 januari 1975 overigens ook niet lid worden van het Bazenbondje.³⁷ Tegelijkertijd moet opgemerkt worden dat het niet alleen de ontwikkelingen zijn op het gebied van sociale zekerheid die een invloed hebben op het Bazenbondje. De Nieuwendammerdijk, waar in het verleden ontzettend veel ondernemers gevestigd waren, is aan het leeglopen. Op de vergadering van 8 oktober 1984 kijkt de voorzitter terug op de dertig voorgaande jaren waar 70 zaken en winkels van de dijk zijn verdwenen.³⁸

Invloed ontwikkelingen op het Bazenbondje

Hoewel de notulen geen uitsluitsel geven over de financiële situatie van de leden of de manier waarop zij verzekerd zijn, is het waarschijnlijk dat de toegenomen welvaart sinds de Tweede Wereldoorlog heeft gezorgd voor een waarborg in tijden van onzekerheid. Uiteraard is het ook zo dat er veel particuliere initiatieven waren op het gebied van verzekeringen. Wellicht hadden de Nieuwendammer ondernemers zich goed verzekerd bij verzekeringsmaatschappijen. Een krantenknipsel van vrijdag 21 november 1975 bericht over het 70-jarig bestaan van het Bazenbondje, waarbij Jan Waal stelt: “Als we het uit economisch oogpunt zouden bekijken moeten we het Bazenfonds niet vandaag maar gisteren opheffen. [...] [H]et is meer de gezelligheid die bij ons een grote rol speelt. „Ons Belang” is 70 jaar geleden met een goed doel opgericht en niet alleen voor die gezelligheid. Zoiets stop je niet makkelijk.”³⁹ De uitspraak van Jan Waal past goed binnen de opvatting van een groep leden binnen het Bazenbondje. Hoewel er nog enkele uitkeringen worden gedaan, lijken de meeste leden het Bazenbondje niet meer te gebruiken als vereniging waar zij verzekerd zijn tegen arbeidsongeschiktheid, maar zijn zich wel bewust van hun afkomst. Toch weet de vereniging deze periode te overleven. De vraag is op welke wijze dit heeft kunnen plaatsvinden. In dit hoofdstuk zal geanalyseerd worden naar de wijze waarop het Bazenbondje zich heeft weten aan te passen in een periode waar de maatschappelijke veranderingen dwarslagen met de oorspronkelijke doelstellingen.

³⁷ J. Waal, Vergadering 16 januari 1975, *Notulen Vereniging “Ons Belang” 1966 – 2010*

³⁸ J. Waal, Vergadering 8 oktober 1984, *Notulen Vereniging “Ons Belang” 1966 – 2010*

³⁹ Auteur onbekend, ‘Bazenfonds Ons Belang (70 jaar)’, *Onbekende bron* (waarschijnlijk lokale krant) (21 november 1975)

2.1. Ontwikkeling van het formele instituut

In het eerste deel van het onderzoek was een duidelijke ontwikkeling van het formele instituut te zien. Dit komt vooral doordat de jonge vereniging nog op zoek was naar de juiste vorm om hun doelstelling correct uit te voeren. In dit hoofdstuk is het ingewikkelder. Het reglement wordt niet meer aangepast en de vereniging houdt in dit opzicht aan de oude opzet vast. De vereniging blijft echter niet stil staan tussen de maatschappelijke veranderingen, maar zoekt duidelijk naar een nieuwe vorm. Dit kan gezien worden in het licht van het equilibrium waarbij de leden en het bestuur hun best doen om het equilibrium te behouden. De vergaderingen die van 1966 tot de jaren '80 worden gehouden hebben een duidelijk hoofdvraag: hoe kan er een hogere opkomst op de vergadering(en) worden gerealiseerd om het voortbestaan van het Bazenbondje te garanderen? Hiervoor worden op diverse momenten verschillende opties aangedragen.

Veranderingen en het reglement

Bij de inventarisatie van de notulen wordt al snel iets duidelijk: de vergaderfrequentie is aangepast. De motivatie hiervoor is niet te achterhalen met het ontbreken van de notulen tot 1966, maar er is duidelijk iets aan de hand. In 1940 wees er nog niets erop dat er behoefte was aan het schrappen van een van de jaarlijkse vergaderingen. Het is niet duidelijk wat de reden is tot het schrappen van een vergadering, maar een verklaring kan wellicht gevonden worden in 1984. Eén van de opties die wordt aangedragen om meer leden naar de vergadering te krijgen is om de vergadering nog maar één keer per jaar te laten plaats vinden.⁴⁰ Dit schijnt voor de opkomst te werken, maar de leden vinden de hoeveelheid vergaderingen te weinig en besluiten in 1986 om twee maal per jaar te vergaderen: in april en november.⁴¹

Het bijzondere is dat dergelijke wijzigingen niet worden vastgelegd in het reglement van de vereniging. Hoewel wijzigingen binnen de vereniging wel worden besproken, is er nooit een onderwerp waarvoor een artikel in het reglement wordt gewijzigd. Naast het voorbeeld van de vergaderfrequentie is een ander voorbeeld het boetesysteem. In 1968 werd nog een voorstel gedaan om de boetes te verhogen, maar de boete van vijftig cent voor het missen van een vergadering bleef gehandhaafd.⁴² In 1972 worden de boetes door een administratieve wijziging afgeschaft. Niet vanwege felle tegenstand, maar omdat het makkelijker is voor het afschrijven van de contributies. Aangezien contributie en loon niet meer geïnd hoefde te worden werd de bode ook overbodig als functionaris binnen de vereniging. Voorheen werd per kwartaal 6 gulden afgeschreven, maar de kosten hiervoor waren te hoog geworden. Hierdoor werd besloten om tot een afschrijving per jaar over gegaan en om jaarlijks 25 gulden af te schrijven. Vanwege de extra gulden die bovenop de jaarlijkse afschrijving kwam is de boete voor afwezigheid afgeschaft.⁴³ Zowel de aanpassing van de vergaderfrequentie en het innen van boetes komt niet terug in het reglement. Artikel 12 van het reglement schrijft nog steeds voor dat elke drie maanden een ledenvergadering uit moet worden geschreven en dat leden bij afwezigheid zonder kennisgeving 10 cent boete schuldig zijn.⁴⁴ Er zijn enkele leden die niet gelukkig zijn met het afschaffen van de boetes en zien dit ook als één van de redenen dat leden een bezoek aan de vergadering makkelijk verstek laten gaan. 'Bob Fiolet merkt op dat er een boete moet worden ingesteld van ca. F. 5,- indien men de vergadering verzuimd te bezoeken zonder daar tevoren de secretaris van in kennis te stellen.'⁴⁵ Ook in de rondvraag wordt met regelmaat gevraagd waarom er geen boetes meer worden gegeven.⁴⁶

⁴⁰ J. Waal, Vergadering 8 oktober 1984, *Notulen Vereniging "Ons Belang" 1966 – 2010*

⁴¹ J. Waal, Vergadering 17 november 1986, *Notulen Vereniging "Ons Belang" 1966 – 2010*

⁴² J. Waal, Vergadering 25 april 1968, *Notulen Vereniging "Ons Belang" 1966 – 2010*

⁴³ J. Waal, Vergadering 12 oktober 1972, *Notulen Vereniging "Ons Belang" 1966 – 2010*

⁴⁴ Reglement Artikel 12

⁴⁵ J. Waal, Vergadering 31 januari 1983, *Notulen Vereniging "Ons Belang" 1966 – 2010*

⁴⁶ J. Waal, Vergadering 18 mei 1981, *Notulen Vereniging "Ons Belang" 1966 – 2010*

Lidmaatschap en uitbreiding verzorgingsgebied

Het lijkt erop dat het Bazenbondje in de jaren '70 in een identiteitscrisis zat. Moest de doelstelling worden aangehaald, door de contributie en uitkering te verhogen, of moest de contributie bewust laag worden gehouden om meer leden te trekken? Het is zichtbaar dat het Bazenbondje in de jaren '70 op de rand van de afgrond manoeuvreert. Het is niet alleen moeilijk om nieuwe leden aan te trekken, maar ook om bestaande leden naar de vergaderingen te krijgen. Jan Komin merkt op 'dat het "maken" van nieuwe leden weinig zin heeft als blijkt dat de oudere en bestaande leden niet op de vergaderingen aanwezig zijn..⁴⁷ De leegloop van de Nieuwendammerdijk brengt een ander probleem met zich mee. Leden van het Bazenbondje vertrekken ook en om het ledenaantal te behouden worden er op de bepalingen van het reglement enkele uitzonderingen gemaakt.⁴⁸ Een uitbreiding van het 'verzorgingsgebied' was echter een ander verhaal en enkele leden waren bang voor de gevolgen voor het Bazenbondje. Zo was Komin bang 'dat de intieme sfeer dan verdwijnt en deze vereniging ook het karakter heeft [van] 4 gezellige vergaderingen per jaar en dat zou dan zeker verdwijnen.'⁴⁹ Ook de ziektecontrole zou moeilijk worden op het moment dat leden buiten Nieuwendam zouden wonen.⁵⁰ Aangezien er geconstateerd werd dat er toch een probleem was met de teruglopende leden werd er in 1969 een beslissing gemaakt. Besloten werd dat als iemand lid zou willen worden en niet zou voldoen aan het reglement men schriftelijk in de vergadering zou stemmen.⁵¹

Het Bazenbondje is nog steeds een mannenvereniging en met het zoeken naar nieuwe leden was het ook enkele leden opgevallen dat er geen vrouwen op de vergadering zijn.⁵² Dit komt gedurende de jaren '80 enkele keren aan de orde, al is het de vraag hoe serieus de meeste voorstellen zijn. In 1983 vraagt voorzitter Van der Eijk aan de vergadering 'wat er moet gebeuren in deze moderne tijd als zich een vrouw als lid komt opgeven. Piet Komin stelt dat dat niet kan, want het werkt problemen in de hand. Algemeen is men van oordeel dat, wanneer zich een vrouwelijke kandidaat meldt, men die voorzichtig moet afwijzen.'⁵³ Een jaar later komt het onderwerp weer ter sprake, waar een oplossing wordt geboden en meer technisch van aard is: 'Zij kunnen lid worden van ons fonds aangezien artikel 5 van het reglement stelt: "In dit fonds worden aangenomen ingezetene [van] Nieuwendam met zelfstandige werkkring die de ouderdom van twintig jaren bereikt hebben en hun vijf-en-fiftigste jaar nog niet zijn ingetreden.'⁵⁴ Kortom: nergens in het reglement staat vermeld dat leden mannelijk moeten zijn. Na dit antwoord komt de 'vrouwenkwestie' niet serieus op tot het 'Comité van Wijze Mannen' in 2009 een voorstel doet om vrouwen de mogelijkheid te geven om lid te worden van het Bazenbondje.

Doorgaan met of wijzigen van de doelstelling?

Een ander aspect dat vaak aan bod komt is de doelstelling van de vereniging. Wat moet er gebeuren met het streven om leden bij ziekte een uitkering te geven? Op de vergadering in februari 1969 brengt de voorzitter het punt op 'dat het bedrag af 4,- per dag derhalve 6 dagen per week totaal 24,- in deze tijd eigenlijk uit de tijd is, doch voegt hier direct aan toe dat een hogere uitkering uiteraard een hogere premie zal vragen.'⁵⁵ Hoewel de vergadering hier niet mee in stemt komt het in de jaren hierna meerdere malen⁵⁶ aan de orde. In 1975 was er zelfs 'sprake van verhoging van én de contributie én de uitkering, beide verhogen met factor vijf en de uitkering

⁴⁷ J. Waal, Vergadering 19 april 1982, *Notulen Vereniging "Ons Belang" 1966 – 2010*

⁴⁸ Voorbeelden zijn Jan Waal en Henk Komin. Jan Waal verhuisde in 1970 en gaf zelf aan dat hij verplicht was af te treden. De vergadering ging echter akkoord met zijn aanblijven als lid en secretaris. Henk Komin verhuisde naar M-Beemster en zou officieel ook af moeten treden. De vergadering was van oordeel dat M-Beemster slechts 20 minuten met de auto is en dat het geen probleem zou moeten zijn. Zie: Vergadering 12 februari 1970 en Vergadering 14 januari 1971. Beiden in: *Notulen Vereniging "Ons Belang" 1966 – 2010*

⁴⁹ J. Waal, Vergadering 19 januari 1967, *Notulen Vereniging "Ons Belang" 1966 – 2010*

⁵⁰ J. Waal, Vergadering 20 februari 1969, *Notulen Vereniging "Ons Belang" 1966 – 2010*

⁵¹ Ibidem

⁵² J. Waal, Vergadering 18 mei 1981, *Notulen Vereniging "Ons Belang" 1966 – 2010*

⁵³ J. Waal, Vergadering 10 oktober 1983, *Notulen Vereniging "Ons Belang" 1966 – 2010*

⁵⁴ J. Waal, Vergadering 30 januari 1984, *Notulen Vereniging "Ons Belang" 1966 – 2010*

⁵⁵ J. Waal, Vergadering 20 februari 1969, *Notulen Vereniging "Ons Belang" 1966 – 2010*

⁵⁶ Voorbeelden zijn de vergaderingen in oktober 1969, september 1971, februari 1973 terug te vinden in *Notulen Vereniging "Ons Belang" 1966 – 2010*

zou enigszins beantwoorden aan het doel waarvoor zij zeventig jaar geleden werd opgericht. Uit de vergadering echter bleek weinig animo zodat de situatie andermaal gehandhaafd bleef op haar oude basis.⁵⁷ Het tegenhouden van een verhoging werd niet alleen maar tegengehouden omdat de meeste leden elders een aanvullende regeling getroffen hebben, maar ook omdat de leden bang zijn dat 'een verdere stijging [van de contributie] de animo voor de vereniging bij de leden en toekomstige leden waarschijnlijk sterk zal doen verminderen.'⁵⁸

Het is ook in deze periode dat het verstrekken van een uitkering steeds zeldzamer wordt. Het gaat zelfs zo ver dat leden zich ziek melden voor een vergadering, maar benadrukken dat zij zich niet aanmelden als ziek lid.⁵⁹ Hoewel je in de vooroorlogse periode van tijd tot tijd een kwartaal had waarin geen enkel lid ziek was geweest en/of ziektegeld had getrokken, zijn er nu jaren achter elkaar waar geen uitkering plaats vindt.⁶⁰ Op een vergadering in 1982 werd de mededeling gedaan dat 'voor het eerst na zeven jaar [...] weer een uitkering te doen [was], zodat kan worden vastgesteld dat "Ons Belang" een bevredigend schadeverloop heeft.⁶¹ Uitkeringen worden aandachtig in de gaten houden en doordat er zo weinig uitkeringen zijn worden ze misschien ook wel strenger beoordeeld. Voorbeeld hiervan is een geval uit 1974, waar 'Jaap Visser vraagt hoe het tegenwoordig met de uitkering gaat en of er nog veel zieken zijn. De voorzitter antwoordt dat dit nogal meevalt, dit kwartaal hebben zich geen zieken gemeld. In verband hiermede raadpleegt de penningmeester zijn boeken en constateert dat de heer Almering Sr. een vrij-regelmatige klant van de kas is. De heer Huitinga merkt hierna op dat de heer Almering Sr. dan eigenlijk geen goed lid van de vereniging is en dat maatregelen genomen dienen te worden. De voorzitter is het met de woorden van de heer Huitinga eens, doch brengt naar voren, dat, als men zijn contributie betaalt en het bestuur geen bezwaar tegen het lidmaatschap heeft men in feite weinig kan ondernemen.⁶² Hoewel de doelstelling als ziektekas nog staat, kunnen enkele leden het niet waarderen als er een daadwerkelijke ziekmelding is.

Nu de uitvoer van de doelstelling op de achtergrond aan het raken is door gebrek aan uitkeringstrekken van de ziektekas, worden andere onderwerpen met wisselend succes aangeboord op de vergaderingen. In 1981, zes jaar na de laatste ziekte-uitkering binnen het Bazenbondje, is de gemeente van plan om een nieuwe weg aan te leggen via de Nieuwendammerdijk. 'Kees vindt dat "Ons Belang" een brief moet schrijven aan de gemeente dat zulks geen doorgang moet vinden uit historische overwegingen t.o.v. het dorp Nieuwendam. [...] Jaap v.d.Eijk [reageert dat er] geen geld voor de weg [is], dus die komt er voorlopig niet. Als vereniging - die andere belangen dient - moeten wij on van dit soort activiteiten onthouden. De vergadering is het er mee eens.' [...] Jaap van der Eijk besluit - na zich uit zijn zetel te hebben verheven - dat "Ons Belang" neutraal is en de voorzitter zeker.'⁶³ Frappant is dat de reactie op dergelijke voorstellen stevast afwijzend worden beantwoordt met een verwijzing naar de oorspronkelijke doelstelling. Een ander voorbeeld hiervan is in 1984 waar 'Jan Honekamp Sr vraagt in hoeverre het bestuur van "Ons Belang" bereid is om een vergadering van de Stads deelraad te bezoeken in verband met de problemen die spelen omtrent de structuur op de Nieuwendammerdijk.' Ook hier 'antwoord [de voorzitter] dat [het Bazenbondje] een ziekenkas [is] en slechts als zodanig de belangen van de leden dienen.'⁶⁴

Opheffing van het Bazenbondje

Ondanks de vele voorstellen over ledenwerving, uitbreiding van het verzorgingsgebied en verbreding van de doelstelling wordt door het bestuur voor de vergadering van 8 oktober 1984 een brandbrief gestuurd: opheffing van de vereniging zal op de vergadering worden besproken. Het bestuur is het zat dat de opkomst op de vergaderingen zo laag is. De brief werkt: de opkomst op de volgende vergadering is hoog⁶⁵ en er worden voorstellen gedaan hoe in de toekomst verder moet worden gegaan. De eerste suggestie is om de vergaderfrequentie bij te stellen naar één keer

⁵⁷ J. Waal, Vergadering 16 januari 1975, *Notulen Vereniging "Ons Belang" 1966 - 2010*

⁵⁸ J. Waal, Vergadering 20 februari 1969, *Notulen Vereniging "Ons Belang" 1966 - 2010*

⁵⁹ J. Waal, Vergadering 16 januari 1975, *Notulen Vereniging "Ons Belang" 1966 - 2010*

⁶⁰ Zie bijvoorbeeld de Vergaderingen van februari 1972 en januari 1977, *Notulen Vereniging "Ons Belang" 1966 - 2010*

⁶¹ J. Waal, Vergadering 11 oktober 1982, *Notulen Vereniging "Ons Belang" 1966 - 2010*

⁶² J. Waal, Vergadering 16 mei 1974, *Notulen Vereniging "Ons Belang" 1966 - 2010*

⁶³ J. Waal, Vergadering 18 mei 1981, *Notulen Vereniging "Ons Belang" 1966 - 2010*

⁶⁴ J. Waal, Vergadering 30 januari 1984, *Notulen Vereniging "Ons Belang" 1966 - 2010*

⁶⁵ Op de vorige vergadering (30 januari) waren naast het bestuur slechts twee leden aanwezig. Op de vergadering van 8 oktober vergadering waren er achttien.

per jaar. Andere voorstellen lopen uiteen van het voortzetten in de vorm van een gezelligheidsvereniging, een ondernemersbond, tot het benoemen van een commissie die moet onderzoeken aan wie een uitkering verleend dient te worden en hoe hoog dit moet zijn.⁶⁶ Het ironische toeval wil dat op deze vergadering ook een uitkering wordt gedaan aan een lid die terminaal ziek is. In de eerste jaren na deze vergadering is er geen concreet antwoord over de rol die de vereniging moet gaan vervullen voor de ondernemers in Nieuwendam, totdat Jan de Ruyter in 1990 antwoord geeft op de vraag waarom er een bijdrage van f. 50,- betaald moet worden voor het feest van het 85-jarig bestaan. De doelstelling staat in het beheer van het kasgeld nog fier overeind: 'Ons Belang' is een ziekenkas en geen feestorganisatie.⁶⁷

⁶⁶ J. Waal, Vergadering 8 oktober 1984, *Notulen Vereniging "Ons Belang" 1966 – 2010*

⁶⁷ J. Waal, Vergadering 19 november 1990, *Notulen Vereniging "Ons Belang" 1966 – 2010*

2.2. Ontwikkeling van het informele instituut

De vergaderingen van den „Bazenbond”
Wordt nooit door hen verzuimd,
Dan drinken ze zich weer gezond
En zijn heel opgeruimd.
Ze gaan soms heel erg laat naar huis,
En doen zoo stil dan als een muis,
Want ze zijn: O, zoo bang!
De „Bazen” van „Ons Belang”.⁶⁸

Gezelligheid is nog steeds een belangrijk aspect binnen het Bazenbondje. Het bovenstaande (derde) couplet van het Bazenlied uit 1936 is in dit opzicht nog steeds relevant. De doelstelling en het reglement horen net zo goed bij het Bazenbondje, als het drankje en de gezelligheid op de vergaderingen. Zoals in Hoofdstuk 1 duidelijk werd is er een duidelijke ontwikkeling en groei geweest in het tot stand komen van gezelligheid van het Bazenbondje. Uitgangspunt hiervan is dat de ontwikkeling en uitbreiding van het informele instituut een noodzakelijke ondersteuning was voor de vergaderingen. Doordat de doelstelling langzaamaan naar de achtergrond verdwijnt in de periode van de welvaartsstaat, begint het informele instituut een belangrijkere rol in te nemen. Ondanks het feit dat in de jaren '60 gewoon nog uitkeringen plaats vinden zegt de voorzitter 'dat men het Bazenbondje niet helemaal als een verzekeringmaatschappij moet gaan zien doch ook in de gaten moet houden dat juist door het in stand houden van deze vereniging in ieder geval tenminste vier avonden per jaar gezellig kan worden gekegeld.'⁶⁹ Dit lijkt een opvatting te zijn van meerdere leden binnen het Bazenbondje die de vereniging steevast een gezelligheidsvereniging noemen. Gezelligheid speelt een grote rol in de vergaderingen van het Bazenbondje. Alleen dit wordt al als een reden gezien om meer mensen bij de vergadering te betrekken: 'Wij moeten met het bestuur voorop er voor zorgen dat de leden naar de gezellige vergadering komen en dat "Ons Belang" blijft voortbestaan.'⁷⁰

Groeivende rol gezelligheid en het belang van humor

Het belang van de gezelligheid lijkt te zijn gegroeid sinds 1940. Rondjes vanuit de vereniging worden niet alleen meer op de jaarvergadering gepland om de verjaardag van de vereniging te vieren, maar ook op de overige vergaderingen. Dit blijft niet bij een enkel bescheiden rondje. De vereniging neemt het er extra van als de penningmeester er niet is, wat hem niet onopgemerkt is gebleven aangezien 'de twee consumpties van de vorige vergadering beduidend hoger uitvielen dan normaal [...], maar - zo zeide de penningmeester Jan de Ruyter - dat komt natuurlijk omdat ik er niet was.'⁷¹ Het is de leden ook opgevallen dat er nauwelijks nog uitkeringen zijn in deze periode. Om deze reden wordt er vaak kritiek geuit om meer rondjes of hapjes te vragen: 'Joop Noom vindt toch dat "Ons Belang" een gezelligheidsvereniging is en zegt dat de worst er ook al aankomt.'⁷² Het feesten gaat ook onverminderd door. Elke vijf jaar wordt er een commissie gevormd om een feest te organiseren. In dit opzicht wordt de traditie die al voor de oorlog gebruikelijk is voortgezet. Zelfs het Bazenlied is nog bekend en wordt bijgevoegd bij het *Korte Verslag van het 70-jarig jubileum "Ons Belang"*. De kosten van het feest zijn wel elke keer een onderwerp van discussie, met name door de voordelige kas. Dit zal echter meer worden toegelicht in Hoofdstuk 2.4.

Een aspect dat belangrijk is in deze periode en ook naar voren springt in vergelijking met de vooroorlogse periode van het Bazenbondje is het gebruik van humor in de vergadering. Tussen de regels door waren er voor de oorlog ook enkele komische opmerkingen te bespeuren, zoals bode Jan van Nek die gedurende de jaren twintig jaar in jaar uit vertelde dat 'hij liever had dat een

⁶⁸ 'Vrouw van B. de Ruijter', Bazenlied

⁶⁹ J. Waal, Vergadering 20 februari 1969, *Notulen Vereniging "Ons Belang" 1966 - 2010*

⁷⁰ J. Waal, Vergadering 24 september 1979, *Notulen Vereniging "Ons Belang" 1966 - 2010*

⁷¹ J. Waal, Vergadering 18 april 1983, *Notulen Vereniging "Ons Belang" 1966 - 2010*

⁷² J. Waal, Vergadering 28 september 1981, *Notulen Vereniging "Ons Belang" 1966 - 2010*

ander dit nou maar eens moest doen'⁷³, maar het bodeschap vervolgens altijd weer op zich nam. De humor in de notulen vanaf 1966 is echter minder subtiel en springt geregeld uit de tekst. Dit kan het met een knipoog behandelen van serieuze zaken zijn, zoals het al dan niet toe laten van vrouwen tot de vereniging: 'Enige consternatie ontstaat - voornamelijk bij de secretaris - als Jan Honekamp zijn echtgenote voorstelt als lid van de vereniging. [...] Na gelachen te hebben om de reactie van Jan Waal wordt de zaak als niet serieus afgedaan.'⁷⁴

Vaker nog is de humor niet gerelateerd aan serieuze onderwerpen, maar gaat het om de vorm van de vergadering. Het meest duidelijke voorbeeld om te illustreren is de kritiek die gegeven wordt de notulen. Zowel de inhoud als de lengte wordt meermaals bekritiseerd met een opmerking. Leden klagen bijvoorbeeld dat het rondje vanuit de vereniging vóór het voorlezen van de notulen plaats moet vinden omdat het anders veel te lang duurt.⁷⁵ Jan Waal weet echter goed om te gaan met de opmerkingen. Zo beantwoordt hij klachten dat de notulen te kort zouden zijn met extreem uitgebreide notulen waarbij iedereen met naam, toenaam, adres en beroep genoemd wordt.⁷⁶ Dat de secretaris veel plezier beleefd aan dergelijke humor blijkt wel uit het feit dat hij de reactie op het voorlezen van de notulen ook beschrijft in de vergadering die volgt: 'Gedurende dit voorlezen [van de notulen] worden door diverse leden diepe zuchten geslaakt gezien de lengte van het verhaal.'⁷⁷ Opmerkingen over de inhoud van de notulen worden vaak met een duidelijke knipoog gemaakt, maar ook door de secretaris beantwoord. Zo klaagt lid Joop Noom dat zijn naam te vaak in de notulen voorkomt en bij het maken van de notulen van de vergadering schrijft Jan Waal het volgende:

'Tijdens dit voorlezen [van de notulen] interrumpeert Joop Noom de secretaris met de opmerking dat zijn naam veel te veel in de notulen genoemd worden en dat hij dit niet wenst. Jan Waal antwoordt hierop dat Joop Noom ook vele malen in de vorige vergadering zijn mond geroerd heeft (hetwelk uiteraard op prijs gesteld wordt) reden waarom de naam Joop Noom dan ook verschillende malen genoemd wordt. Zo is het nu eenmaal, Joop Noom. Joop Noom kan hier in feite slechts met moeite genoeg nemen.'⁷⁸

Jan Waal neemt ook de gelegenheid om kritiek te hebben op de notulen voor één van de weinige vergaderingen waar hij niet heeft genotuleerd in zijn tijd als secretaris, maar wanneer Jaap van de Eijk, de vicevoorzitter en toekomstig voorzitter het notuleren een keer op zich heeft genomen:

'De voorzitter verzoekt de secretaris de notulen voor te lezen waarop deze echter opmerkt dat hij het gekrabbel van J. v/d Eijk niet lezen kan, zodat Jaap het zelf maar doen moet. Jaap kwijt zich van deze taak geweldig, zijn spijkerschrift blijkt hem geen enkele moeilijkheid op te leveren, reden waarom niemand enige op of aanmerking heeft'⁷⁹

Humor heeft een belangrijkere rol ingenomen binnen het Bazenbondje. In de situatie voor de oorlog was humor waarschijnlijk een welkome afwisseling voor de serieuze onderwerpen die op een vergadering werden behandeld. In de vergaderingen na 1966 springt humor echter uit de notulen en lijkt een belangrijke rol binnen de vergaderingen te vervullen en zorgt voor onderwerpen van discussie op de vergaderingen. Aangezien dit in de volledige context van de vereniging moet worden gezien, zal de functie van humor verder worden geanalyseerd in hoofdstuk 2.4. Het beschrijven van de humor levert via de notulen echter wel enkele problemen op. De notulen beschrijven de hoofdzaken van de vergadering waardoor niet alles terug te vinden zal zijn in de notulen. Ondanks de observatie en hypothese dat humor een belangrijke rol vervuld binnen de vereniging vanaf 1966, is humor gebonden aan sfeer, tijd en gezelschap en vanuit de notulen is het dan ook moeilijk om de volledige betekenis van opmerkingen te doorgronden.

⁷³ Zie vergaderingen: 8 november 1927 en 6 november 1928, gevonden in *Notulen Vereniging "Ons Belang" 1927 - 1950*

⁷⁴ J. Waal, Vergadering 18 april 1983, *Notulen Vereniging "Ons Belang" 1966 - 2010*

⁷⁵ J. Waal, Vergadering 28 september 1981, *Notulen Vereniging "Ons Belang" 1966 - 2010*

⁷⁶ Zie vergaderingen van: 22 april 1976, 11 oktober 1982 en 20 februari 1969, gevonden in: , *Notulen Vereniging "Ons Belang" 1966 - 2010*

⁷⁷ J. Waal, Vergadering 29 mei 1969, *Notulen Vereniging "Ons Belang" 1966 - 2010*

⁷⁸ J. Waal, Vergadering 1 februari 1982, *Notulen Vereniging "Ons Belang" 1966 - 2010*

⁷⁹ J. Waal, Vergadering 6 mei 1971, *Notulen Vereniging "Ons Belang" 1966 - 2010*

2.3. Besef van Erfgoed

‘Geachte aanwezigen het is mij een groot genoegen U hier welkom te heten. Hoevelen van mijn voorgangers zullen deze zin vanaf 1905 al gebezigd hebben. Weinige van de vroegere bestuurders zullen gedacht hebben dat ONS BELANG, geboren uit bittere noodzaak om de zieken, zowel grote als kleine ondernemers, bij te staan, nog eens op de rand van de afgrond zou balanceren, niet omdat de kas leeg is, maar omdat op de Nieuwendammerdijk de laatste 30 jaar meer dan 70 bedrijven (winkels en dergelijken) verdwenen zijn. Dit kostte ons veel leden, terwijl er van de 39 die we nog over hebben er maar een paar uitkeringsgerechtigd zijn. Verdwenen zijn de gezellige vergaderingen van voorheen met een JAN DE BOTERBOER, VAN NEK, een obstinate HARMEN VAN DER ZEE (parlevinker), obstinaat in de goede zin des woords want verenigingsbelang stond hoog bij hem in het vaandel. Mijn gedachten gaan voorts uit naar Nanne Eijpe, Gerrit Logman, Vok Scheffer, Cor Dierdorp, Jaap Kok, Henk Komin en vele anderen. Wat konden die kerels kegelen, klaverjassen en niet te vergeten LACHEN. Een vergadering van de bazenbond was voor hun een feest, waar ze gewoon naar uitkeken. En nu dit bestuur. We doen ons best, maar zonder leden op de vergadering is de jus er wel af.’⁸⁰

Dit betoog wordt gehouden door de voorzitter op de vergadering in 1984, waar opheffing van de vereniging ter sprake komt. Het betoog is illustratief voor het besef van erfgoed bij het Bazenbondje en hoe er mee om wordt gegaan. Het herdenken van erfgoed gebeurt meestal via het herdenken van de afkomst van de vereniging als ziektekas en de noodzaak rond de oprichting, het bedrijvige verleden van de Nieuwendammerdijk en de leden die vaak aanwezig waren en zowel inhoudelijk als sociaal het beste met de vereniging voor hadden. Dit is een duidelijke evolutionaire stap na de vooroorlogse situatie, waar de waardering voor erfgoed vooral bleek uit toelaten van gepensioneerden en uit het memoreren van de overleden voorzitter Philip Zant, die veel had betekend voor de oprichting van het Bazenbondje. Er zijn een aantal aspecten bij het memoreren van erfgoed bij gekomen, maar het frappante is dat ook de functie van het erfgoed lijkt te zijn gewijzigd en essentieel is geweest in het voortbestaan van het Bazenbondje.

Memoreren oud-leden en leden van verdienste

Het memoreren van oud-leden blijft een belangrijke rol spelen binnen de vergaderingen. Bij overlijden wordt een minuut stilte gehouden,⁸¹ maar gewaardeerde leden worden ook gememoreerd als zij door verhuizing opstappen als bestuurslid of hun lidmaatschap moeten opzeggen.⁸² Hierin komt niet, zoals voor de oorlog, alleen de formele betekenis voor de vereniging van het overleden of vertrokken lid ter sprake, maar komt ook aan de orde hoe zij zich gedroegen of hoe goed zij kunnen kegelen. Dit blijkt al uit het citaat van de vergadering uit 1984 aan het begin van dit hoofdstuk, maar ook op het moment dat secretaris Ooms aftreed vanwege verhuizing in 1968: ‘[De] voorzitter wijdt nog enkele woorden aan de heer Ooms waarin deze o.a. memoreert dat Bram altijd een actief secretaris was, de administratie keurig verzorgde en na afloop altijd een goed partij kegelen weggaaf’⁸³ Dat de ontspanning na de vergaderingen niet op zichzelf staan blijkt dan ook uit deze passage, maar bijzonder is dat het ook terugkomt bij het memoreren van de leden.

Voor de oorlog werden gepensioneerden gememoreerd door hen lid te laten als zij geen ondernemer meer waren. In de notulen vanaf 1966 blijkt dat er een nieuwe manier bij is gekomen om leden te eren die veel hebben gedaan voor de vereniging: het erelidmaatschap. Het is niet helemaal duidelijk wanneer leden het erelidmaatschap verdienen. Drie factoren kunnen echter wel een invloed spelen: het betrekken van een lid welke anders zou vertrekken, langdurig uitvoeren van een bestuursfunctie of een langdurig lidmaatschap van de vereniging.

‘J. Visser werkt niet meer en merkt op dat hij 'in wezen geen lid van de vereniging kan blijven en zodoende verstoken zal zijn van deze gezellige vergaderingen, hetwelk hem bijzonder zal spijten.

⁸⁰ J. Waal, Vergadering 8 oktober 1984, *Notulen Vereniging "Ons Belang" 1966 – 2010*

⁸¹ J. Waal, Vergadering 27 januari 1977, *Notulen Vereniging "Ons Belang" 1966 – 2010*

⁸² B. Ooms, Vergadering 15 februari 1968, *Notulen Vereniging "Ons Belang" 1966 – 2010*

⁸³ Ibidem

Hij vraagt wat hieraan te doen is.' Na kort overleg achter de bestuurstafel: 'De voorzitter [merkt] op dat hij J. Visser een eerlijk mens vindt, buitendien is hij de ex-bode en hij stelt de vergadering voor om e heer J. Visser met ingang van 1 januari 1974 lid van verdienste te benomen. [...] De heer J. Visser lijkt zeer ingenomen te zijn.'⁸⁴

In dezelfde vergadering worden de leden Logman en Nanne Eybe voorgedragen als erelid, aangezien zij lange tijd commissaris en penningmeester zijn geweest van de vereniging. Opmerkelijk is de opmerking van J. Visser waarbij hij stelt geen lid te kunnen blijven aangezien hij niet meer werkt. Dit was voor de oorlog geen probleem tenzij de leden in een situatie terecht kwamen waar zij geen zelfstandige betrekking hadden. Het is niet helemaal duidelijk of de bepaling dat gepensioneerden lid mogen blijven is afgeschaft, of dat de regel in de vergetelheid is geraakt. In 1975 wordt echter bepaald dat gepensioneerden vanwege hun bijdrage aan de vereniging toch lid kunnen blijven en slaan hiermee terug naar de bepalingen uit 1922:

'Als een lid van de vereniging geen eigenbedrijf meer uitoefent heeft hij het recht om lid van de vereniging te blijven, de contributie blijft onverminderd gehandhaafd, doch het betreffende lid heeft geen recht meer op enige vorm van uitkering wegens ziekte.'⁸⁵

De functie van het erfgoed en het belang van Nieuwendam

Het herdenken van het erfgoed van 'Ons Belang' gaat verder dan het memoreren van de geschiedenis van de vereniging. Het heeft een duidelijke functie en speelt, zoals eerder gezegd, een grote rol in het voortbestaan van het Bazenbondje. Een verklaring hiervoor is nog niet gegeven. Het Bazenbondje wordt steeds vaker gelieerd aan de geschiedenis van Nieuwendam en de gemeenschap uit het verleden. Er wordt niet alleen teruggesproken naar de periode waar er nog veel bedrijvigheid was op de Nieuwendammerdijk, maar ook de afkomst van de leden is een belangrijke factor die regelmatig genoemd wordt. Hiermee lijkt erfgoed een belangrijke rol te spelen bij de identiteit die de leden zichzelf toekennen. Bij het viertien van het 75-jarig bestaan van het feest is in de toespraak van de voorzitter wordt uitgebreid de oude situatie van Nieuwendam besproken:

'[M]ag ik u dan even meenemen naar Nieuwendam anno 1905. Een heerlijk dorp met erg veel mooie bomen, een eigen burgermeester meet gemeente-raad, een veldwachter van der Kruk genaamd en een heuse lantaarnaansteker en nachtwacht Dorreboom geheten. Het toenmalige dorp gonsde van de bedrijvigheid. Er waren talrijke kruideniers, bakkers, botterboeren enz. neringziekte was een bekende kwaal en het was niet ongewoon dat bijvoorbeeld een schoenmaker of andere zakenman er 5 kruideniers op na hielden en een bakker om de week aan de deur, onder het mom "koop je niet bij mij", "ik niet bij jou".'⁸⁶

Nieuwendam werd in 1921 geannexeerd door Amsterdam, maar dit is aan de notulen uit de periode van annexatie niet te merken. Waarschijnlijk heeft het op de korte termijn dan ook geen invloed gehad op de Nieuwendamse ondernemers. Hoewel Nieuwendam op het moment van het 75-jarig bestaan al bijna 60 jaar geen Nieuwendam meer is, blijven de leden zich identificeren als Nieuwendammer. Dit ondanks het gegeven dat de meeste actieve leden het dorp Nieuwendam niet (bewust) hebben meegemaakt als zelfbesturend dorp. Het identificeren met de Nieuwendamse identiteit is toch belangrijk. Bij het verkiezen van leden op een vergadering in 1974 wordt expliciet vermeld dat ze worden toegelaten 'omdat ze beide relatief bekend zijn te Nieuwendam.'⁸⁷ Erelid Ostendorf, die enige tijd verhuist is en als erelid is aangesteld, merkt op de vergadering op dat het 'hem voorts goed doet al die vertrouwde gezichten weer eens te zien en het vertoeven in die oeroude Nieuwendammer omgeving hem veel vreugde schept.'⁸⁸ Ook bij het

⁸⁴ J. Waal, Vergadering 8 februari 1973, *Notulen Vereniging "Ons Belang" 1966 – 2010*

⁸⁵ J. Waal, Vergadering 16 januari 1975, *Notulen Vereniging "Ons Belang" 1966 – 2010*

⁸⁶ J. van der Eijk, *Document zonder titel: toespraak 75-jarig feest*. (6 september 1980), , *Notulen Vereniging "Ons Belang" 1966 – 2010*

⁸⁷ J. Waal, Vergadering 22 mei 1975, *Notulen Vereniging "Ons Belang" 1966 – 2010*

⁸⁸ J. Waal, Vergadering 8 februari 1972, *Notulen Vereniging "Ons Belang" 1966 – 2010*

kiezen van een nieuwe secretaris bij het opstappen van Ooms wordt de Nieuwendamse afkomst genoemd:

De voorzitter deed mee dat in bestuursvergadering besloten was Jan Waal als opvolgend secretaris aan te stellen, mede door deze als trouw bezoeker van de vergaderingen blij gaf van gemeenschapszin, voorts dat hij een geboren Nieuwendammer was en voorts stamde uit een algemeen bekend Nieuwendams geslacht.⁸⁹

De geschiedenis van het oude Nieuwendam is een belangrijk onderdeel voor het Bazenbondje en is bepalend voor de gemeenschapszin van de vereniging. Het terug grijpen naar het verleden laat een periode zien waar het Bazenbondje en het dorp Nieuwendam nog floreerde en het biedt soelaas voor de huidige staat van de gemeenschap. Het erfgoed gaat echter verder dan gevoelens van nostalgie en gemeenschapszin en heeft ook invloed op het voortzetten van de vereniging.

Veel leden hebben voorvaders die ook lid zijn geweest van het Bazenbondje, waarvan sommigen zelfs bij de oprichting betrokken zijn geweest. In de notulen zijn er meerdere achternamen die vaker terug komen in de geschiedenis. De leden zijn zich dan ook niet alleen bewust van alle nostalgie rondom Nieuwendam, maar ook van de noodzaak waarvoor 'Ons Belang' is opgericht. Jan Waal zei niet voor niets dat „Ons Belang” 70 jaar geleden met een goed doel [is] opgericht en niet alleen voor die gezelligheid. Zoiets stop je niet makkelijk.”⁹⁰ Het antwoord van Auk Dierdorp op de vraag of de vereniging opgeheven moet worden komt hierdoor ook in een ander daglicht te staan:

‘Van onze vaders mag opheffing niet!’⁹¹

Het is niet alleen de gemeenschap van Nieuwendam en het Bazenbondje die gememoreerd wordt met de voortzetting van de vereniging. Het is ook een herinnering aan de *‘founding fathers’* van het Bazenbondje. Het oprichten van de vereniging had een doel en er is hard voor gewerkt om de vereniging een succes te laten worden. Er rust vanuit de gedachte van de vaders een last op de schouders van de leden. Opgeven van wat er tot stand is gekomen mag niet zomaar. Er wordt terug gegrepen naar het verleden om te laten zien wat de vereniging heeft doorstaan. Na de watersnood in 1916, de crisis van 1929 en de Tweede Wereldoorlog lijkt de ondernemersvereniging al veel te hebben doorstaan. Het voortbestaan van de vereniging ten tijde van de verzorgingsstaat is echter een nieuwe uitdaging waar de leden nog nooit eerder mee zijn geconfronteerd.

⁸⁹ B. Ooms, Vergadering 15 februari 1968, *Notulen Vereniging “Ons Belang” 1966 – 2010*

⁹⁰ Auteur onbekend, *Bazenfonds Ons Belang (70 jaar)* (21 november 1975)

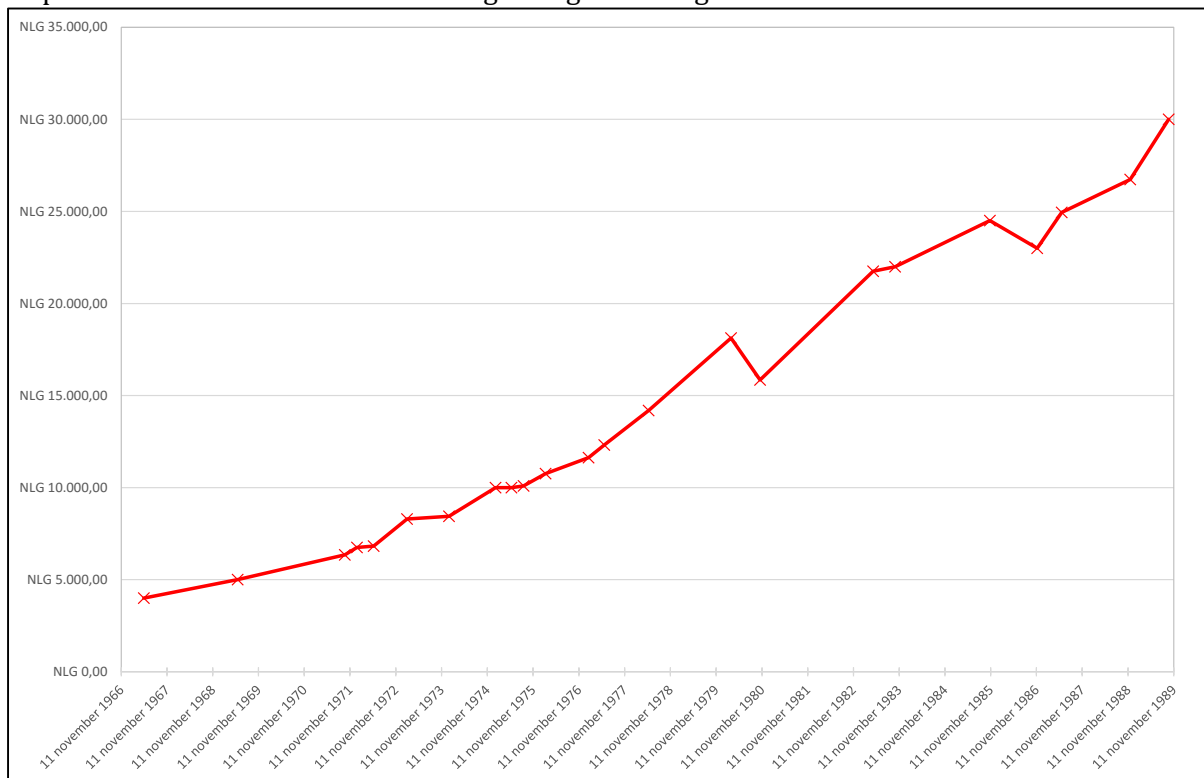
⁹¹ J. Waal, Vergadering 8 oktober 1984, *Notulen Vereniging “Ons Belang” 1966 – 2010*

2.4. Het equilibrium binnen het Bazenbondje

Na bespreking van het erfgoed, formele en informele instituut is het duidelijk dat de tijden zijn veranderd en dat de vereniging ook evolutionaire stappen heeft gemaakt. Hoewel het gebruik van erfgoed zorgde voor een gedrevenheid om de vereniging door te zetten. Legt dit niet uit hoe de praktijk van de vergaderingen werd voortgezet. Met het op de achtergrond verdwijnen van de doelstelling, was er minder om te bespreken op de vergaderingen. Het idee van het equilibrium is dat het op zoek is naar een stabiele vorm om problemen op te lossen. Stabiliteit betekent echter geen stilstand; het equilibrium is constant in beweging. Het equilibrium legt uit hoe de vereniging om gaat met de ziektekas en hoe de leden zorgen voor een gezonde staat van de ziektekas, maar om te snappen hoe het Bazenbondje zich weet aan te passen aan de veranderende maatschappij is er meer nodig dan het model van een equilibrium. De doelstelling als uitkeringsverstrekker staat onder druk door de opkomst van de welvaartsstaat en uitkeringen binnen de vereniging komen hierdoor nagenoeg niet voor. Toch weet het Bazenbondje het tot aan de dag van vandaag te overleven. Dit hoofdstuk introduceert het 'frictie-model' om een verklaring hiervoor te vinden. Eerst komt echter nog de ziektekas aan de orde.

Ziektekas

Ondanks het teruglopen van uitkeringen wordt het geld in kas niet zomaar uitgegeven. Tot op de dag van vandaag zijn er discussies over de besteding van het geld. Het verloop van de ziektekas in de periode 1967 – 1989 staat in de volgende grafiek uitgebeeld:



Figuur 2. Groei van het totale vermogen van vereniging 'Ons Belang' 1966-1989.⁹²

Kosten feesten:

1970: n.v.t.	1980: f. 2296,95
1975: f. 745	1985: f. 3954

⁹² De hoogte van de kas is in de periode die de grafiek behandelt zeer summier beschreven. Bedragen die genoemd werden in de notulen zijn vaak grof geschetst. Voorbeelden hiervan zijn 'boven de 4000 gulden' in mei 1967, 'meer dan 5000 gulden' op 29 mei 1969, 'omstreeks een bedrag van 8300 gulden' op 8 februari 1973. Hoewel enkele notulen de bedragen exact noemde, ontbreekt bij de overgrote meerderheid de informatie over de stand van de ziektekas. Hierdoor is de informatie uit deze grafiek minder betrouwbaar dan Figuur 1 uit Hoofdstuk 1, maar geeft wel een indicatie van de groei, de pieken en de dalen. Verder blijkt dat in 1970, vanwege de stand van de kas, geen feest werd gegeven. Voor de volledigheid staat het jaartal toch in de beschrijving. Het is overigens niet bekend waardoor de kas tot dit lage niveau is gekomen.

Wat in Figuur 2 opvalt in vergelijking met Figuur 1 is dat de lijn veel stabielier stijgt, dit kan twee verklaringen hebben. De eerste verklaring is het feit dat er minder meetpunten zijn waarop de grafiek is gebaseerd. Goed voorbeeld hiervan is de periode tussen 1980 en 1983 waarvan geen gegevens bekend zijn. De tweede verklaring is dat er minder uitkeringen worden uitgevoerd in deze periode. In Figuur 1 is duidelijk te zien dat er momenten zijn waar meer ziekte-uitkeringen werden gedaan door het minder snel stijgen of dalen van de ziektekas. De meest in het oog springende dalingen in Figuur 2 zijn in 1980 en 1985, waar feesten worden gehouden.

Behouden van de ziektekas

In de eerste fase blijkt dat het vinden van een balans in de uitgaven van de vereniging een belangrijk onderwerp is op de vergaderingen. Dit is in de tweede fase niet veel anders gebleken. In 1970 wordt bijvoorbeeld besloten om niet over te tot het organiseren van een feest door de stand van de kas.⁹³ In 1975 is het niet vanzelfsprekend dat er weer een feest op kosten van de vereniging gehouden wordt. Op een vergadering van de feestcommissie was dit een onderwerp van discussie:

'Jan de Ruyter en Jaap van der Eijk zijn er op grond van de doelstelling van "Ons Belang" op tegen als er geld voor het feest uit de kas getrokken wordt. Jan Waal en M.J. Logman zijn het hier niet mee eens: "Je kunt de mensen toch niet voor eigen rekening - helemaal - uitnodigen?" Auk is er hierna ook voor dat het de vereniging geld mag kosten. [...] gezamenlijk is men het er later overeens als ca. F. 700,- ten laste van de kas mag worden gebracht.'⁹⁴

Vooraf van de jaren '80 hebben de leden door dat er minder geld besteed wordt aan uitkeringen en willen hier graag meer voor terug zien. De doelstelling speelt echt nog steeds een belangrijke rol in het behouden van het equilibrium:

Voor het eerst na zeven jaar was er dus weer een uitkering te doen, zodat kan worden vastgesteld dat "Ons Belang" een bevredigend schadeverloop heeft. Niettemin merkte Jan de Ruyter op dat er dus thans minder consumpties uit de verenigingskas verstrekt konden worden, hetwelk nogal wat protesten uit de vergadering teweeg bracht.⁹⁵

Hoewel een deel van de leden zichtbaar protesteert bij het waarborgen van de ziektekas, is het niet alleen de penningmeester die deze taak op zich neemt. Ook de voorzitter Jaap van der Eijk merkt na een verzoek om meer rondjes op dat 'hij dat een treurige zaak vindt, aangezien dat er op neer zou komen dat wij ten koste van de zieken zouden drinken en dat is iets waar hij zich - in deze moeilijke en zware tijden - met hand en tand tegen zal verzetten.'⁹⁶ Initiatieven voor contributieverhoging om het gezelligheidsaspect te financieren, zoals voor de oorlog gebeurde, zijn in deze periode minder aanwezig. Wat vooral duidt op een poging tot behoud van de ziektekas is een opmerking in een discussie over uitkeringen in 1984: 'Geconcludeerd kan wel worden dat de "echte" bazen voor verhoging van uitkering en contributie zijn.'⁹⁷

Hoewel het onduidelijk is wie er precies worden bedoeld met de "echte" bazen, kan het wijzen op het feit dat een groot deel van de leden niet uitkeringsgerechtigd zijn doordat zij een BV of NV als bedrijfsvorm hebben. Tot verhoging van de ziektekas of de contributie wordt dan ook niet overgegaan, ondanks het feit dat dit meer dan eens is besproken. De leden beginnen echter wel op een andere manier over geld na te denken en wijzen meer op de mogelijkheid tot beleggen:

Kees vrij vindt het jammer dat de penningmeester niet aanwezig is, want hij wil het geld beter renderend belegd zien, obligaties tegen een rente van 10,5%. [...] Men is algemeen van oordeel dat belegd moet worden in goed renderende obligaties.⁹⁸

⁹³ J. Waal, Vergadering 6 januari 1972, *Notulen Vereniging "Ons Belang" 1966 – 2010*

⁹⁴ J. Waal, Vergadering 28 augustus 1975, *Notulen Vereniging "Ons Belang" 1966 – 2010*

⁹⁵ J. Waal, Vergadering 11 oktober 1982, *Notulen Vereniging "Ons Belang" 1966 – 2010*

⁹⁶ J. Waal, Vergadering 31 januari 1983, *Notulen Vereniging "Ons Belang" 1966 – 2010*

⁹⁷ J. Waal, Vergadering 30 januari 1984, *Notulen Vereniging "Ons Belang" 1966 – 2010*

⁹⁸ J. Waal, Vergadering 13 November 1978, *Notulen Vereniging "Ons Belang" 1966 – 2010*

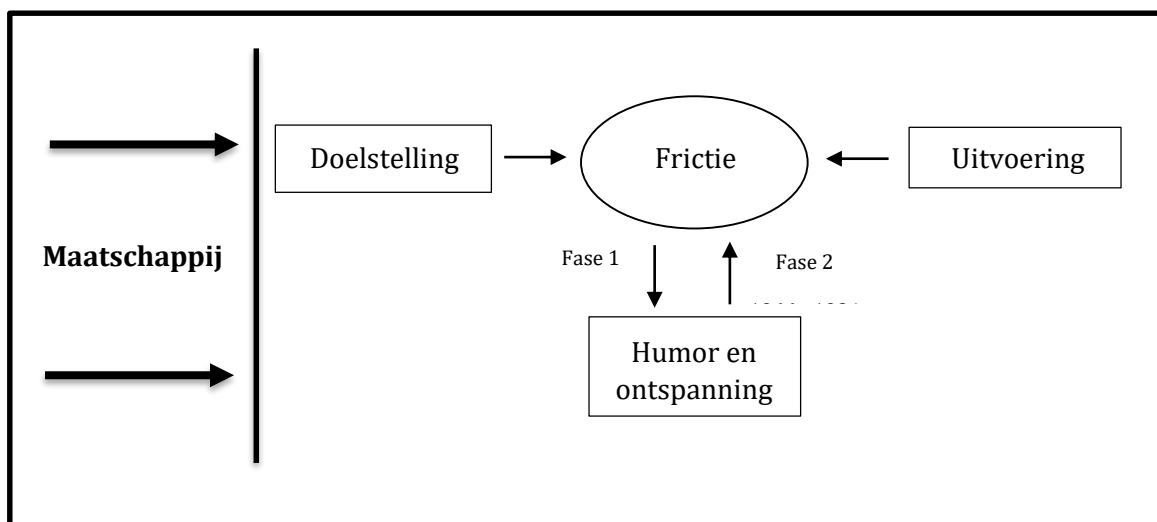
Hoewel dit een idee is om de ziektekas op een gezond niveau te houden is het volgens de penningmeester geen verstandig idee. Op een andere vergadering merkt hij op dat het Bazenbondje door haar doelstelling geen risico kapitaal mag nemen.⁹⁹ Er moet dus behoudend worden omgegaan met de kas om in tijden van nood een uitkering te kunnen doen. Ondanks het afnemen van de hoeveelheid uitkeringen die de vereniging uitkeert, blijft de doelstelling zorgen voor een verdediging van de ziektekas. Dit heeft er mede mee te maken dat de ziektekas ook wordt gezien als een calamiteitenfonds voor de leden van het Bazenbondje:

Willem Butzelaar wil wel weer eens een dagje uit. Stel nou weleens dat Akzo "gaat"¹⁰⁰, maximaal uit te keren 40 leden a F. 240,-- = F. 9600,-- dan blijft er toch genoeg over voor het uitje? Jan de Ruyter antwoordt: "en als er nou een tweede calamiteit volgt?"¹⁰¹

De afname van uitkeringen zorgt wellicht voor een iets ruimer budget voor de gezelligheidsfunctie van de vereniging, maar het heeft een limiet. De leden weten zich hier niet altijd even goed in te vinden en leveren vaak discussie over het uitblijven van rondjes en de eigen bijdrage bij feesten, maar dit leidt altijd tot een antwoord waarbij de ziektekas gewaarborgd wordt met oog op de doelstelling.

Frictiemodel

Het equilibrium laat zien dat een vereniging altijd op zoek is naar stabiliteit. Het legt echter niet uit *hoe* het Bazenbondje de periode van de verzorgingsstaat heeft weten te overleven en de druk vanuit de maatschappij heeft weten te overleven. De druk vanuit de samenleving heeft in elk geval twee uitwerkingen gehad op de vereniging. De eerste uitwerking van druk zorgde ervoor dat het Bazenbondje bij zichzelf ter rade ging en steun vond in het erfgoed. Dit is al geconstateerd in hoofdstuk 2.3. Tegelijkertijd kwam hierbij ook druk vanuit de vaders. De vereniging is het de vaders verplicht om door te gaan. Het frictiemodel gaat in op een tweede manier waarmee de vereniging omgaat met de maatschappelijke druk, namelijk door het nabootsen van de frictie die plaats vond bij het uitvoeren van de doelstelling. De manier waarop dit gebeurt kan uitgelegd worden aan de hand van het volgende model:



Figuur 3. Frictiemodel

Links van de streep, buiten de vereniging, is de *maatschappij*. De maatschappij kan in dit model gezien worden als de antagonist van de vereniging. De maatschappij heeft invloed in het model aangezien de maatschappelijke omstandigheden zorgen voor relevantie van de doelstelling van

⁹⁹ J. Waal, Vergadering 18 april 1983, *Notulen Vereniging "Ons Belang" 1966 – 2010*

¹⁰⁰ Aan de rand van Nieuwendam staat zwavelzuurfabriek 'Ketjen', welke later is overgenomen door AKZO.

¹⁰¹ J. Waal, Vergadering 2 oktober 1989, *Notulen Vereniging "Ons Belang" 1966 – 2010*

de vereniging. In 1905 zorgde dit voor de oprichten van de vereniging. Tijdens de ontwikkeling van de welvaartstaat zorgt dit voor het frustreren van de normale werking van het systeem.

De normale werking van het systeem die zich uit op de vergaderingen is een frictie tussen doelstelling en uitvoering, wat met name gebeurde bij het bespreken van een ziekte-uitkering. De uitkering leidt, zoals we in hoofdstuk 1 hebben gezien, tot frictie. Commissarissen controleerden de zieke en ook andere leden hielden de uitkeringstrekkers in de gaten of zij echt ziek waren. Bij twijfel werd dit besproken dit leidde tot een gespannen vergadering. De informele setting na de vergadering met een drankje en een spel zorgde voor de nodige ontlading. Met het nagenoeg verdwijnen van de uitkeringen, verdwijnt ook het oorspronkelijke doel van de vergaderingen. Hoe is dit opgelost? De hypothese achter het frictiemodel is dat dit werd opgelost door frictie onbewust op andere manieren te veroorzaken. Uit de respons in de notulen is af te lezen hoe de vereniging zich aanpast.

In hoofdstukken 2.1 en 2.2 is de ontwikkeling duidelijk geworden van de vereniging op Formeel en Informeel gebied. Uit hoofdstuk 2.1 blijkt dat het vraagstuk over de doelstelling nooit is opgelost en de oorspronkelijke doelstelling als ziektekas bleef gehandhaafd. Hoewel er suggesties waren tot een wijziging of aanpassing van de doelstelling, is hier nooit een definitief antwoord op gekomen. Ook werd in hoofdstuk 2.2 duidelijk dat humor een belangrijkere rol is gaan spelen binnen de vergaderingen. Dit heeft ook een effect op het frictiemodel. De frictie in de vergaderingen werd niet meer veroorzaakt door de doelstelling, maar kwam vanuit de leden door middel van humor. Leden reageren, vergeleken met de eerste vooroorlogse periode, veel meer op acties van het bestuur; van verzoeken om meer rondjes tot klachten over de lengte van de notulen. De leden van het Bazenbondje wisten op deze manier frictie te creëren binnen de vergadering die door het ontbreken van uitkeringen uitbleef. Humor en de manier van doen binnen het Bazenbondje spelen hierdoor een belangrijke rol in de overleving van de vereniging. Belangrijk om hierbij is te realiseren dat de notulen een vertekend beeld zijn van de realiteit, waardoor de functie van humor niet compleet tot zijn recht komt. In de derde fase van dit onderzoek, waarbij de vereniging in het heden onderzocht wordt, kan het frictiemodel dan ook meer uitgebreid worden toegelicht.

2.5. Concluderend

De notulen vanaf 1966 maken duidelijk dat het Bazenbondje het niet makkelijk heeft. De maatschappelijke veranderingen op het gebied van sociale zekerheid zorgen ervoor dat de doelstelling van het Bazenbondje onder druk komt te staan. De leden blijven echter niet stil zitten en zoeken naar manieren om het Bazenbondje voort te zetten. Er komen meerdere voorstellen om de vereniging een nieuwe draai te geven. Dit varieert van het opzetten van een ondernemersbond, een netwerkvereniging tot een gezelligheidsvereniging. Een keuze voor een nieuwe constructie valt echter niet en de ziektekas blijft, ondanks de weinige uitkeringen, toch bestaan. Belangrijkste bevindingen van dit deel van het onderzoek is dat het Bazenbondje twee manieren had om met de maatschappelijke druk om te gaan:

- Maatschappelijke veranderingen maakte de primaire functie van ziektekas overbodig. Dit legt een druk op de vereniging. Een respons was oriëntatie op het erfgoed die die daardoor een belangrijke functie kreeg. Enerzijds was het belangrijk voor het informele instituut, waarbij gemeenschapsvorming en identiteit, als lid en Nieuwendammer, een belangrijke rol spelen. Anderzijds had het ook een uitwerking op het formele instituut. Het besef van erfgoed en dan specifiek het besef van de doelstelling en de 'founding fathers', zorgen voor een druk om door te gaan met de vereniging, want van de vaders zou opheffing niet mogen.
- Een andere manier is het frictiemodel. In dit model is duidelijk geworden dat de manier waarop de vereniging van origine functioneerde is veranderd. De praktijk was dat de doelstelling in frictie was met de uitvoering. Namelijk, het controlemechanisme van het Bazenbondje draait om de correcte uitvoering van het geven van een uitkering, leden kunnen commentaar geven op uitkeringen, waardoor iedere geval van ziekte ter discussie kon worden gesteld. Humor is een belangrijke rol gaan spelen in de opvulling van het wegvallen van de frictie rondom het uitvoeren van de doelstelling. In plaats hiervan wordt frictie veroorzaakt door humor vanuit de leden, waarbij niet de uitkering uit de ziektekas, maar frictie op zich het doel wordt op de vergaderingen. Humor is hierbij het belangrijkste wapen.

3. De ontwikkeling van vereniging 'Ons Belang' van 2005 tot het heden

Hoewel in 1984 een beslissing werd genomen over het voortbestaan van de vereniging, is er nooit besloten hoe dit aangepakt zou moeten worden. Er wordt nog wel rekening gehouden met eventuele uitkeringen, maar actief worden deze uitkeringen niet meer uitgevoerd. Nu we door het eerste deel van dit onderzoek weten hoe de vereniging tot stand is gekomen en door het tweede deel hoe de vereniging omging met de veranderende tijden, is het nu tijd om te kijken naar de huidige staat van het Bazenbondje. In het jaar 2005 bestond het Bazenbondje 100 jaar en kwam het begrip participatiesamenleving steeds meer in zwang. Hoewel het begrip al werd gebruikt door Wim Kok tijdens een PvdA-congres in 1991, is de term pas de afgelopen jaren bij het grote publiek bekend geraakt. Binnen een participatiesamenleving krijgt de burger meer verantwoordelijkheid om zelf vorm te geven aan zijn toekomst en bij te dragen in de samenleving. In 2005 werd in de Tweede Kamer betoogd dat burgerparticipatie mogelijk moet worden gemaakt en moet worden bevorderd.¹⁰² Het jaartal 2005 is dan ook niet toevallig gekozen.

Maatschappelijke context

In de laatste jaren zijn er meerdere initiatieven geweest om het Bazenbondje nieuw leven in te blazen. Al werden er, tot een recentelijk voorstel om het principe van een Broodfonds te adopteren binnen de vereniging, geen pogingen gedaan om de oorspronkelijke doelstellingen weer nieuw leven in te blazen. Het voorstel is op zichzelf al een interessante ontwikkeling binnen de vereniging. Het zegt namelijk wat over de positie van ondernemers in de huidige maatschappij. Volgens het CBS kent Nederland op dit moment ruim een miljoen ZZP'ers.¹⁰³ Dit is meer dan een verdrievoudiging van de situatie in 1996, waar Nederland 330.000 ZZP'ers kende.¹⁰⁴ Het probleem met de ZZP'er is echter dat de sociale voorzieningen slecht zijn geregeld. Zij zijn niet automatisch verzekerd tegen arbeidsongeschiktheid en bouwen geen pensioen op. Tegelijkertijd betalen zij minder belasting en betalen geen premies voor werknemersverzekeringen.¹⁰⁵ Het is voor bedrijven dan ook vaak gunstig om een ZZP'er in te schakelen, dan een werknemer met alle bijbehorende lasten aan te nemen. De hoeveelheid ZZP'ers in Nederland groeit mede hierdoor gestaag door.

Een onderzoek van Centraal Beheer Achmea wijst uit de ZZP'ers niet blij zijn met het gebrek aan sociale vangnetten.¹⁰⁶ Bijna 90 procent wil volgens dit onderzoek meedoen met een collectieve verzekering tegen arbeidsongeschiktheid. Toch heeft slechts 37 procent van de ZZP'ers een arbeidsongeschiktheidsverzekering en 36 procent een rechtsbijstandverzekering. Door 59 procent van de ZZP'ers worden de hoge kosten van de verzekering aangewezen als een reden om geen verzekering af te sluiten, gevolgd door 32 procent van de ZZP'ers die een financiële buffer aanwenden in plaats van een verzekering. Aangezien veel ZZP'ers niet tevreden zijn met de hoge kosten die verbonden zijn aan verzekeringen werd in 2006 een alternatieve manier bedacht om ondernemers in te dekken tegen arbeidsongeschiktheid: het broodfonds. Hierbij wordt een kleinschalige vereniging opgericht met 20 tot 50 andere ondernemers, waarbij elke maand 33 tot 100 euro wordt gespaard op een eigen spaarrekening. In geval van arbeidsongeschiktheid wordt van elke rekening een klein bedrag overgemaakt naar de ondernemer in kwestie voor maximaal twee jaar.

¹⁰² Maria Vreugdenhil, *Nederland Participatieland? De ambitie van de Wet maatschappelijke ondersteuning (WMO) en de praktijk in buurten, mantelzorgrelaties en kerken* (Amsterdam 2012) 13

¹⁰³ 'Dossier ZZP' <https://www.cbs.nl/nl-nl/dossier/dossier-zzp>

¹⁰⁴ Eppo König, 'De ZZP'er is vanaf volgend jaar vogelvrij; Collectief verzekeren', *NRC Handelsblad* (27 december 2014) 36

¹⁰⁵ König, De ZZP'er is vanaf volgend jaar vogelvrij.

¹⁰⁶ Ann-Lynn Hamelink, 'ZZP'er wil collectieve verzekering tegen arbeidsongeschiktheid'

<http://www.rtlz.nl/business/ondernemers/zzper-wil-collectieve-verzekering-tegen-arbeidsongeschiktheid> (15 december 2015)

Opzet onderzoek derde deel

In dit derde en laatste deel van het onderzoek zal opnieuw gekeken worden naar de manier waarop de leden van het Bazenbondje omgaan met de maatschappelijke gebeurtenissen en de bestaande doelstelling van de vereniging. De recentelijke ontwikkelingen binnen het Bazenbondje zullen hiervoor een uitgangspunt vormen: het voorstel van het Broodfonds en het voorstel om het immaterieel erfgoed van de coöperatieve beweging op de Unesco lijst te zetten. In het eerste en tweede deel was al te zien dat het idee van erfgoed een grotere rol begint te spelen.

Dat het onderzoek nu een recenter gedeelte van de geschiedenis zal gaan behandelen, betekent dat het onderzoek verder kan kijken dan de notulen van de vergaderingen. Voor de notulen van deze periode kan de onderzoeksmethode van het eerste en het tweede deel gehandhaafd blijven. Voor dit deel zullen naast de notulen echter ook enquêtes en interviews worden afgenomen. Verwerking hiervan vraagt om uitbreiding van de methode om data te kunnen verwerken. Bij de enquête zullen de gesloten vragen kwantitatief en de open vragen kwalitatief worden verwerkt, de interviews alleen kwalitatief.

Om de informatie op een kwalitatieve wijze te verwerken zal gebruik worden gemaakt van een codeboom, met als uitgangspunt dat de interviews semigestructureerd van aard zijn. Dit wil zeggen dat er geen vaste vragenlijst is gebruikt. Normaal gesproken wordt bij interviews vooraf een topiclijst bepaald om bij het interviewen van de verschillende respondenten dezelfde onderwerpen te behandelen. Dit is voor dit project niet gebeurd aangezien de doelstelling van de interviews hoofdzakelijk gericht is op het maken van een item op basis van het Challenge for Change principe. Hoewel een topiclijst ontbreekt kan er wel gesproken worden van terugkerende thema's in de interviews, namelijk: ondernemerschap, arbeidsongeschiktheidsverzekering, erfgoed, het broodfonds en het Bazenbondje. Deze onderwerpen zullen worden gebruikt om een codeboom te kunnen ontleen van uit de interviews en de openvragen van de enquête.

NB. Aangezien het onderzoek van zowel de eerste als tweede fase is uitgelopen en nog niet alle enquêtes en interviews waren afgenomen, was er geen tijd meer om het onderzoek van de derde fase binnen de stageperiode uit te voeren. Het onderzoek wordt na 20 juni verder uitgevoerd.

Deel 2: Analyse

Duurzaam Verzekerd

Een vergelijkend onderzoek naar de institutionele duurzaamheid van gilden en hun bossen in Amsterdam en Utrecht.

Duurzaam verzekerd

Een vergelijkend onderzoek naar de institutionele duurzaamheid van gilden en hun bossen in Amsterdam en Utrecht.

Abstract

In 1820 werd een wet uitgevaardigd die de gildekassen liquideerden. De Utrechtse gilden wisten via hun bossen deze periode beter te overleven dan de Amsterdamse tegenhangers. Door de gilden en de bossen in de twee steden in deze periode te analyseren en met elkaar te vergelijken wordt de duurzaamheid aangetoond van de knechtsbossen en een verklaring gegeven voor het voortbestaan van de Utrechtse bossen. Door flexibiliteit in de organisatievorm, de financiën en in het ledenbeleid wisten enkele Utrechtse knechtenbussen de liquidatie te overleven.

Naam: Joost Vinke
Studentnummer: 3411192
Contact: j.g.vinke@students.uu.nl
Datum: 20 juni 2016
Begeleider: dr. A.H. Boele
Woorden: 10421

*Thesis masterprogramma Politiek en Maatschappij in
historisch perspectief*

Inhoud

Inleiding	39
1. Structuur van de gilden.....	45
1.1 Organisatievorm	45
1.2 Financieel.....	48
1.3 Leden	51
1.4 Concluderend	53
2. Veranderende tijden: de negentiende eeuw.....	54
2.1 Amsterdam	54
2.2 Utrecht.....	55
2.3 Verdere ontwikkelingen	55
2.4 Concluderend	56
3. Zorgregelingen in de negentiende eeuw.....	57
3.1 Amsterdam	57
3.2 Utrecht.....	58
3.3. Concluderend	58
4. Vereniging 'Ons Belang'	60
4.1 Is 'Ons Belang' vergelijkbaar met gilden?	60
4.2 Duurzaamheid van 'Ons Belang'	61
Conclusie.....	63
Bibliografie	65

Inleiding

*"Het is onmiskenbaar dat mensen in onze huidige netwerk- en informatiesamenleving mondiger en zelfstandiger zijn dan vroeger. Gecombineerd met de noodzaak om het tekort van de overheid terug te dringen, leidt dit ertoe dat de klassieke verzorgingsstaat langzaam maar zeker verandert in een participatiesamenleving. Van iedereen die dat kan, wordt gevraagd verantwoordelijkheid te nemen voor zijn of haar eigen leven en omgeving."*¹⁰⁷

Koning Willem Alexander introduceerde met de troonrede van 2013 het begrip participatiesamenleving bij het grote publiek. Hoewel de term ook al werd gebruikt tijdens een debat in de Tweede Kamer in 2003 en door Wim Kok in 1991 op een PvdA-congres, zorgde het gebruik van de term in de troonrede er voor dat het een breed gedragen begrip werd voor een samenleving waarin het nemen van verantwoordelijkheid voor het eigen leven en omgeving van de burger een uitgangspunt vormen.¹⁰⁸ Met de opkomst van een participatiesamenleving, komt er meer ruimte voor burgerinitiatieven op diverse terreinen, zoals energie, zorg, voeding, verzekeringen en infrastructuur. De manier waarop dergelijke initiatieven zich organiseren gaat volgens het principe van instituties voor collectieve acties, ofwel burgercollectieven, waarbij samenwerking en zelfregulering het uitgangspunt zijn voor de dagelijkse praktijk en burgers heft in eigen handen nemen om lokale problemen aan te pakken. Het uitgangspunt is echter dat er een samenwerkingsverband wordt gecreëerd met een specifiek economisch, ecologisch of maatschappelijk doel voor ogen.¹⁰⁹

Een recent opgezet burgercollectief is het Broodfonds, waarbij zelfstandigen collectief sparen om elkaar te dekken bij arbeidsongeschiktheid. Per 1 juni 2016 kent Nederland 195 van dergelijke fondsen met 8000 leden.¹¹⁰ Het succes van het Broodfonds is te danken aan het feit dat 60% van de onverzekerde zelfstandigen een arbeidsongeschiktheidspolis te duur vinden.¹¹¹ Het vormen van een samenwerkingsverband met een economisch, ecologisch of maatschappelijk doel is echter geen recent verschijnsel. In de afgelopen eeuwen zijn er vele voorbeelden te vinden van instituties voor collectieve actie. Tine de Moor stelt dat in de afgelopen 1000 jaar drie golven zijn geweest waarin nieuwe instituties van collectieve acties in Nederland zijn ontstaan. De eerste golf met de ontwikkelingen van markten in de middeleeuwen, de tweede golf van liberaal denken en

¹⁰⁷ Koning Willem Alexander, 'Troonrede 2013' (17 september 2013), <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/toespraken/2013/09/17/troonrede-2013> (17 april 2016)

¹⁰⁸ Jurryt van de Vooren, 'De participatiesamenleving van Wim Kok' (19 september 2013), <http://www.npogeschiedenis.nl/nieuws/2013/september/De-participatiesamenleving-van-Wim-Kok.html> (17 april 2016)

¹⁰⁹ Tine de Moor, *Homo Cooperans: Instituties voor collectieve actie en de solidaire samenleving* (Utrecht, 2013) 6

¹¹⁰ Broodfonds, 'Broodfonds: de stand van Zaken' http://broodfonds.nl/nieuws/nieuws/broodfondsen_de_stand_van_zaken (17 mei 2017)

¹¹¹ Johan Leupen, Aantal verzekerde ZZP'ers daalt *Financieel Dagblad* (6 februari 2016) via <http://fd.nl/economie-politiek/1138508/aantal-verzekerde-zzp-ers-daalt> (17 mei 2016)

privatisering in de negentiende eeuw en het neoliberalisme in de laatste decennia van de twintigste eeuw zorgden allen voor het ontwikkelen van (nieuwe) burgercollectieven.¹¹² Een voorbeeld van burgercollectieven in de middeleeuwen zijn kooplieden die zich tussen de elfde en dertiende eeuw begonnen te verenigen om krachten te bundelen tegen overheden. Deze collectieven wisten later uit te groeien tot ambachtsgilden.¹¹³

Het is niet alleen bijzonder dat dergelijke initiatieven ver in de geschiedenis te vinden zijn, maar ook dat burgercollectieven weten te overleven op het moment dat hun oorspronkelijke economische, ecologische of maatschappelijke doelstelling wegvalt. Dit geldt ook voor de Nederlandse gilden die vanaf de negentiende eeuw te maken kregen met wetgeving die hun economische en maatschappelijke doelstelling ondermijnde. Dit begon met het 53^{ste} artikel van Algemene Beginselen en Burgerlijke en Staatkundige Grondregels van de Staatsregeling in 1798. Dit wetsvoorstel bepaalde dat alle gilden, corporaties of broederschappen van neringen, ambachten en fabrieken moesten worden opgeheven en gaf iedere burger het recht om een bedrijf op te richten.¹¹⁴ Hoewel in de regel de ideeën van de eenheidsstaat werden doorgevoerd, betekende dit in de praktijk nog niet gelijk het einde van de gilden. In 1815 kwam er van minister Roell van Binnenlandse Zaken zelfs een voorstel om de gilden weer volledig te herstellen. Het idee van de eenheidsstaat was echter te sterk: de Raad van State stelde dat bij een eenheidsstaat de gelijkheid van rechten en lasten hoorde en de gilden pasten hier niet in. In 1818 kwam er wettelijk een einde aan de gilden en in 1820 werden de gildekassen geliquideerd.

Terwijl de wettelijke uitvoering in de afschaffing van gilden tot 1820 op zich liet wachten, zijn voor enkele gilden de maatregelen vanaf 1798 al funest geweest. Hierin lijken grote verschillen te zitten tussen de verschillende Nederlandse steden. Met name Utrechtse knechtsbossen lijken de interventie van de overheid in de beginjaren veel beter te overleven dan hun Amsterdamse tegenhangers. In Amsterdam, dat qua inwonertal acht maal zo groot was als Utrecht, telde in totaal vijf knechtsbossen die in 1812 niet meer bestonden. In Utrecht bestonden in 1812 nog vijf knechtsbossen met in totaal meer dan 1500 leden.¹¹⁵ Het is frappant dat er dergelijke verschillen bestaan tussen Utrecht en Amsterdam en het is ook om deze reden dat deze steden onderwerp zijn van deze thesis. Het waren vooral hulpfondsen die de afschaffing van de gilden wisten te overleven, ondanks het liquideren van de gildekassen door de overheid. De Utrechtse gilden wisten hier beter mee om te gaan dan de Amsterdamse gilden. Een verklaring hiervoor is echter moeilijk te traceren. Sandra Bos geeft een aantal mogelijke redenen in haar

¹¹² De Moor, *Homo Cooperans*, 21

¹¹³ Ibidem 12

¹¹⁴ Huygens ING, 'Afschaffing van gilden'

<http://resources.huygens.knaw.nl/bataafsfransebronnen/Browse/IvetProces?ProcesId=263> (10 mei 2016)

¹¹⁵ Sandra Bos, *"Uyt liefde tot malcander": onderlinge hulpverlening binnen de Noord-Nederlandse gilden in internationaal perspectief (1570 – 1820)* (Amsterdam 1998) 172

proefschrift *“Uyt liefde tot malcander”*, zoals verschillende onderstandssystemen van de lokale gilden, de sociaal-economische mobiliteit van de knechten, de mate van beroepsgebondenheid van de knechten of de aanwezigheid van alternatieve vormen van (zelf)hulp binnen de stad.¹¹⁶ Verder onderzoek zou hier volgens haar meer duidelijkheid over moeten geven. Deze thesis zal een antwoord proberen te geven met de hoofdvraag in hoeverre burgercollectieven verschillen in hun reactie op de maatschappelijke veranderingen in de vroege negentiende eeuw, hoe dit verklaard kan worden en wat dit ons kan vertellen over institutionele duurzaamheid. Hierbij zal als casus een vergelijking worden gemaakt tussen de gilden van Utrecht en Amsterdam.

De casussen zullen bekeken worden aan de hand van instituties. Er zal met name onderscheid worden gemaakt tussen het formele en informele instituut zoals Douglas North beschrijft in zijn werk *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*.¹¹⁷ Instituties zijn volgens North ‘humanly devised constraints that shape human interaction, whether political, social, or economic’.¹¹⁸ Alle vormen van menselijke interactie zijn dan ook instituten. Er is echter wel een verschil tussen formele en informele instituten. Formele instituten zijn gevestigde constructen, terwijl informele instituten draaien om sociale conventies, gedrag in relaties en gemeenschappen. De discussie die voortkomt uit de studie van North richt zich vooral op het definiëren van de rol en het doel van de ‘humanly devised constraints that shape human interaction’. Hierbij is de focus onder andere komen te liggen op eigendomsrecht, path dependence en collectieve actie.¹¹⁹

Professor Economie Enrico Colombatto bekritiseert in zijn artikel *A Theory of Institutional Resilience* de economische benadering van instituties.¹²⁰ Volgens Colombatto vindt de economische benadering in drie stappen plaats. In de eerste plaats wordt bij de economische benadering de definitie van ‘goede instituties’ centraal gezet. In de tweede plaats worden goede instituten geanalyseerd om te bekijken of zij min of meer spontaan ontstaan. In de derde plaats worden adviezen gedaan hoe institutionele dynamieken gestuurd kunnen worden in wenselijke richtingen.¹²¹ De kern van het probleem in de economische benadering is dat institutionele verandering niet alleen draait om het identificeren en kiezen van de meest ideale combinatie van wetten en regels, maar ook om de manier waarop bestaande wetten en regels worden geïnterpreteerd en evolueren.¹²² Colombatto verwerpt de aanpak van de economische benadering niet, maar pleit voor een multidisciplinaire aanpak bij het bestuderen van instituties.

¹¹⁶ Bos, *Uyt Liefde tot malcander*, 172

¹¹⁷ Douglass C. North, *Institutions, Institutional Change and Economic Performance* (Cambridge 1990)

¹¹⁸ North, *Institutions*, 3

¹¹⁹ Enrico Colombatto, *A Theory of Institutional Resilience* (April 2013) 3

¹²⁰ Colombatto, *A Theory of Institutional Resilience*

¹²¹ Ibidem

¹²² Ibidem

Naast de bijdragen van economie zijn sociologische en politiek-wetenschappelijke methoden ook belangrijk in de bestudering van instituties. Volgens Colombatto zijn alleen maar op deze manier de vragen te beantwoorden waarom mensen inefficiënte instituties accepteren en wat hen beweegt om substantiële institutionele verandering door te voeren.¹²³ Hoewel Colombatto een goed argument geeft om instituties multidisciplinair te onderzoeken, is zijn uitgangspunt niet nieuw. Sue Crawford en Elinor Ostrom zagen in 1995 al dat het bestuderen van het gedrag en het gebruik van een multidisciplinaire methode binnen de bestudering van instituties belangrijk is.¹²⁴

Het gebruik van een multidisciplinaire methode is ook van belang bij de studie naar institutionele duurzaamheid. Mensen volgen bestaande regels namelijk niet passief, maar zijn ook actief bezig met het veranderen van de regels.¹²⁵ In het artikel *Institutional Resilience and Economic Systems* behandelen Aligica en Tarko gebruikte methoden voor de bestudering van institutionele duurzaamheid.¹²⁶ Hierbij constateren zij dat het mogelijk is om een complex vergelijkend en analytisch raamwerk op te zetten dat zou kunnen werken bij verschillende cases en systemen, maar dat er geen universele formule is voor zowel sociaalecologische als institutionele duurzaamheid. De context bepaalt welke set van regels ideaal zijn.¹²⁷ Het is dus niet mogelijk om vast te stellen wat de vaste regels zijn voor institutionele duurzaamheid. Aligica en Tarko stellen na het analyseren van het werk van Elinor Ostrom echter wel vast dat er ontwerpprincipes kunnen zijn. Hierbij draait het vooral om de flexibiliteit van institutionele bestuursprocessen, gebaseerd op processen van bestuur en kennis en niet op basis van kracht, bevel en starre constructies.¹²⁸ Dat flexibiliteit een belangrijke factor is in de geschiedenis van gilden blijkt uit Nico Slokker's *Ruggengraat van de stad* waarin hij het werk van historicus J.R. Farr aanhaalt voor het bewijs van een dynamische, flexibele en creatieve ambachtseconomie van de veertiende tot en met de zeventiende eeuw.¹²⁹ Slokker ziet het als een mogelijkheid 'dat de regionale verscheidenheid van kenmerken van gilden een expressie is van het aanpassingsvermogen van de gilden'.¹³⁰ Deze verschillen zouden geholpen kunnen hebben in periodes waarin de stedelijke context het meest belangrijk was, maar wellicht zijn er omstandigheden gecreëerd die funest waren voor de gilden ten tijde van centralisatie. Deze thesis zal de institutionele duurzaamheid bestuderen van de gilden in Amsterdam en Utrecht en vast proberen te stellen of er sprake is van een verschil in flexibiliteit.

¹²³ Colombatto, *A Theory of Institutional Resilience* 4

¹²⁴ Sue Crawford, Elinor Ostrom, 'A Grammar of Institutions', *The American Political Science Review*, Vol. 89, No. 3. (Sep., 1995), 582-600, aldaar 583

¹²⁵ Paul Dragos Aligica & Vlad Tarko, 'Institutional Resilience and Economic Systems: Lessons from Elinor Ostrom's Work' *Comparative Economic Studies* Vol. 56 (2014), 52-76, aldaar 57

¹²⁶ Aligica & Tarko, *Institutional Resilience*

¹²⁷ Ibidem 72-73

¹²⁸ Ibidem 73

¹²⁹ Nico Slokker, *Ruggengraat van de stad: De betekenis van gilden in Utrecht, 1528-1818* (Amsterdam 2010) 23

¹³⁰ Slokker, *Ruggengraat van de stad* 24

Om antwoord te geven op de hoofdvraag zal deze thesis in vier hoofdstukken worden verdeeld en worden onderzocht door middel van secundaire literatuur. Het eerste hoofdstuk vergelijkt de structuur van gilden in Utrecht en Amsterdam in de achttiende eeuw. Aangezien een vaste set met regels ontbreekt voor het onderzoeken van institutionele duurzaamheid, moeten hiervoor parameters worden bepaald. Aligica en Tarko hebben zoals eerder gezegd vastgesteld dat er geen vaste set met regels is, maar dat flexibiliteit van institutionele bestuursprocessen, gebaseerd op processen van bestuur en kennis, wel nodig is. Het zijn dan ook met name de bestuursprocessen die gevolgd moeten worden om de institutionele duurzaamheid te kunnen beoordelen. Hierbij zal gekeken worden naar de organisatievorm van de gilden en de manier waarop het kasgeld beheerd werd. Bij de organisatievorm zal gekeken worden naar de manier waarop de gilden zijn leden vertegenwoordigt en hoe de gilden in beide steden werden bestuurd. Zijn er vergaderingen met het bestuur? Is er sprake van een gelijkwaardige verhouding? Hoe worden beslissingen genomen? De financiën worden als apart punt behandeld aangezien deze centraal staan als verzekeringskas. Hoe zijn de financiën geregeld? Is er sprake van een strikte scheiding tussen verzekeringskas en gildekas? Het is echter ook belangrijk om te kijken naar de leden van de gilden: wie waren er lid? Het moet immers niet alleen gaan om de ideale combinatie van wetten en regels, maar ook om de manier waarop deze worden geïnterpreteerd. De afkomst of de sociale positie van de leden van de gilden, de sociaaleconomische mobiliteit en eventuele verschillen hiertussen zouden van invloed kunnen zijn.

In het eerste hoofdstuk zal, aan de hand van de bovenstaande variabelen, een antwoord worden gezocht op de vraag in hoeverre er verschillen waren tussen de Amsterdamse en Utrechtse gilden in de negentiende eeuw. Het tweede hoofdstuk zal antwoord proberen te geven op de vraag in hoeverre de gilden in de twee steden zich moesten aanpassen aan de maatschappelijke veranderingen. Hierbij wordt gekeken of de gilden in beide steden veranderingen in hun organisatievorm aanbrachten of hun financiën op een andere manier gingen beheren om liquidatie door de overheid tegen te gaan. Tegelijkertijd zal weer gekeken worden naar de leden: in welke mate veranderde de samenstelling? Het derde hoofdstuk zal de vraag worden gesteld welke externe factoren van invloed kunnen zijn geweest op het voortbestaan van de gilden. Hierbij kunnen om praktische redenen echter niet alle factoren worden bestudeerd die Sandra Bos voorstelt. Bij deze thesis ligt de focus met name op de wijze waarop gilden functioneren en veranderen. De mate van beroepsgebondenheid van de knechten past hier niet binnen. Aangezien het eerste en tweede hoofdstuk wellicht al antwoord zullen geven op het verschil in de onderstandssystemen, zal dit hoofdstuk kijken naar alternatieve vormen van (zelf)hulp in de twee steden om ook externe factoren in ogenschouw te kunnen nemen. Het vierde hoofdstuk vergelijkt de bevindingen van de eerste hoofdstukken met een arbeidsongeschiktheidsverzekering in Amsterdam-Noord. Hoewel er geen universele formule is

voor institutionele duurzaamheid, zoekt deze thesis een verklaring voor de verschillen in de reactie van burgercollectieven op maatschappelijke veranderingen. Door de resultaten te vergelijken met een burgercollectief in een ander tijdvak, kan duidelijk worden of de resultaten van de analyse van gilden ook van toepassing kunnen zijn op andere burgercollectieven.

1. Structuur van de gilden

In dit hoofdstuk komt de structuur van de gilden aan de orde. Hierbij wordt gezocht naar elementen die typerend zijn voor zowel de Amsterdamse als de Utrechtse gilden. Alleen ambachtsgilden en de bijbehorende gilde- en knechtsbossen komen aan de orde.¹³¹ Schuttersgilden en godsdienstige verenigingen die de naam gilde droegen waren na de reformatie namelijk al grotendeels verdwenen.¹³² Het zal echter een onmogelijke opgave zijn om het ontstaan en de ontwikkelingen van de ambachtsgilden vanaf de oprichting te beschrijven, aangezien primaire bronnen van de gilden grotendeels zijn verdwenen; archivaris en historicus I.H. van Eeghen zegt in haar boek *De Gilden* dat het 'in tegenstelling tot verschillende andere Hollandse steden – waar de middeleeuwse archieven beter bewaard zijn – helaas niet eenvoudig [is om] een voorstelling te krijgen van het verenigingsleven van de gilden [in Amsterdam].'¹³³ Deze thesis richt zich dan ook niet op het tot stand komen van de reglementen en de ontwikkeling hiervan, maar op de situatie in de nadagen van de gilden in de achttiende eeuw. Aangezien in deze thesis secundaire bronnen centraal staan in het beantwoorden van de onderzoeksvraag, is het moeilijk om onderscheid te maken tussen de verschillende gilden. Voor het gemak worden om deze reden de algemene ontwikkelingen per stad besproken.

1.1 Organisatievorm

Het eerste dat in dit hoofdstuk ter sprake zal komen is de organisatievorm van de gilden. Hierbij zal met name geprobeerd worden om erachter te komen hoe gilden functioneerden. Er zal worden gekeken of er vergaderingen plaats vonden met het bestuur, of de verhoudingen binnen gilden gelijkwaardig waren en hoe beslissingen werden genomen.

Hoewel lidmaatschap zorgde voor een bewaking van de rechten van de leden, zorgde het ook voor plichten. Het oudste gedrukte reglement dat bewaard is gebleven is dat van het makelaarsgilde uit 1613, de andere gilden volgden later. De bedoeling van het drukken van het reglement wordt duidelijk bij het besluit van het chirurgijngilde om het reglement te drukken in 1659, namelijk: 'opdat hem niemandt voortan soude mogen behelpen van soodanige articulen niet te weten.'¹³⁴

¹³¹ Hierbij wordt de definitie van ambachtsgilden aangehouden zoals opgesteld door Piet Lourens en Jan Lucassen in hun artikel *De oprichting en ontwikkeling van ambachtsgilden in Nederland* waarin zij ambachtsgilden zien als 'organisaties, waarin met toestemming van de plaatselijke overheid beroepsgenoten (of groepen van beroepsgenoten) zich verenigden, met als voornaamste doel, gezamenlijk hun economische belangen te bevorderen, waarbij zij wel gedwongen werden rekening te houden met het algemeen belang.' Lourens en Lucassen onderscheiden zich door het feit dat zij ambachtsgilden in hun definitie niet per se als een stedelijk fenomeen zien. Bron: 'De oprichting en ontwikkeling van ambachtsgilden in Nederland (13^{de}-19^{de} eeuw) *Werelden van Verschil: Ambachtsgilden in de Lage Landen* (Brussel 1997) 43-78, aldaar 43-44, vgl. I.G. van Eeghen, *De Gilden: Theorie en Praktijk* (Bussum 1974) 19

¹³² I.G. van Eeghen, *De Gilden: Theorie en Praktijk* (Bussum 1974) 11

¹³³ Van Eeghen, *De Gilden* 9-10

¹³⁴ Ibidem 13

Het is echter moeilijk om te zeggen hoe de onderlinge verhoudingen waren binnen de gilden. Dat de reglementen gedrukt waren zegt iets over de verwachting vanuit de leden: iedereen moest op de hoogte zijn van de regels om binnen een gilde te kunnen functioneren. Maarten Prak ondersteunt dit punt in zijn artikel *De retoriek van de Amsterdamse gilden in de 18^{de} eeuw*,¹³⁵ waar hij stelt dat 'leden van een gilde [...] per definitie lid [waren] van een collectief. Als zodanig waren zij gebonden aan de regels van het collectief, dus van het gilde. Tegelijkertijd was het collectief hen bepaalde dingen verschuldigd. De verhouding tussen individu en gilde was, met andere woorden, een wederkerige.'¹³⁶

Amsterdam

Hoewel er aanwijzingen zijn voor gelijkheid binnen de gilden, zijn er ook aanwijzingen voor een duidelijk hiërarchisch systeem binnen de Amsterdamse gilden. Hierbij blinkt het collectieve denken dat Prak aanhaalt niet uit. Een duidelijk voorbeeld voor gelijkheid is te vinden in het boek van Van Eeghen, waarbij Gerrit Blonk als kapitaalkrachtig lid van de korenmolenaarsgilden in 1771 al drie molens had waarop drie van zijn zonen tarwemolenaar waren. Hij kocht een moutmolen om ook zijn vierde en jongste zoon als tarwemolenaar op te kunnen zetten. Dit was echter verboden aangezien er al te veel tarwemolens waren. Ook in 1773, het jaar waarin Blonk zelf overman van het gilde was, kreeg hij het door verzet van zijn medeoverlieden niet voor elkaar.¹³⁷ Het is echter de vraag of de medeoverlieden niet handelden vanuit hun eigen belang en in hoeverre zij het belang van de armere gildeleden meenamen in hun besluit. Een aanwijzing dat er ongelijkheid was onder de leden van de Amsterdamse gilden blijkt uit de wijze waarop een nieuw gildebestuur werd gekozen. Dit gebeurde niet met algemene stemmen, maar via een voordracht door de aftredende bestuursleden.¹³⁸ Hierdoor was het mogelijk dat er een groep binnen de gilden constant aan de macht bleef en een andere groep altijd in oppositie werd gedwongen. Pas in 1749 verbeterde de situatie, nadat ontevreden leden van vele gilden hadden geklaagd bij de overheid. Het resultaat was een gildereglement, dat naast overheidscontrole ook inzage in de financiën voorschreef door de twee oudste gildebroeders.¹³⁹ Hoewel dit de controle op het bestuur verbeterde, betekende dit nog niet het einde van een aristocratisch gildebestuur. Het bestuur was niet blij met de inzage door deze 'pottenkijkers' en maakte hen het werk vaak erg moeilijk.¹⁴⁰

¹³⁵ Maarten Prak, 'De retoriek van de Amsterdamse gilden in de 18^{de} eeuw', in: Catharina Lis en Hugo Soly (red.), *Werelden van Verschil: Ambachtsgilden in de Lage Landen* (Brussel 1997) 293-319

¹³⁶ Prak, 'De retoriek van de Amsterdamse gilden', 298

¹³⁷ Ibidem 302

¹³⁸ Van Eeghen, *De Gilden* 32

¹³⁹ Ibidem 12

¹⁴⁰ Ibidem 33

Utrecht

De Utrechtse gilden hebben over het algemeen een langere bestaansgeschiedenis dan de gilden uit Amsterdam. Al voor de veertiende eeuw zijn een groot aantal gilden in Utrecht te vinden.¹⁴¹ Dit maakt Utrecht een echte gildestad, waarbij de gilden lange tijd een grote politieke invloed hebben gehad.

De Utrechtse gilden werden niet via de vergaderingen van gildeleden bestuurd, maar via een bestuur. In Utrecht bestond deze uit twee oudermannen of dekens. Naast het feit dat zij gewone gildeleden waren, behoorden zij in de zeventiende en achttiende eeuw tot de meest gegoeden van de gilden. Hiernaast kregen de gilden in het bestuur ook een busmeester die verantwoordelijk was voor de financiën.¹⁴² Met de groei van de gilden werd een manier gezocht om vergaderingen effectiever uit te voeren. Een oplossing werd gevonden in het benoemen van een college door de stedelijke regering, dat naast de dekens en busmeester directie voerde over de gilden. Dit college bestond uit vertegenwoordigers van de ambachten waaruit een gilde was samengesteld.¹⁴³ De nieuwe dekens en busmeester kwamen meestal voort uit dit college. Het heeft om deze reden de schijn tegen dat er een grote mate van gelijkwaardigheid was tussen de leden, het college en de dekens. Toch zorgde de aanwezigheid van het college voor een grote mate van controle binnen een gilde. De dekens en de busmeester legden namelijk financiële verantwoording aan hen af.¹⁴⁴ De organisatievorm veranderde ook gedurende de vroegmoderne tijd, waarbij de morgenspraken werden vervangen door vergaderingen met het bestuurscollege.¹⁴⁵

Vergelijking

De verhoudingen in de gilden in zowel Amsterdam en Utrecht lijken niet gelijkwaardig te zijn. Hoewel er niet per definitie verschillende lidmaatschapscategorieën bestaan binnen de gilden, werd er wel onderscheid gemaakt op basis van vermogen. Dit betekende echter niet dat een bestuurslid alles kan maken, wat in Amsterdam blijkt uit het voorval met Gerrit Blonk. Een ander probleem is het feit dat zowel in Utrecht als in Amsterdam nieuwe bestuursleden vanuit het bestuur werden voorgedragen, zonder dat hier vooraf toestemming vanuit de leden nodig was. Toch lijken de verhoudingen in Utrecht gunstiger. De controle van de kas gebeurde hier al lange tijd door het ingestelde college en niets wijst erop dat de dekens het college hierbij moeilijke maakten. Ook kende het Utrechtse college een verdeling tussen de verschillende beroepstakken van de gilden. Hierdoor werden belangen van de beroepstakken behartigd via een systeem van

¹⁴¹ Bos, *Uyt liefde tot malcander* 141

¹⁴² Slokker, *Ruggengraat van de stad* 57

¹⁴³ Ibidem 58

¹⁴⁴ Ibidem

¹⁴⁵ Ibidem 65

vertegenwoordiging. Hoewel beslissingen vooral door het bestuur genomen leek te worden, waren de leden van het gilde niet geheel machteloos: via het stadsbestuur konden zij in de latere jaren ook hun wil afdwingen.

1.2 Financieel

Nu duidelijk is hoe de organisatievorm van de gilden in elkaar steekt is het tijd om te kijken naar het financiële beleid van de gilden. Hoe waren de financiën geregeld? Was er sprake van een strikte scheiding tussen verzekeringskas en gildekas?

Amsterdam

Aan het einde van de achttiende eeuw kende Amsterdam de meeste knechtsbossen, vergeleken met andere gildesteden in de Nederlanden.¹⁴⁶ Een Amsterdamse verordening op 21 juni 1578 bepaalde dat de aparte bossen of kassen gecombineerd moesten worden met de gildekas. De inkomsten mochten voortaan niet meer worden gebruikt voor 'onnutte superstitiën, dronckenschap en onbehoirlicke brasserie', maar voor de ondersteuning van verarmde, gebrekkige en behoeftige gildebroeders.¹⁴⁷ Sandra Bos stelt dat dit voor een typisch kenmerk van de Amsterdamse gilden heeft gezorgd, namelijk de integratie van de bossen in de algemene gildekassen.¹⁴⁸ Het waren niet alleen de meesters die aan deze kas hun bijdrage gaven. Er waren ook zogenaamde gildekopers, die door hun werkzaamheden enigszins op het terrein van het gilde kwamen. Uitkeringen vanuit de gildebos kregen zij echter niet.¹⁴⁹ De verzekeringskas van de gilden lijkt pas vanaf de verordening uit 1578 te zijn ontstaan, maar alleen de grotere gilden ontwikkelden deze bossen al zo vroeg. Bij de kleinere bossen duurde het tot de achttiende eeuw voor de verzekeringsfondsen werden opgericht.¹⁵⁰ Het succes van deze bossen was verschillend; bij de gilden waar de bos niet verplicht was besloten veel meesters om er niet aan deel te nemen. Bij het Sint Lucasgilde was de bos in 1767 ingesteld, maar slechts achttien van de vijfhonderdvijftig gildeleden contribueerden in deze kas. Het was beter gesteld bij de gilden waarbij lidmaatschap van een bos verplicht was doordat de rijke meesters hier betaalden voor de armere gildebroeders.¹⁵¹ Om de financiën te verbeteren waren naast de contributie, intreegelden en boeten op overtredingen ook boeten voor het niet aanwezig zijn op begrafenis.¹⁵² Dit leidde echter ook tot klachten van een aantal meester-timmerlieden, aangezien zij niet lid waren van een bos, maar toch voor elke begrafenis in het gilde twee stuivers moesten betalen.¹⁵³

¹⁴⁶ H.D. van Leeuwen, *De rijke Republiek; Gilden, assuradeurs en armenzorg 1500-1800*. Zoeken naar Zekerheid I (Amsterdam 2000) 167

¹⁴⁷ Bos, *Uyt Liefde tot malcander*, 53

¹⁴⁸ Ibidem

¹⁴⁹ Van Eeghen, *De Gilden*, 34

¹⁵⁰ Ibidem 35

¹⁵¹ Ibidem

¹⁵² Bos, *Uyt Liefde tot malcander*, 67

¹⁵³ Van Eeghen. *De Gilden*, 38

Knechtsgilden waren niet aanwezig in Amsterdam, maar ook knechtsbossen kwamen moeilijk op. De knechtsbossen waren meestal aangewezen op het toezicht van de gilden. Van Eeghen betwijfelt het succes van deze knechtsbossen. Enerzijds vanwege het gebrek aan bronnen om dit te kunnen zeggen, anderzijds door het geringe succes van de gildebossen die meer kapitaalkrachtig waren.¹⁵⁴ Bij het bestuderen van Van Eeghen's boek wordt niet duidelijk op welke wijze het toezicht door de overliden plaats vond. E.M.A Timmer geeft hier meer duidelijkheid over in zijn proefschrift *Knechtsgilden en Knechtsbossen in Nederland*.¹⁵⁵ Hieruit blijkt dat, in het geval van de gezellen van de linnenwevers, het niet alleen controle door de overliden was; bij hen werden ook de penningen bewaard.¹⁵⁶

Utrecht

Het Utrechtse stadsbestuur had al in de 1369 het verspillen van gildegeld aan drank verboden.¹⁵⁷ Sandra Bos stelt dat dit in het begin wellicht was gedaan om ervoor te zorgen dat een gilde voldoende middelen had voor militaire en religieuze plichten. Het behouden van de regel vanaf de zestiende eeuw had volgens haar echter vooral het doel om ongelijkheid tussen de gilden zoveel mogelijk tegen te gaan.¹⁵⁸

Binnen de Utrechtse gilden waren weinig inkomsten, weinig uitgaven en was er dus ook weinig ruimte om financiële hulp te geven. Bijzondere uitgaven werden vaak gefinancierd via collecten, het omslagstelsel of een wijziging van een bestedingspatroon.¹⁵⁹ Er leek geen geld te zijn voor structurele financiële hulp van leden. Het blijkt echter dat de Utrechtse zieken- en begrafenisbossen geheel buiten het gilde waren opgericht. Sandra Bos constateert, na bestudering van een enquête uit 1812, dat er twaalf zieken- en begrafenisbossen van meesters en stadswerkers hebben bestaan en circa tien knechtsbossen. Deze bossen hadden een (semi-)vrijwillig lidmaatschap en waren slechts gedeeltelijk verbonden aan gilden, met hun eigen bosmeesters, afzonderlijke lidmaatschappen en eigen kapitaal.¹⁶⁰ Slokker geeft echter wel een kanttekening dat sommige van de knechtorganisaties wel op de naamlijsten van dekens van gilden voorkwamen en anderen niet, hoewel hij niet weet op welke basis dit onderscheid gemaakt is. Uit het reglement van de wolkammersknechten blijkt echter dat er zowel aspecten van een bos, als aspecten van een gilde aanwezig zijn. Van de meeste organisaties zijn de reglementen echter niet

¹⁵⁴ Van Eeghen. *De Gilden*, 26

¹⁵⁵ E.M.A. Timmer, *Knechtsgilden en Knechtsbossen in Nederland: Arbeidersverzekering in Vroeger Tijden* (Haarlem 1913)

¹⁵⁶ Timmer, *Knechtsgilden en Knechtsbossen* 185

¹⁵⁷ Bos, *Uyt liefde tot malcander* 142

¹⁵⁸ Ibidem

¹⁵⁹ Ibidem 144-147

¹⁶⁰ Ibidem 149

bewaard gebleven, waardoor het niet te verifiëren is.¹⁶¹ Het is wel duidelijk dat het hier om knechtsorganisaties gaat waarbij de bossen een belangrijke rol spelen.

De Utrechtse knechtsbossen hadden een grote mate van autonomie. Dit blijkt uit Joost van Genabeek's *Met vereende kracht risico's verzacht*,¹⁶² waar hij vaststelt dat de gildeleden weinig invloed hadden op de knechtsbossen. Veel knechtsbossen waren min of meer zelfstandige organisaties met een uit de leden samengesteld bestuur. De bestuurders van de bossen werden door de leden om goedkeuring voorgedragen aan het stadsbestuur.¹⁶³ Er waren ook nog bossen die hetzelfde principe hanteerden als de gilden, waarbij de bestuurders van de bossen zelf een voordracht opstelden en door het stadsbestuur bekrachtigd werden.¹⁶⁴ Sandra Bos beaamt dit en benadrukt de volledige afhankelijkheid van de bossen, aangezien zij geen gilde achter zich hadden staan en daardoor op volledig eigen kracht functioneerden.¹⁶⁵

Vergelijking

In Amsterdam begonnen de grote en rijke gilden gedurende de zestiende eeuw al met het voorzien van sociale voorzieningen aan hun leden en ook de kleinere gilden zouden in de latere eeuwen volgen. Bijna elke gilde had aan het einde van de achttiende eeuw een eigen bus. Tussen 1551 en 1815 ging echter slechts de helft van het totale aantal Utrechtse gilden over tot fondswerving.¹⁶⁶ Sandra Bos stelt dat er een simpele verklaring is voor de oprichting van aparte onderstandskassen binnen het Utrechtse gildewezen. Zij wijst er op dat gildebroeders een structurele financiële onderstand willen en dat het voormalige interne systeem van informele hulpverlening niet meer werkt.¹⁶⁷ Hoewel ik de opvatting deel dat de gildebroeders een structurele financiële onderstand willen, is dit nog geen verklaring waarom de Utrechtse bossen op zichzelf stonden. Naar mijn idee is de meest logische verklaring hiervoor het verschil met de Amsterdamse verordening uit 1 juni 1578. In Amsterdam was het niet toegestaan om buiten de gildekas een bos te onderhouden, wat zorgde voor een grote mate van incorporatie van de ziektebossen in de gildekassen. De knechtsbossen hadden door toezicht van de Amsterdamse dekens weinig vrijheid in hun doen en laten. De Utrechtse knechtsbossen stonden in grote mate los van de gilden. Zij kenden een eigen bestuur, een eigen bosmeester en leden van de gilden hadden weinig tot geen zeggenschap over de bossen.

¹⁶¹ Slokker, *Ruggengraat van de Stad*, 46

¹⁶² Joost van Genabeek, *Met vereende kracht risico's verzacht: de plaats van onderlinge hulp binnen de negentiende-eeuwse particuliere regelingen van sociale zekerheid*. (Amsterdam 1999)

¹⁶³ Van Genabeek, *Met vereende kracht risico's verzacht* 69

¹⁶⁴ E.M.A. Timmer, *Knechtsgilden en Knechtsbossen in Nederland: Arbeidersverzekering in Vroeger Tijden* (Haarlem 1913) 93

¹⁶⁵ Sandra Bos, *Uyt liefde tot malcander*, 332

¹⁶⁶ Ibidem 149

¹⁶⁷ Ibidem

1.3 Leden

Na het bestuderen van de organisatievorm en de financiën worden in dit deel de leden onder de loep genomen. Wie waren er lid en wat was hun afkomst? Wat waren de gevolgen voor de afkomst van een leerknecht?

Amsterdam

In hoofdstuk 1.1 bleek dat er binnen de gilden ook een onderscheid was tussen rijke en arme meesters van de gilden, maar het is niet duidelijk wat de achtergrond is van de rijke en de arme families. Uit het onderzoek van Van Eeghen blijkt dat het moeilijk is om te achterhalen wie er lid werden van gilden, doordat er niet veel inschrijfboeken bewaard zijn gebleven. Vooral familiearchieven blijken een bron te zijn geweest voor leerbrieven, waaruit de aanstelling onder een meester zou moeten blijken.¹⁶⁸ Het blijkt dat de afkomst van leerjongens en –knechten een belangrijke rol speelde bij het leren van het vak en het toetreden tot de gilden. De leerlingen die niet uit een gegoede familie kwamen of geen zoon waren van een meester, waren afhankelijk van de goede wil van de meesters. Zij hadden namelijk niet het geld om een contract te bekrachtigen via een notaris.¹⁶⁹ In de slechtste situatie betekende dit dat arme kinderen vaker werden gebruikt als slaaf, dan als leerling van het ambacht.¹⁷⁰ Hoewel deze situatie gedurende de zeventiende eeuw verbeterde met de komst van een Aalmoezeniersweeshuis, was het nog steeds moeilijk voor jongens van lagere komaf om zich op te werken tot meester. Er was steeds meer kapitaal nodig om een bedrijf te starten en daarnaast waren de poortergelden en intreegelden een zware belasting. Vooral de meesterzonen, of knechten die een meesterdochter trouwden, hadden een verhoogde kans om zichzelf op te werken tot meester. Steeds meer leerknechten bleven na hun leertijd hun leven lang als knecht in dienst.¹⁷¹ De knechten waren in Amsterdam alleen in het scheepstimmerliedengilde opgenomen. Andere gilden kenden alleen meesters als leden.¹⁷²

Utrecht

De gilden hadden lange tijd een machtige politieke positie in de stad Utrecht. Iedereen die burger van Utrecht wilde worden moest eerst lid worden van een gilde. Karel V heeft pogingen gedaan om deze machtspositie in te dammen, maar dat is hem slechts deels gelukt.¹⁷³ Dit komt ook juist doordat alle burgers van Utrecht binnen de gilden betrokken waren. Rommes schat dat tweederde van de bevolking in deze periode direct betrokken was bij de gilden.¹⁷⁴ Karel V kon proberen om

¹⁶⁸ Van Eeghen, *De Gilden*, 20

¹⁶⁹ Ibidem

¹⁷⁰ Ibidem 21

¹⁷¹ Ibidem 24-25

¹⁷² Ibidem

¹⁷³ R. Rommes, 'De gilden, de manufactuur en het stadsbestuur in Utrecht, ca. 1500-1800', in: Clé Lesger & Leo Noordegraaf (red.), *Ondernemers & Bestuurders. Economie en Politiek in de Noordelijke Nederlanden in de Late Middeleeuwen en Vroegmoderne Tijd* (Amsterdam 1999) 445-464, aldaar 447

¹⁷⁴ Rommes, 'Gilden, Manufactuur en Stadsbestuur', 448

zelf functionarissen te plaatsen onder zijn gezag, maar dit nam nog niet de machtsbasis van de gilden weg. Dit zegt uiteraard niets over de afkomst van de leden, maar wel over het relatieve gemak waarmee men in Utrecht lid kon worden. Het is moeilijker om te achterhalen hoe de situatie is in de zeventiende en achttiende eeuw en wie precies lid werden. Het smedegilde kan wellicht een aanwijzing geven over de veranderde situatie. Hoewel in 1650 nog veertig procent van alle nieuwe leerknechten meester werden, daalde dit gedurende de achttiende eeuw tot tien procent van het totaal. Een alternatieve optie voor de leerlingen was om verder te gaan als knecht.¹⁷⁵ Het is niet bekend in hoeverre er opleidingsmogelijkheden waren voor armlastigen binnen de diverse Utrechtse gilden. Er wordt wel melding gemaakt van een regeling bij het schildersgilde, als bleek dat iemand de kwaliteiten had, maar niet het geld om een opleiding te volgen.¹⁷⁶

Vergelijking

Zoals Van Eeghen stelt in haar boek is het moeilijk om te achterhalen wie er precies lid werden van gilden. Dit blijkt ook uit het onderzoek van Slokker. Van Eeghen heeft dit op proberen te lossen door familiearchieven te bestuderen. Iets dat Slokker, zover ik kan achterhalen, niet heeft gedaan. Hieruit blijkt dat de leercontracten veel zeggen over de afkomst van de leerlingen en de sociale afkomst van de leerknechten. Terwijl leerknechten uit een rijk(er) gezin contracten hadden die bevestigd waren via een notaris, hadden armere leerknechten de middelen niet om dit te doen. Hierdoor waren zij vaak al in een slechtere onderhandelingspositie, waardoor enkele leerknechten praktisch als slaaf in dienst waren. Ook werd het steeds moeilijker voor arme leerknechten om op te klimmen tot het meesterschap vanwege de hoge kosten die hiermee gepaard gingen. Het is op basis van de secundaire literatuur moeilijk te zeggen of dezelfde praktijken in Utrecht plaats hebben gevonden. Wel kan worden vastgesteld dat het gedurende de zeventiende en achttiende eeuw steeds moeilijker werd voor leerknechten en knechten om op te klimmen tot het meesterschap. Terwijl rond 1650 nog 40 procent van de knechten meester wist te worden, bereikte aan het einde van de achttiende eeuw nog maar 10 procent deze positie. Of dit te maken had met hogere kosten is speculatie, maar op basis van het Amsterdamse voorval is dit wel waarschijnlijk. Beide steden zijn vergelijkbaar in de kansen die uiteindelijk geboden werden aan arme talentvolle leerknechten. In Amsterdam gebeurde dit via het Aalmoezeniersweeshuis waar voorzieningen werden getroffen om de leerknechten toch financieel bij te kunnen staan. Het is via de secundaire bronnen niet duidelijk geworden hoe dit precies in Utrecht plaats heeft gevonden. Wel is duidelijk dat er ook in Utrecht een regeling was voor arme talentvolle knechten om opgenomen te worden in een gilde.

¹⁷⁵ Slokker, *Ruggengraat van de stad*, 115

¹⁷⁶ Ibidem 77

1.4 Concluderend

Door bestudering van de structuur van de gilden tot en met de achttiende eeuw is een grote sprong gemaakt in het onderzoek naar institutionele duurzaamheid. De organisatievorm van de gilden verschilde tussen de twee steden, al blijken er ook veel overeenkomsten te zijn. In beide steden lijken de rijkste gildeleden de grootste vinger in de pap te hebben. Het verschil zat vooral in de controle van het kasgeld en het bestuur. Gilden functioneerden in Amsterdam meer hiërarchisch en kwamen pas gedurende de achttiende eeuw met een controlerend systeem via de pottenkijkers. In Utrecht was er sinds het begin van de zeventiende eeuw een controlesysteem via het college. Dit college was ook meer representatief voor de ledenbasis dan het systeem van bestuur in Amsterdam. Hoewel het college niet direct werd gekozen, vertegenwoordigen ze in verhouding wel de beroepsgroepen binnen de gilden.

De sociale achtergrond van de leden blijkt in beide steden moeilijk te achterhalen. Wel is duidelijk geworden dat het moeilijker was voor armlastige leer knechten om zich op te werken tot meester. Gezien de dalende kans in Utrecht om als leer knecht op te werken tot meester, kan geen uitsluitsel worden gegeven of de sociale mobiliteit van de knechten in één van de steden groter was.

Het meest opvallende verschil tussen de twee steden is de splitsing tussen de gildegas en de verzekeringsbossen in Utrecht. Hoewel in Amsterdam meer ziektebossen waren die nauw waren verbonden aan de gildegas, functioneerden de verzekeringsbossen in Utrecht zelfstandig met een eigen bestuur en een eigen bosmeester. De Amsterdamse verordening van 21 juni 1578 lijkt dan ook van grote invloed te zijn geweest op de uiteindelijke ontwikkelingen in de negentiende eeuw. Het volgende hoofdstuk zal hier meer duidelijkheid over geven.

2. Veranderende tijden: de negentiende eeuw

De negentiende eeuw betekende voor veel gilden een einde van hun economische functie. Hoewel de afschaffing van de gilden voor de eerste keer al in 1798 werd bepaald, wisten de gilden toch nog enige tijd te overleven. Het boek *De Afschaffing der Gilden in Nederland* door C. Wiskerke uit 1938 speelt bij dit onderwerp nog steeds een leidende rol.¹⁷⁷ Wiskerke stelt dat het afschaffen van de gilden geen noodzaak was om het moderne bedrijfsleven ruimte te bieden, maar dat het een politieke overweging was vanuit het oogpunt van centralisatie.¹⁷⁸ Sandra Bos constateert echter dat terwijl de Amsterdamse bossen bijna allemaal rond 1820 ophielden te bestaan, de meeste Utrechtse bossen tot ver in de negentiende functioneerden en soms zelfs tot in de twintigste eeuw.¹⁷⁹ Bos gaat helaas niet uitgebreid in op het functioneren van de bossen gedurende de negentiende eeuw. Het is dan ook nog onduidelijk hoe de bossen de afschaffing van de gilden precies overleven. Dit hoofdstuk zal antwoord geven op de vraag in hoeverre de gilden in de twee steden zich moesten aanpassen aan de maatschappelijke veranderingen. Wat veranderde er op het gebied van organisatievorm, financiën en de toelating van leden? Aangezien secundaire bronnen niet alle informatie verschaffen over de specifieke cases Amsterdam en Utrecht, zullen er ook aannames worden gemaakt op basis van algemene literatuur over de ontwikkelingen van gilde- en knechtsbossen.

2.1 Amsterdam

Uit het proefschrift van Sandra Bos blijkt dat Amsterdamse bossen de liquidatie door de centrale overheid niet hebben doorstaan. Met het opheffen van de gilden verdween het opgespaarde geld echter niet, maar werd het onderdeel van nieuwe regelingen. Zo konden de renteopbrengsten van de voormalige gildebossen worden gebruikt voor hulpbehoevende oud-leden, familieleden of anderen binnen de beroepsgroepen die de gilden vroeger omvatte. Op het moment dat zij voorzien waren, zou het fonds ook beschikbaar zijn voor andere hulpbehoevenden in het algemeen.¹⁸⁰ Hoewel de oorspronkelijke structuur van de bossen op deze wijze verloren ging, werd het geld wel gebruikt om de oorspronkelijke leden van de bossen nog zo lang mogelijk te verzekeren. Zonder de aanwas van nieuwe leden waren de rentebedragen op de spaarrekeningen vaak genoeg.¹⁸¹

¹⁷⁷ C. Wiskerke, *De Afschaffing der Gilden in Nederland* (Amsterdam 1938)

¹⁷⁸ Wiskerke, *De Afschaffing der Gilden in Nederland*, 10

¹⁷⁹ Bos, *Uyt liefde tot malcander*, 149

¹⁸⁰ Ibidem 109

¹⁸¹ Ibidem 111

2.2 Utrecht

Nico Slokker is kort over de definitieve afschaffing van de gilden. Hij gaat niet in op het voortbestaan van de knechtsbossen, maar noemt alleen de liquidatie van de gelden van de gilden en het tijdelijke voortbestaan van de schippers- en zakkendragersgilden.¹⁸² Sandra Bos heeft haar onderzoek beperkt tot de periode jaren 1570 – 1820. Hierdoor valt het verdere verloop van de knechtsbossen net niet binnen haar onderzoekskader. Wel doet ze verslag van één van de bossen die weet uit te groeien tot een verzekeringsmaatschappij in de twintigste eeuw: de bijlhouwersknechtsbos veranderde gedurende de achttiende eeuw meerdere malen haar statuten en wist de afschaffing van het gilden- en fondswezen te overleven. Het is de vraag hoe het bijlhouwersknechtsbos dit voor elkaar heeft gekregen. Een mogelijke verklaring die Bos hiervoor geeft is een heroprichting van het fonds, waarbij het geld was verdeeld waarna de leden opnieuw begonnen met sparen.¹⁸³ Bijzonder is dat vanaf 1830 ook mensen lid mochten worden buiten het bijlhouwersambacht om. Bestuursfuncties bleven hierbij wel in handen van de bijlhouwse knechten.¹⁸⁴ Terwijl de knechtsbos in 1812 ongeveer 500 leden kende, waren er aan het einde van de eeuw meer dan 100. In 1937 werd de knechtsbos overgenomen door verzekeringsmaatschappij *De Utrechtse* waarbij definitief een einde kwam aan de knechtsbos.¹⁸⁵

2.3 Verdere ontwikkelingen

Joost van Genabeek behandelt de afschaffing van de gilden in de algemene zin. Dat wil zeggen dat hij de ontwikkelingen van de negentiende eeuw niet per stad behandelt, zoals Sandra Bos dit wel doet. Uit het onderzoek van Van Genabeek blijkt dat de ambachtsgilden van dragers, meters en wegers door Koninklijk Besluit hun monopolypositie toch mogen behouden. Ook de gildebossen mochten met deze gilden verder bestaan.¹⁸⁶ Verder maakt Van Genabeek duidelijk dat de bossen die de liquidatie hebben doorstaan vooral in middelgrote steden beroeps gebonden bleven, maar dat in de grote steden de overgang van beroeps gebonden naar algemeen lidmaatschap al rond 1827 ver was gevorderd.¹⁸⁷

In het werk van Van Genabeek is ook een mogelijke verklaring te vinden waarom het juist de knechtsbossen zijn die na 1820 beter weten te overleven en niet de gildebossen. Knechtsbossen waren bang om leden te verliezen nadat knechten de meesterproef hadden afgelegd en wilden de leden behouden om geen breuk te krijgen in de opbouw van uitkeringen. Tegelijkertijd stonden zij open voor leden buiten hun beroepsgroep. Daartegenover stonden de gildebossen. De meesters van de gildebossen waren meestal te trots om anderen toe te laten tot

¹⁸² Slokker, *Ruggengraat van de stad*, 234

¹⁸³ Bos, *Uyt liefde tot malcander*, 179-180

¹⁸⁴ Ibidem 183

¹⁸⁵ Ibidem 180

¹⁸⁶ Van Genabeek, *Met vereende kracht risico's verzacht*, 84-85

¹⁸⁷ Ibidem 83

hun bos. Het verschil in sociale status tussen meesters en knechten bleef lange tijd een barrière. Dat enkele meesters toch lid bleven van knechtsbossen had er vooral mee te maken dat zij financiële zekerheid wilden behouden tot zij verloren aanspraken op uitkeringen bij overlijden konden compenseren.¹⁸⁸

2.4 Concluderend

In de secundaire literatuur worden de gilde- en knechtsbossen gedurende de negentiende eeuw niet uitgebreid geanalyseerd. Dit terwijl de meeste literatuur wel wijst op het overleven van dergelijke bossen. Op het gebied van organisatievorm en financiën lijken zij vast te houden aan de wijze waarop dit in de achttiende eeuw is geregeld. De bestuursvorm van de overlevende knechtsbossen worden vastgehouden en de scheiding tussen de bossen en de gildekas lijken juist de oorzaak van de overleving in de negentiende eeuw. Dit is te zien aan het verschil tussen Amsterdam en Utrecht. Hoewel dit met name rust op de onderzoeksresultaten van Sandra Bos, en de voorbeelden schaars zijn, is dit een gevolg die past bij de resultaten van het eerste hoofdstuk. De flexibele Utrechtse gilden weten de liquidatie van 1820 te overleven. Vooral op het gebied van leden maken de bossen een ontwikkeling door, waaruit de flexibiliteit van de knechtsbossen blijkt. De gildebossen stellen zich minder makkelijk open voor nieuwe leden en doen het om deze reden minder goed dan de knechtsbossen, waar meesters en leden buiten de beroepsgroep werden geaccepteerd.

¹⁸⁸ Van Genabeek, *Met vereende kracht risico's verzacht*, 89-90

3. Zorgregelingen in de negentiende eeuw

De eerste twee hoofdstukken hebben vooral de interne factoren die een rol kunnen spelen bij de institutionele duurzaamheid van de gilden behandeld. In dit hoofdstuk komen externe factoren die van invloed kunnen zijn op de institutionele duurzaamheid van de gilden aan bod. Zo kunnen alternatieve vormen van (zelf)hulp binnen de steden fungeren als een alternatief voor de 'zorgtaak' van bossen en gilden. In de jaren 1820, 1840 en 1880 vonden namelijk oprichtingsgolven van ziekteverzekeringen, begrafenisfondsen en armerenzorginstellingen plaats. In 1820 had dit uiteraard te maken met de afschaffing van de ambachtsgilden. De groei van 1840 had te maken met de maatschappelijke discussie rondom het armoedevraagstuk. De landelijke politiek hield zich druk bezig met de vraag of zij niet een grotere rol moesten spelen in de armenzorg, waarna algemene onderlinge fondsen tot stand kwamen waar arbeiders onder begeleiding leerden hoe zij perioden van tegenspoed konden doorstaan. Van Genabeek constateert dat er meerdere oorzaken waren voor de groei gedurende de jaren 1880: de bestedingsruimte van de bevolking nam toe, maar ook ambachtelijke bedrijven die verbonden waren met sociale zekerheidsregelingen stonden onder druk.¹⁸⁹ De controle op de openbare gezondheid en hygiëne werd een staatsaangelegenheid, maar het armenzorgstelsel werd ook nog steeds lokaal georganiseerd door kerkelijke en particuliere instellingen.¹⁹⁰ De grootste verschuivingen vonden echter pas plaats na de grondwetsherziening van 1848, waarbij het beperkte censuskiesrecht en directe verkiezingen zorgden voor een verschuiving in de macht van de lokale naar de centrale overheid, welke pas vanaf dit moment invloed begon uit te oefenen op de algemene armenzorg.¹⁹¹

3.1 Amsterdam

Typisch voor Amsterdamse fondsen was een maximumaantal leden, waardoor er op termijn minder jonge leden lid konden worden. De vergrijzing werd op termijn een groot probleem voor deze fondsen aangezien ouderen duurdere trekkers zijn van ziektefondsen. Gedurende de jaren 1850 en 1860 hieven een kleine 40 procent van deze fondsen zich weer op.¹⁹² Door de groei van de beroepsbevolking, groeide het aantal ziekteverzekeraars erg snel, met name in de grote steden. Amsterdam telde bijvoorbeeld 25 ziekteverzekeraars in 1892.¹⁹³ Dit is echter nog geen verklaring voor het nagenoeg verdwijnen van de knechtsbossen in 1820. Ook filantropische fondsen konden hier geen onderdeel van zijn. Slechts negen filantropische fondsen kwamen in Nederland gedurende de negentiende eeuw tot stand buiten de armenzorginstellingen en de Maatschappij

¹⁸⁹ Van Genabeek, *Met vereende kracht risico's verzacht* 100

¹⁹⁰ H.D. van Leeuwen, *De eenheidsstaat; onderlinges, armenzorg en commerciële verzekeraars 1800-1980*. Zoeken naar Zekerheid – II (Amsterdam 2000) 26

¹⁹¹ Van Leeuwen, *De eenheidsstaat*, 27, 65

¹⁹² Van Genabeek, *Met vereende kracht risico's verzacht* 100

¹⁹³ Van Leeuwen, *De eenheidsstaat*, 172

tot Nut van 't Algemeen, waarvan geen enkele in Amsterdam of Utrecht.¹⁹⁴ De Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, was een landelijke organisatie die vanaf 1785 vanuit Amsterdam door het hele land opereerde, ook in Utrecht. Het falen van de bossen in Amsterdam na 1820, in tegenstelling tot het slagen van de bossen in Utrecht, lijkt dan ook te maken hebben een bepalende factor die wel in Utrecht aanwezig was en niet in Amsterdam.

3.2 Utrecht

Hoewel meerdere steden last kregen van nieuw opgerichte commerciële verzekeringsfondsen, was dit niet het geval voor Utrecht. Van Genabeek stelt dat de concurrentie vooral ontstond door het imagoprobleem van de knechtsbossen. Deze stonden nog vooral te boek als bossen voor loonarbeiders. Menig middenstander en ambachtsman wilde hier geen onderdeel van zijn.¹⁹⁵ Pas vanaf 1840 krijgen de Utrechtse knechtsbossen concurrentie door de oprichting van relatief goedkope begrafenisfondsen. Dat de gildebossen al eerder concurrentie ondervonden kwam vooral doordat de zelfstandige ambachtslieden de middelen hadden om al eerder over te stappen op andere nieuw opgerichte algemene zieken-begrafenis-en weduwenfondsen.¹⁹⁶ Knechten en arbeiders hadden hier echter geen problemen mee. Toch is het frappant dat de Utrechtse bossen lang bleven bestaan. Van Genabeek geeft hier een mogelijke verklaring voor: gilde- en knechtsbossen stonden tot de afschaffing van de gilden onder streng toezicht van de overheid. Dit toezicht verdween na 1820. Utrecht was echter een van de weinige steden, naast Delft en Kampen, waar het stadsbestuur nog een duidelijke invloed uitoefende. Zij zagen de bossen als een belangrijke partij om de stedelijke armenzorg te ontlasten.¹⁹⁷ Hoewel niet iedereen zich onder de arbeiders van de bossen wilde begeven, sloten na 1820 toch nog veel zelfstandige ambachtslieden zich als nieuw lid bij de knechtsbossen aan.

3.3. Concluderend

Duidelijk is geworden dat alternatieve vormen van zelfhulp in 1820 nog geen groot gevaar waren voor de knechtsbossen in zowel Amsterdam als Utrecht. Alleen meer vermogende leden van gilde- en knechtsbossen stapte over naar de nieuw opgerichte algemene zieken-begrafenis-en-weduwenfondsen. Pas vanaf 1840 begonnen fondsen een meer serieuze concurrent te worden van de bossen. Tot die tijd hadden de bossen vooral te kampen met een imagoprobleem. Het gros van de meesters en de middenstanders wilden hierom geen lid worden van de knechtsbossen. Dit speelde echter in zowel Amsterdam als Utrecht. Het enige duidelijke verschil bij het bestuderen van externe factoren is de steun van het stadsbestuur. Alleen in Utrecht, Kampen en Delft gingen

¹⁹⁴ Van Genabeek, *Met vereende kracht risico's verzacht*, 163

¹⁹⁵ Ibidem 97

¹⁹⁶ Ibidem 98

¹⁹⁷ Ibidem 88

de stadsbesturen door met de samenwerking met de bossen. De verhoudingen van de achttiende eeuw van controle en steun bleven op deze manier in stand.

4. Vereniging 'Ons Belang'

Wat naar voren is gekomen in het onderzoek is dat institutionele duurzaamheid moet voldoen aan een aantal interne voorwaarden op het gebied van organisatievorm, financiën en de leden. Hierbij moet gelet worden op de mate van gelijkheid binnen de vereniging, een duidelijk beheer van de kas en het aanpassen van ledenbeleid als de situatie daarom vraagt. Externe factoren zijn ook belangrijk, in het geval van de knechtsbossen is dit de acceptatie en validatie door het stadsbestuur. Nu een aantal kenmerken voor institutionele duurzaamheid zijn gedefinieerd binnen het gildewezen, wordt nu gekeken of dezelfde voorwaarden van toepassing zijn op een burgercollectief dat nog steeds bestaat: vereniging 'Ons Belang' in Amsterdam-Noord, beter bekend als het Bazenbondje. Het Bazenbondje werd opgericht in 1905 door ondernemers uit Nieuwendam met de doelstelling om 'haar leden bij eventuele ziekten, of bij geheele of gedeeltelijke verminking, waardoor zij ongeschikt zijn om hun werkzaamheden te verrichten, een geldelijke uitkering te geven.'¹⁹⁸ Het Bazenbondje heeft het dus min of meer dezelfde doelstelling als de gilde- of knechtsbossen in het verleden. Toch moet eerst worden bepaald of het Bazenbondje wel vergelijkbaar is met de gilden.

4.1 Is 'Ons Belang' vergelijkbaar met gilden?

Binnen de gilden werd het van belang geacht dat de leden op de hoogte waren van de regels van de gilden. Om deze reden werd besloten tot het drukken van de gildenkeur 'opdat hem niemandt voortan soude mogen behelpen van soodanige articulen niet te weten'.¹⁹⁹ Binnen het Bazenbondje werd het reglement gedrukt om dezelfde reden: een lid was niet op de hoogte van de procedure rondom uitkeringen.²⁰⁰ Redenen om het reglement te laten afdrukken is echter niet genoeg om als vereniging vergelijkbaar te zijn. Zowel het Bazenbondje als de gildebossen kennen een maximumleeftijd bij het toelaten van nieuwe leden.²⁰¹ Ook in de manier van uitkeren lijken de verenigingen op elkaar. In het geval van de knechtsbossen was er een uitkering van 2 gulden en 10 stuivers per week of 'een gulden minder als de aard van het ongeluk den knecht veroorloofde om op de been te blijven'.²⁰² Bij het Bazenbondje was er ook sprake van zowel ziekengeld als halfziekengeld bij gedeeltelijke ongesteldheid.²⁰³ Het bestuur wordt verder gekozen vanuit het midden van de leden. Verschil hierbij is dat hier niet duidelijk staat beschreven wie het meeste recht heeft op de functie, dit in tegenstelling tot enkele gilden. Frappant is ook de band tussen de onderlinge hulp en gezelligheid voor beide vereniging.²⁰⁴ De manier waarop het Bazenbondje en

¹⁹⁸ Art. 2, *Reglement Vereeniging "Ons Belang"*, (Herdruk 1998)

¹⁹⁹ Van Eeghen, *De Gilden*, 13

²⁰⁰ A. van Nek, Algemeene Vergadering 16 augustus 1909 *Notulen Vereniging "Ons Belang" 1908 – 1915*

²⁰¹ Van Eeghen, *De Gilden*, 36

²⁰² Timmer, *Knechtsgilden en knechtsbossen*, 185

²⁰³ Art. 5, *Reglement Vereeniging "Ons Belang"*, (Herdruk 1998)

²⁰⁴ Slokker, *Ruggengraat van de Stad*, 46

de bossen hun vereniging hebben opgezet lijken dan ook in vele opzichten op elkaar. Ook in het feit dat het Bazenbondje een moeilijke periode heeft weten te overleven die haaks stond op hun doelstelling, de welvaartsstaat, vinden deze instituties een gelijkenis

4.2 Duurzaamheid van 'Ons Belang'

De opkomst van de welvaartsstaat luidde een periode in binnen het Bazenbondje waarin de leden niet goed wisten hoe ze met hun eigen doelstelling om moesten gaan. Toch wisten zij de afgelopen decennia te overleven. De grote vraag is hoe dit is gelukt en of dit te vergelijken is met de manier waarop de knechtsbossen de liquidatie van 1820 wisten te overleven? Een belangrijk aspect dat in het stageproduct naar voren is gekomen is dat het besef van erfgoed een rol binnen de vergaderingen ging spelen. Hierbij werden oude leden herdacht en het oude Nieuwendam gememoreerd. Identiteitsvorming speelde hierbij een centrale rol.²⁰⁵ Binnen gilden speelden tradities en ceremonies ook zeker een belangrijke rol. Dit blijkt wel uit de manier waarop begrafeningen werden georganiseerd vanuit de gilden met dragers, zwarte kleden en zilverwerk.²⁰⁶ Hoewel ik kan speculeren over de hang naar tradities en erfgoed in de huidige tijd bij de overlevingsdrang van nog bestaande gilden, zoals bij het Smedegilde in Utrecht, is het niet van belang in de vergelijking van bossen in de achttiende en negentiende eeuw. De kenmerken die zijn gevonden bij het overleven van de Utrechtse knechtsbossen in de negentiende eeuw komen overeen met overlevingskenmerken van het Bazenbondje gedurende de verzorgingsstaat. Deze gelijkenissen blijken hoofdstuk 2.1 van mijn stageproduct.²⁰⁷ Het overleven van het Bazenbondje lag niet alleen in handen van het bestuur, maar voorstellen kwamen ook vanuit de leden. Dit is ook het geval bij verdedigingen van de ziektekas.²⁰⁸

Zoals de bossen in de negentiende eeuw leden accepteerden die niet binnen hun beroepsgroep thuishoorden, zochten de leden van het Bazenbondje naar een manier om de ledenaantallen te verhogen binnen hun vereniging. Dit deden zij niet door werknemers en arbeiders te accepteren, wat wellicht meer vergelijkbaar was geweest, maar zij breidden wel hun verzorgingsgebied uit zodat meer nieuwe leden voorgedragen konden worden. De manier waarop het Bazenbondje de welvaartsstaat heeft weten te overleven is in veel opzichten gelijk aan de manier waarop knechtsbossen de liquidatie wisten te overleven. Het enige dat niet overeen komt is de steun van het stadsbestuur, zoals bij de knechtsbossen in Utrecht na 1820 het geval was. Het Bazenbondje heeft voor de komst van de welvaartsstaat dan ook nooit te maken gehad met een dergelijke controlerende en ondersteunende macht. Al kan dit ook een bevestiging zijn dat er geen

²⁰⁵ Stageproduct Joost Vinke (20 juni 2016) 25

²⁰⁶ Van Eeghen. *De Gilden*, 38

²⁰⁷ Stageproduct Joost Vinke (20 juni 2016) 18-21

²⁰⁸ *Ibidem* 28

universele formule is voor institutionele duurzaamheid; steun van het stadsbestuur blijkt immers niet noodzakelijk.

Conclusie

Deze thesis heeft geprobeerd een antwoord te geven op de hoofdvraag in hoeverre burgercollectieven verschillen in hun reactie op de maatschappelijke veranderingen in de vroege negentiende eeuw, hoe dit verklaard kan worden en wat dit ons kan vertellen over institutionele duurzaamheid. Hierbij werd als casus een vergelijking gemaakt tussen de gilden van Utrecht en Amsterdam en getoetst aan de hand van vereniging 'Ons Belang'.

In de voorgaande hoofdstukken hebben we gezien dat een aantal kenmerken belangrijk zijn geweest in de institutionele duurzaamheid van de Utrechtse bossen, met de knechtsbossen in het bijzonder. Het draait hierbij vooral om de flexibiliteit van institutionele bestuursprocessen, gebaseerd op processen van bestuur en kennis en niet op basis van kracht, bevel en starre constructies. Dit kwam naar voren in het onderscheid tussen Amsterdam en Utrecht. Hoewel beide steden niet compleet egalitair waren in het bestuur van de gilden waren er kleine verschillen. Er was een bredere vertegenwoordiging van gildeleden binnen het bestuur van de Utrechtse gilden en zij kenden al langer een systeem van controle. Amsterdamse gilden waren dermate hiërarchisch dat leden van de gilden op een gegeven moment bij het stadsbestuur moesten klagen om een voet tussen de deur bij het bestuur te krijgen. Het systeem van controle door de pottenkijkers, dat als reactie door het Amsterdamse stadsbestuur werd ingevoerd, bestond al enkele eeuwen in Utrecht, waar het college de bosmeester en de lakens controleerden. Ook op het gebied van financiën en leden was Utrecht meer flexibel dan Amsterdam. Met de scheiding van de gilde- en bossenkassen en de onafhankelijkheid van het bossenbestuur was Utrecht beter voorbereid op het liquideren van de gildenkassen in 1820. De gevonden punten van flexibiliteit bleken, op de steun van het stadsbestuur na, tevens van toepassing te zijn op het Bazenbondje.

Ook de hypothesen van Sandra Bos zijn aan de orde gekomen in de vraag waarom er verschillen waren in de ontwikkelingen van de Amsterdamse en Utrechtse bossen. Het verschil van de onderstandssystemen zat hem vooral in de manier waarop het kasgeld werd beheerd en in het semi-vrijwillige karakter van de Utrechtse bossen. De Amsterdamse bossen waren zowel bestuurlijk als financieel een onderdeel van de gilden. Mijn hypothese is dat de Utrechtse bossen door hun financiële en bestuurlijke afhankelijkheid van de gilden effectiever om konden gaan met de negentiende-eeuwse centralisatie. Tegelijkertijd is er ook iets bekend geworden over de sociaal-economische mobiliteit van de knechten, al is hier niet heel veel informatie over gevonden. Het lijkt erop dat in zowel Amsterdam als Utrecht de sociale mobiliteit van knechten moeilijker werd gedurende de zeventiende en achttiende eeuw. Steeds minder leerknechten wisten zich op te werken tot een meester, veelal door de hoge kosten. Alternatieve vormen van (zelf)hulp binnen de stad lijken er wel te zijn na 1820, maar zijn vooral van invloed op de meesters en de

middenstand van de stad, die niet geassocieerd wilden worden met de knechtsbossen. Dit is echter geen verklaring voor het verschil in uitkomst van de Amsterdamse en Utrechtse gilden; het sentiment was in beide steden hetzelfde. De voornaamste externe factor die van invloed is geweest op het succes van de bossen in Utrecht is dan ook niet het aan- of afwezig zijn van andere vormen van (zelf)hulp, maar het voortzetten van ondersteuning en hulp vanuit het stadsbestuur. In tegenstelling tot Amsterdam, bleef het Utrechtse stadsbestuur de knechtsbossen ondersteunen als een vorm van armoedebestrijding.

Hoewel er uit deze thesis verschillende antwoorden naar voren zijn gekomen, zijn niet alle antwoorden even sterk onderbouwd. Omwille van tijd is er bij deze thesis voor gekozen om het onderzoek te baseren op secundaire literatuur. Hierbij blijkt dat de beschrijvingen van gilden in de secundaire bronnen zeer summier is. Van Eeghen stelde dit al bij haar onderzoek naar de Amsterdamse archieven over gilden. Het is moeilijk om een voorstelling te krijgen van het verenigingsleven van de gilden. Dit liet zich ook moeilijk vertalen in deze thesis. Tegelijkertijd moesten er aannames worden gemaakt op basis van enkele voorbeelden. De secundaire literatuur beschrijft gilden in Nederland, of delen van Nederland, slechts in algemene bewoordingen. Zelfs de stedelijke beschrijvingen, zoals Van Eeghen met haar analyse van de Amsterdamse gilden en Slokker in zijn analyse van de Utrechtse gilden, gebruiken voorbeelden van enkele gilden om algemene aannames te kunnen doen. Dit is ook het geval geweest in deze thesis. Een startpunt voor verder onderzoek zijn dan ook de archieven.

Er kan bijvoorbeeld worden gekeken naar de sociale mobiliteit van de knechten. Hoewel Nico Slokker een gestructureerd overzicht heeft van de gilden in Utrecht, ontbreekt dit in zijn werk. Van Eeghen heeft dit wel behandeld in haar werk over de Amsterdamse gilden, maar heeft hiervoor familiearchieven van knechten moeten doornemen. Tevens is het een gemis dat er weinig is geschreven over de gildebossen en knechtsbossen in de negentiende eeuw. Op basis van secundaire literatuur is op dit moment niet meer bekend dan de beknopte omschrijvingen die Sandra Bos nu geeft in haar werk. Om meer inzicht te krijgen in hoe het verenigingsleven van, bijvoorbeeld, de bijlhouwersknechtsbus zich ontwikkelde tot de overname van verzekeringsmaatschappij *De Utrecht* is meer archiefonderzoek nodig.

Bibliografie

- Aligica, Paul Dragos & Tarko, Vlad, 'Institutional Resilience and Economic Systems: Lessons from Elinor Ostrom's Work' *Comparative Economic Studies* Vol. 56 (2014) 52-76
- Bos, Sandra, *"Uyt liefde tot malcander": onderlinge hulpverlening binnen de Noord-Nederlandse gilden in internationaal perspectief (1570 – 1820)* (Amsterdam 1998)
- Colombatto, Enrico, *A Theory of Institutional Resilience* (April 2013)
- Crawford Sue & Ostrom, Elinor, 'A Grammar of Institutions', *The American Political Science Review*, Vol. 89, No. 3. (Sep., 1995) 582-600
- Eeghen, I.G. van, *De Gilden: Theorie en Praktijk* (Bussum 1974)
- Genabeek, Joost van, 'De afschaffing van de gilden en de voortzetting van hun functies', *NEHA-Jaarboek voor economische, bedrijfs- en techniekgeschiedenis* 57 (1994) 63-90
- Genabeek, Joost van, *Met vereende kracht risico's verzacht: de plaats van onderlinge hulp binnen de negentiende-eeuwse particuliere regelingen van sociale zekerheid.* (Amsterdam 1999)
- Leeuwen, H.D. van, *De rijke Republiek; Gilden, assuradeurs en armenzorg 1500-1800. Zoeken naar Zekerheid I* (Amsterdam 2000)
- Leeuwen, H.D. van, *De eenheidsstaat; onderlinges, armenzorg en commerciële verzekeraars 1800-1980. Zoeken naar Zekerheid – II* (Amsterdam 2000)
- Lourens, Piet en Lucassen, Jan, 'De oprichting en ontwikkeling van ambachtsgilden in Nederland (13^{de}-19^{de} eeuw)' *Werelden van Verschil: Ambachtsgilden in de Lage Landen* (Brussel 1997) 43-78
- Moor, Tine de, *Homo Cooperans: Instituties voor collectieve actie en de solidaire samenleving* (Utrecht, 2013)
- North, Douglass C., *Institutions, Institutional Change and Economic Performance* (Cambridge 1990)
- Prak, Maarten, 'De retoriek van de Amsterdamse gilden in de 18^{de} eeuw', in: Catharina Lis en Hugo Soly (red.), *Werelden van Verschil: Ambachtsgilden in de Lage Landen* (Brussel 1997) 293-319
- Prak, Maarten, *Republikeinse veelheid, democratisch enkelvoud. Sociale verandering in het Revolutietijdvak 's-Hertogenbosch 1770-1820* (Nijmegen 1999)
- Rommès, R., Gilden, 'De gilden, de manufactuur en het stadsbestuur in Utrecht, ca. 1500-1800', in: Clé Lesger & Leo Noordegraaf (red.), *Ondernemers & Bestuurders. Economie en Politiek in de*

Noordelijke Nederlanden in de Late Middeleeuwen en Vroegmoderne Tijd (Amsterdam 1999) 445-464

Slokker, Nico, *Ruggengraat van de stad: De betekenis van gilden in Utrecht, 1528-1818* (Amsterdam 2010)

Timmer, E.M.A., *Knechtsgilden en Knechtsbossen in Nederland: Arbeidersverzekering in Vroeger Tijden* (Haarlem 1913)

Wiskerke, C., *De Afschaffing der Gilden in Nederland* (Amsterdam 1938)

Online bronnen

Broodfonds, 'Broodfonds: de stand van Zaken'

<http://broodfonds.nl/nieuws/nieuws/broodfondsen-de-stand-van-zaken> (17 mei 2016)

Huygens ING, 'Afschaffing van gilden'

<http://resources.huygens.knaw.nl/bataafsfransebronnen/Browse/IvetProces?ProcesId=263> (10 mei 2016)

Koning Willem Alexander, Troonrede 2013 (17 september 2013),

<https://www.rijksoverheid.nl/documenten/toespraken/2013/09/17/troonrede-2013> (17 april 2016)

Leupen, Johan, Aantal verzekerde ZZP'ers daalt *Financieel Dagblad* (6 februari 2016) via

<http://fd.nl/economie-politiek/1138508/aantal-verzekerde-zzp-ers-daalt> (17 mei 2016)

Vooren, Jurryt van de, 'De participatiesamenleving van Wim Kok' (19 september 2013),

<http://www.npogeschiedenis.nl/nieuws/2013/september/De-participatiesamenleving-van-Wim-Kok.html> (17 april 2016)

Bronnen uit stage

Nek, A van, 'Algemeene Vergadering 16 augustus 1909', *Notulen Vereniging "Ons Belang" 1908 – 1915*

Reglement Vereeniging "Ons Belang", (Herdruk 1998)

Stageproduct Joost Vinke (20 juni 2016)